

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MATEMATIKO, NARAVOSLOVJE IN
INFORMACIJSKE TEHNOLOGIJE

MAGISTRSKO DELO

IDENTIFIKACIJA SPOROČIL O TEORIJAH ZAROTE:
ANALIZA VSEBINE IZBRANIH SLOVENSКИH
TISKANIH MEDIJEV V OBDOBJU EPIDEMIJE
SARS-CoV-2 (COVID-19)

LARA SAMOJLENKO

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MATEMATIKO, NARAVOSLOVJE IN
INFORMACIJSKE TEHNOLOGIJE

Magistrsko delo

**Identifikacija sporočil o teorijah zarote: Analiza vsebine izbranih
slovenskih tiskanih medijev v obdobju epidemije SARS-CoV-2
(COVID-19)**

(Identification of messages related to conspiracy theories: Content analysis of
selected Slovenian mainstream printed media in period of the epidemic of SARS-
CoV-2 (COVID-19))

Ime in priimek: Lara Samojlenko

Študijski program: Biopsihologija, 2. stopnja

Mentor: prof. dr. Ernest Ženko

Somentorica: asist. dr. Simona Gomboc

Koper, 2023

Ključna dokumentacijska informacija

Ime in PRIIMEK: Lara SAMOJLENKO

Naslov magistrskega dela: Identifikacija sporočil o teorijah zarote: Analiza vsebine izbranih slovenskih tiskanih medijev v obdobju epidemije SARS-CoV-2 (COVID-19)

Kraj: Ptuj

Leto: 2023

Število listov: 106

Število slik: 5

Število tabel: 2

Število prilog: 4

Št. strani prilog: 6

Število referenc: 57

Mentor: prof. dr. Ernest Ženko

Somentorica: asist. dr. Simona Gomboc

Ključne besede: teorije zarot, epidemija bolezni covid-19, slovenski tiskani mediji, kvalitativna metodologija

Izveček: V magistrskem delu smo se ukvarjali s področjem teorij zarot, ki ponudijo enostavne razlage zapletenih dogodkov in pridobijo na svoji veljavi v času krize, kot je na primer tudi epidemija virusa SARS-CoV-2. To je spodbudilo številne raziskovalce, tudi nas, k raziskovanju teorij zarot v času epidemije. V raziskavi smo z uporabo kvalitativne metodologije identificirali vsebine teorij zarot, ki so se v času epidemije virusa SARS-CoV-2 pojavljale v izbranih slovenskih tiskanih medijih. V procesu kodiranja zbranih citatov, ki smo jih prepoznali kot teorije zarot, smo identificirali šest glavnih tem. Predstavljajo akterje oziroma ideje, katerim so avtorji v raziskavo vključenih besedil, pripisovali zarotniški značaj ali vedenje v času epidemije bolezni covid-19. Identificirali smo teme Bog/Narava, Stigmatizirani posamezniki, Kapital, Mediji, Znanost/Stroka in Politika. Teme smo nadalje razdelili v podredne kategorije in podkategorije, ki so natančneje opisovale dejanja in namere teh akterjev ter jih prikazali grafično. Ugotovitve smo interpretirali z vsebino, ki smo jo zajeli v teoretičnem uvodu. V poglavju Metodološki razmislek smo podrobno predstavili vidike, ki bi lahko vplivali na potek naše raziskave in interpretacijo. Na koncu pa izpostavili nekatere, v raziskavi prepoznane smernice, za nadaljnje raziskovanje.

Key document information

Name and SURNAME: Lara SAMOJLENKO

Title of the thesis: Identification of messages related to conspiracy theories: Content analysis of selected Slovenian mainstream printed media in period of the epidemic of SARS-CoV-2 (COVID-19)

Place:Ptuj

Year:2023

Number of pages: 106 Number of figures: 5 Number of tables: 2

Number of appendix: 4 Number of appendix pages: 6

Number of references: 57

Mentor: Prof. Ernest Ženko, PhD

Co-Mentor: Assist. Simona Gomboc, PhD

Keywords: conspiracy theories, epidemic of COVID-19, Slovenian printed media, Qualitative methodology

Abstract: In the master's thesis, we focused on the field of conspiracy theories. Due to their ability to provide simple explanations for complex events, they gain popularity during it times of crisis, such as the COVID-19 pandemic. This has prompted numerous researchers, including ourselves, to investigate conspiracy theories during the time of the epidemic. In a study we used qualitative methodology to identify the content of conspiracy theories that appeared in selected Slovenian printed media during the SARS-CoV-2 epidemic. When coding the collected citations, we identified six main themes. These themes revolve around actors or ideas to which the authors of the included texts attributed conspiratorial characteristics or behaviors during the pandemic. We identified the following themes: God/Nature, Stigmatized Individuals, Capital, Media, Science/Expertise, and Politics. We further divided the themes into subordinate categories and that allowed us to create a graphical representation. We later interpreted our findings based on the theoretical background we had covered in the chapter Introduction. We have discussed in detail the aspects that may have influenced the course of our research and interpretation and highlighted several directions for future research that emerged from our study.

KAZALO VSEBINE

1	UVOD.....	1
1.1	OPREDELITEV TEORIJ ZAROT	2
1.2	EPIDEMIJA VIRUSA COVID-19.....	3
1.2.1	Pregled teorij zarot, povezanih z boleznijo COVID-19 in njihove posledice .	4
1.2.2	Povečanje prepoznavnosti že obstoječim teorijam zarot.....	7
1.3	TEORIJE ZAROT IN DRUŽBA	8
1.3.1	Teorije zarot v preteklosti.....	8
1.3.2	Teorije zarot in njihov vpliv na reprezentacijo zgodovine	8
1.3.3	Teorije zarot kot memi	9
1.3.4	Teorije zarot in znanost	11
1.3.4.1	Alternativna resničnost ali legitimen razlog za diskreditacijo.....	11
1.3.5	Teorije zarot in politika	13
1.3.5.1	Teorije zarot kot odraz družbeno politične klime.....	13
1.3.5.2	Vzpon populizma.....	15
1.3.5.3	»Grešni kozli«, nacionalizem in opravičevanje sistema.....	16
1.3.5.4	Teorije zarot kot sredstvo političnega obračunavanja	18
1.3.6	Teorije zarot in mediji	19
1.3.6.1	Razvoj tehnologije, socialna omrežja in vpliv na tradicionalne medije.	20
1.3.6.2	Senzacionalizem in hierarhija zanesljivosti informacij	21
1.3.7	Teorije zarot in religija	22
1.3.8	Načini preventivnega delovanja zoper razširitev teorij zarot	22
1.4	TEORIJE ZAROT IN POSAMEZNIK	24
1.4.1	Demografske značilnosti posameznikov, ki verjamejo v teorije zarot.....	24
1.4.2	Psihološke značilnosti posameznikov, ki verjamejo v teorije zarot	24
1.4.3	Kognitivni vidik.....	26
1.4.3.1	Intuitivno izkustveno procesiranje informacij.....	26
1.4.3.2	Antropomorfizacija socialnih sil	28
1.4.3.3	Prenagljeno sklepanje (OSTKV) in zaznavanje vzorcev	28
1.4.3.4	Konsistentnost verjetja	28
1.4.3.5	Projekcija.....	29
1.4.4	Teorije zarot skozi prizmo psihopatologije	30
1.4.4.1	Teorije zarot in » črna triada osebnosti«	30
1.4.4.2	Psihološke motnje, za katere je značilno »zarotniško« mišljenje.....	30
1.4.4.3	Normaliziranje sumničavosti in blodenj.....	32
1.4.5	Teorije zarot kot zadovoljitev potrebe po varnosti in nadzoru.....	32
1.4.6	Teorije zarot in njihov vpliv na vedenje	34
i.	Namen in cilji	35

ii. Raziskovalna vprašanja	35
2 METODA	36
2.1 VZOREC	36
2.2 PRIPOMOČKI	37
2.3 POSTOPEK	37
3 REZULTATI IN RAZPRAVA	39
3.1 BOG/NARAVA	41
3.1.1 Kazen boga	41
3.1.2 Kazen narave	41
3.1.2.1 Prekomerno izkoriščanje narave.....	41
3.1.2.2 Prehranjevanje z mesom.....	42
3.2 STIGMATIZIRANI POSAMEZNIKI	42
3.2.1 Kitajci	42
3.2.1.1 Rasizem do Kitajcev	42
3.2.1.2 Kitajska kulinarika je razlog za epidemijo	43
3.2.1.3 »Kitajski« virus	43
3.2.2 Italijani.....	43
3.2.2.1 Izvor virusa je Italija.....	43
3.2.2.2 Širjenje predsodkov do Italijanov	43
3.2.3 Evropejci.....	44
3.2.4 Migranti	44
3.2.4.1 Migranti so vir virusa SARS-CoV-2	44
3.2.4.2 Epidemija ustvarja prostor za migrante	44
3.2.4.3 Permisivna politika do migrantov.....	44
3.2.5 Verni posamezniki.....	45
3.2.5.1 Diskriminiranje okuženih posameznikov, ki so verni	45
3.2.5.2 Za cerkev veljajo drugačna pravila.....	45
3.2.6 Okuženi posamezniki	45
3.3 KAPITAL	46
3.3.1 Vojno zaslužkarstvo	46
3.3.2 Odpuščanje pod pretvezo pandemije.....	46
3.4 MEDIJI.....	46
3.4.1 Senzacionalizem medijev	46
3.4.2 Politična pristranskost medijev.....	47
3.4.2.1 Mediji so proti obstoječi vladi	47
3.4.2.2 Mediji so bolj naklonjeni levi politični opciji	47
3.4.3 Mediji zavajajo	47
3.5 ZNANOST/STROKA	48
3.5.1 Virus je bil izdelan v laboratoriju	48

3.5.1.1	Virus je iz laboratorija po nesreči »pobegnil«.....	48
3.5.1.2	Virus so namenoma izpustili iz laboratorija.....	48
3.5.2	Znanost/stroka zavaja.....	49
3.5.2.1	Znanost/stroka zavaja glede smrtnih žrtev.....	49
3.5.2.2	Znanost/stroka zavaja glede zdravstvenih nasvetov.....	49
3.5.3	Nove tehnologije predstavljajo nevarnost.....	49
3.5.3.1	Za epidemijo covida-19 je odgovorno 5G mobilno omrežje.....	50
3.5.3.2	V cepivu se nahaja čip.....	50
3.5.4	Znanost/stroka izkorišča pandemijo za vpliv in profit.....	50
3.5.4.1	Bill Gates.....	50
3.5.5	Znanost/stroka je ignorirala nevarnost.....	51
3.5.5.1	Pandemija je posledica neodgovornih zdravstvenih delavcev.....	51
3.5.5.2	Svetovna zdravstvena organizacija (WHO) je grožnjo ignorirala.....	51
3.5.6	Svetovna zdravstvena organizacija (WHO) ščiti kitajske interese.....	51
3.6	POLITIKA.....	52
3.6.1	Virus je biološko orožje.....	52
3.6.1.1	Virus je kitajsko biološko orožje.....	52
3.6.1.2	Virus je ameriško biološko orožje.....	52
3.6.1.3	Virus je namenjen demografskemu čiščenju.....	53
3.6.2	Politika je prikrivala informacije in zavajala javnost.....	53
3.6.2.1	Kitajska politika je prikrivala in zavajala javnost.....	53
3.6.2.2	Ruska politika je prikrivala in zavajala javnost.....	53
3.6.2.3	Organizacija združenih narodov (OZN) je prikrivala in zavajala javnost... ..	54
3.6.2.4	Zgodovina prikrivanja in zavajanja se ponavlja.....	54
3.6.2.5	Politika zavaja glede smrtnih žrtev covida-19.....	54
3.6.2.6	Politika prelaga odgovornost.....	54
3.6.3	Politika cenzurira.....	55
3.6.3.1	Politika cenzurira medije.....	55
3.6.3.2	Politika cenzurira znanost.....	56
3.6.4	Politika podreja.....	56
3.6.4.1	Politika si podreja medije.....	56
3.6.4.2	Politika si podreja znanost.....	57
3.6.5	Politika je podcenjevala nevarnost.....	58
3.6.5.1	Virus SARS-CoV-2 sploh ne obstaja.....	58
3.6.6	Politični ukrepi za zaježitev epidemije.....	58
3.6.6.1	Politični ukrepi vodijo v radikalizacijo.....	58
3.6.6.2	Ukrepi odvrtačajo pozornost od drugih težav.....	60
3.6.6.3	Za ukrepi se skriva skrita agenda.....	60
3.6.6.4	Ukrepi za politike ne veljajo.....	60

3.6.6.5 Državljanjani ne zaupajo v ukrepe proti širjenju virusa SARS-CoV-2.....	60
3.6.7 Politika izkorišča razmere za povečanje politične moči.....	61
3.6.7.1 Politično obračunavanje	61
3.6.7.2 Politiki izkoriščajo razmere za nabiranje političnih točk/populizem	61
3.6.7.3 Politiki izkoriščajo razmer za državni udar	61
3.6.7.4 Politiki namigujejo na »Globoko državo«.....	62
3.6.7.5 Politiziranje humanitarne pomoči.....	62
3.6.7.6 Zaščitne maske so dobile status orožja.....	62
3.6.7.7 Politiki poskušajo lobirati proizvajalce zaščitne opreme in cepiv.....	62
3.6.7.8 Kitajska izkorišča razmere za povečevanje politične moči	63
3.6.8 Politiki se v epidemiji finančno okoriščajo	63
3.6.8.1 Politiki si pri nakupih zaščitne opreme izplačujejo provizije.....	63
3.6.8.2 Politiki izbirajo ponudnike zaščitne opreme, pri katerih so zaposleni njihovi sorodniki – Nepotizem	64
3.6.8.3 Kitajska se v epidemiji finančno okorišča.....	64
3.6.9 Politiki prioritizirajo gospodarski in ne zdravstveni položaja države	64
3.6.9.1 Politiki žrtvujejo šibkejše državljane.....	64
3.6.9.2 Politiki žrtvujejo delavce	65
3.6.10 Problematičnost politične ideologije	65
3.6.10.1 Globalizem	65
3.6.10.2 Kapitalizem.....	65
3.6.10.3 Multikulturalizem	66
3.6.10.4 Neoliberalizem.....	66
3.6.10.5 Komunizem	66
3.6.11 Epidemija je bila načrtovana	66
3.6.11.1 Virus je bil namenoma izpuščen v Slovenijo	67
3.6.11.2 Virus je politični eksperiment	67
3.7 PREGLED GLAVNIH UGOTOVITEV	68
3.8 METODOLOŠKI PREMISLEK	74
3.9 SMERNICE ZA NADALJNJE RAZISKOVANJE	76
4 SKLEPI.....	78
VIRI.....	80

KAZALO PREGLEDNIC

Tabela 1: <i>V različnih raziskavah in študijah identificirane teorije zarot v času pandemije COVID-19</i>	4
Tabela 2: <i>Obseg zbranih podatkov</i>	37

KAZALO SLIK IN GRAFIKONOV

Slika 1: <i>Razširjenost virusa SARS-CoV-2 po svetu do vključno</i>	3
Slika 2: <i>Podatki o zaupanju osebam oz. inštitucijam, da ustrezno obvladujejo pandemijo</i>	15
Slika 3: <i>Grafični prikaz identificiranih tem teorij zarot 1/3</i>	39
Slika 4: <i>Grafični prikaz identificiranih tem teorij zarot 2/3</i>	40
Slika 5: <i>Grafični prikaz identificiranih tem teorij zarot 3/3</i>	40

KAZALO PRILOG

PRILOGA A *Model Hierarhije resnic*

PRILOGA B *Izražene povezave med identificiranimi temami teorij zarot*

PRILOGA C *Kode, ki so se pojavile samo v politično opredeljenih revijah in časopisih
(Demokracija, Mladina, Dnevnik)*

PRILOGA Č *Seznam virov, ki smo jih uporabili pri predstavitvi rezultatov naše
raziskave*

SEZNAM KRATIC

NIJZ – Narodni inštitut za javno zdravje

WHO – World Health Organization (Svetovna zdravstvena organizacija)

SSKJ – Slovar slovenskega knjižnega jezika

CIA – Central Intelligence Agency (Centralna obveščevalna služba)

ZAHVALA

Mentorju dr. Ernestu Ženku in somentorici dr. Simoni Gomboc se zahvaljujem za vso pomoč, posredovano znanje, usmerjanje, trud in potrpežljivost.

Zahvaljujem se tudi mag. Petju Janžekoviču za vzpodbudo in pomoč v procesu nastajanja naloge.

Prav tako se zahvaljujem svoji družini in partnerju za podporo, potrpežljivost, vzpodbudo in ljubezen.

Prijateljem in sodelavcem pa se zahvaljujem za vse vzpodbudne besede in strpnost.

Hvala.

1 UVOD

V zadnjem desetletju se pojavlja vedno več raziskav o teorijah zarot. Pomembni avtorji, ki so aktivni na področju raziskovanja teorij zarot, so Ted Goetzel, Richard Hofstadter, Michael Barkun, Sherly Thorburn Bird, Laura M. Bogart in drugi. Eden prvih raziskovalcev teorij zarot je bil filozof Karl Popper (1945–2013). Teorije zarot je opredelil kot pogled na svet, ki naključne zgodovinske, ekonomske in socialne pojave razume kot načrtovane s strani vplivnih posameznikov (Douglas in Sutton, 2018). Karl Popper je prav tako pomemben avtor, ki je prispeval k razvoju eksperimentalne psihologije, saj je kot alternativo za induktivizem ponudil hipotetičen deduktivizem, v katerem poudarja, da bi se morali raziskovalci osredotočati na iskanje neresnic, da se približajo resnici (Willig, 2008). Douglas in Sutton (2018) podobno poudarjata tudi v kontekstu teorij zarot. Te naj ne bi bile informativne v svoji dobesedni vsebini, pač pa omogočajo vpogled in razumevanje v delovanje skupinskih odnosov, predsodkov, diskriminacije, ideologij, zaupanja, spoznavnih motivov in socialne kognicije.

Teorije zarot so bile od nekdaj spremljevalke civiliziranega socialnega življenja (Douglas in Sutton, 2018), s svojimi enostavnimi razlagami zapletenih, čustvenih, celo tragičnih dogodkov pridobijo na svoji veljavi predvsem v času krize (Runnels, 2019), kot je tudi epidemija virusa SARS-CoV-2. Epidemija je spodbudila številne raziskovalce k raziskovanju teorij zarot, saj je bilo te mogoče spremljati, prav tako tudi opazovati njihove posledice v realnem času. Iz tega razloga smo se tudi sami odločili, da epidemije ne doživljamo samo kot posamezniki, ampak jo spremljamo tudi kot raziskovalci. Odločili smo se, da zasujemo kvalitativno raziskavo, v kateri bo naš namen identificirati vsebino teorij zarot v štirih slovenskih tiskanih medijih, in sicer Mladini, Demokraciji, Dnevniku in Delu.

V teoretičnem uvodu skušamo zajeti širok pogled na teorije zarot. Tako v začetku teorije zarot opredelimo in predstavimo aktualne študije, ki raziskujejo teorije zarot v obdobju epidemije bolezni Covid-19. Nadaljujemo s poglavji, v katerih jih postavimo v družben kontekst in kontekst posameznika. V družbenem kontekstu jih predstavimo kot pojav, ki je bil prisoten skozi vso zgodovino civiliziranega življenja in pomembno vpliva na reprezentacijo zgodovine. Predstavimo jih tudi s pomočjo Teorije memov Richarda Dawkinsa (1976). Postavimo jih v kontekst politike, znanosti, medijev in religije ter opišemo še nekatere možne načine preventivnega delovanja zoper razširitev teorij zarot. V kontekstu posameznika zajemamo vsebino, ki opredeli nekatere demografske in psihološke značilnosti posameznikov, ki verjamejo v teorije zarot, predstavimo kognitivne vidike teorij zarot, jih predstavimo skozi prizmo psihopatologije ter predstavimo njihov vpliv na vedenje.

1.1 OPREDELITEV TEORIJ ZAROT

V SSKJ (1995, str. 1621) je »zarota« opredeljena kot »tajen dogovor, načrt navadno več ljudi za odstranitev nosilca, nosilcev navadno državne oblasti«. Latinski izvirnik besede »zarota« je »conspirare«, ki pomeni dihati skupaj, od tod je izpeljana tudi angleška beseda »conspiracy«. Interpretacija te bi lahko pomenila združenje dveh ali več posameznikov v smeri skupnega cilja. Če upoštevamo tovrstno pojmovanje teorij zarot, gre za razlago, spekulativno ali podkrepljeno z dokazi, da so določeni dogodki povzročeni s strani posameznikov (posameznik uporabljamo za oba spola), ki imajo interes, da se ta dogodek zgodi (Keeley, 1999).

Teorije zarot lahko razumemo tudi kot laična prepričanja, ki pripisujejo vzrok za posledice dogodkov javnosti skrivnim, nezakonitim in zlobnim naklepom posameznikov, ki med seboj sodelujejo in prikrivajo javnosti resnične informacije (Zonis, Joseph, 1994, v Swami, Chamorro-Premuzic in Furnham, 2010).

Opredelimo jih lahko tudi kot poenostavljene pripovedi, ki povzemajo različne vidike dogodkov v koherentno in smiselno zgodbo, ki običajno sloni na zloveščih naklepih določene skupine posameznikov, preprostost te zgodbe pa omogoča, da se ta hitro razširi med ljudi (Bilewicz, idr., 2017; Bruckmuller, idr., 2015, v Van Prooijen, Douglas, 2017).

Običajno gre za nepotrjene in senzacionalistične interpretacije dogodkov, ki jih je nemogoče izpodbijati in so utemeljene na šibkih dokazih (Pytlik, Soll in Mehl, 2020).

Hofstadter (1966, v Swami, Chamorro-Premuzic in Furnham, 2010) v svojem seminarju izpostavi, da gre pri ideaciji zarote za splošno težnjo po razlaganju in racionaliziranju kompleksnih fenomenov iz realnega sveta v želji po oblikovanju skladnega niza domnev o obstoju močnih in zlobnih nasprotnikov. Van Prooijen in Jostman (2013) jih opredelita tudi kot vzročne razlage stresnih socialnih dogodkov. V današnjem času več ne predstavljajo zgolj spletkarjenja in manipuliranja, pač pa so dojete kot specifičen pogled na svet (Arnold, 2008).

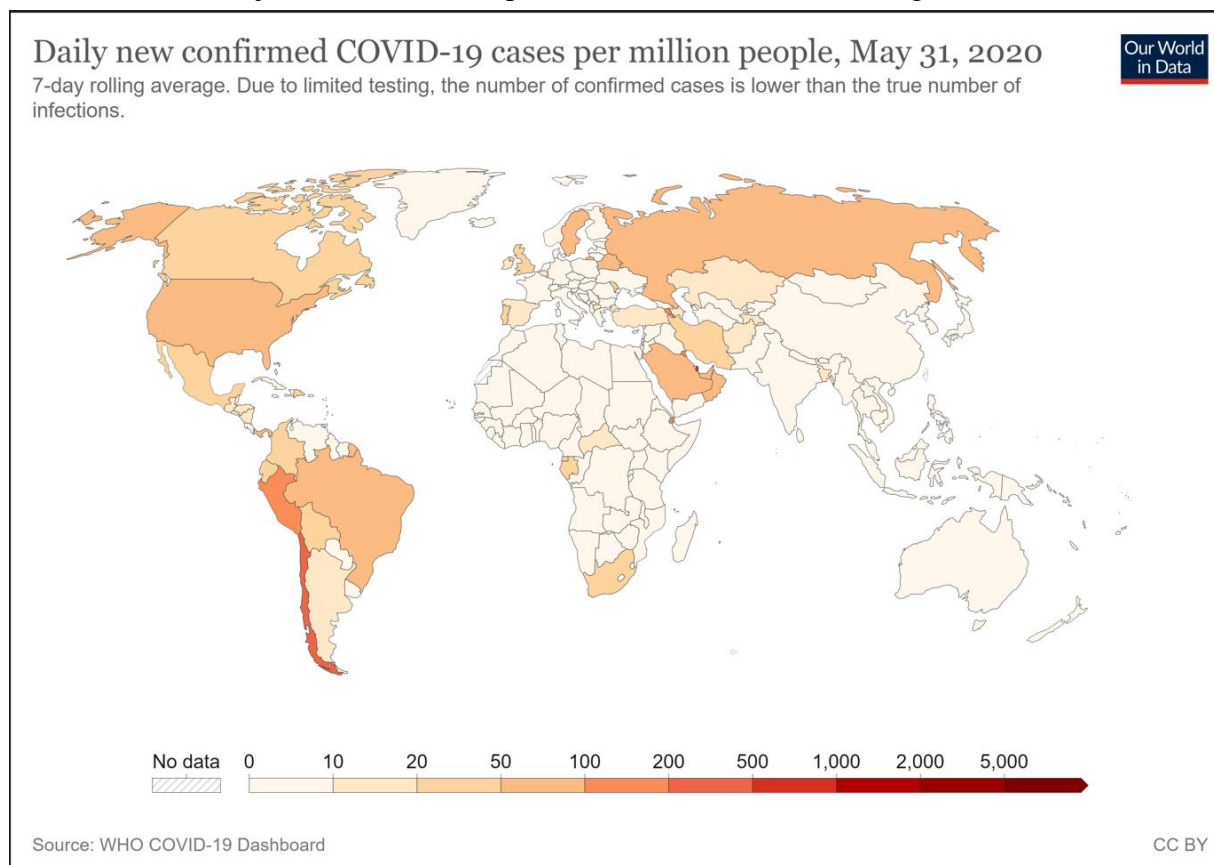
Lahko jih opredelimo tudi kot intelektualni konstrukt, model mišljenja, ki vnaša občutek reda ter omogoča predvidevanje. Medtem ko večina teorij zarot interpretira posamezne dogodke, nekatere predpostavljajo skupni red, namigujejo na red in povezanost širše palete raznoraznih dogodkov. Sodile bi lahko tudi v področje stigmatiziranih prepričanj, saj predstavljajo nasprotovanje obstoječemu, ukoreninjenemu/splošno sprejetemu sistemu prepričanj (Barkun, 2016).

1.2 EPIDEMIJA VIRUSA COVID-19

Novembra 2019 je bil petinpetdesetletni moški iz province Hubei na Kitajskem diagnosticiran kot prvi pacient okužen z novim virusom SARS-CoV-2. V začetku leta 2020 se je koronavirusna pandemija razširila po vsem svetu. Države so zapirale svoje meje, oznanjale popolno zaprtje ljudi v njihove domove in izvajale številne preventivne ukrepe zoper okužbe. Zaradi velikega števila okuženih po vsem svetu se je zdravstveni in javno-informacijski sistem znašel pred velikim izzivom (Imhoff in Lamberty, 2020).

Slika 1

Razširjenost virusa SARS-CoV-2 po svetu do vključno 31. 5. 2020 (Vir: WHO COVID-19 Dashboard. Pridobljeno 10. 3. 2023 s spletne strani: ourworldindata.org

V Sloveniji se je prva okužba z virusom SARS-CoV-2 (COVID-19) pojavila 4. marca 2020. NIJZ (Narodni inštitut za javno zdravje) je opozarjal tako na pandemijo kot tudi na posledično »infodemijo«, ki jo je opredelil kot nevarnost širjenja lažnih informacij in teorij zarot. Poudarili so, da širjenje teh informacij in teorij vpliva na zmanjšanje zaupanja v državne institucije, odločevalce in celo strokovnjake. Opozorili so tudi na to, da so se lažne informacije in teorije zarot prvotno pospešeno širile preko socialnih omrežij in drugih

spletnih kanalih, se pa jih je večina pojavila tudi v drugih, bolj tradicionalnih medijih (Hočevar Grom, idr., b.d.).

1.2.1 Pregled teorij zarot, povezanih z boleznijo COVID-19 in njihove posledice

V preteklih treh letih so bile izvedene številne študije, ki so raziskovale teorije zarot, ki so se pojavile v obdobju pandemije bolezni COVID-19. V tabeli so tako prikazane različne teorije zarot povezane z virusom SARS-CoV-2, ki so jih identificirali v različnih študijah in raziskavah.

Tabela 1

V različnih raziskavah in študijah identificirane teorije zarot v času pandemije COVID-19

Identificirane teorije zarot v času pandemije COVID-19	Avtorji raziskav in študij
Virus SARS-CoV-2 se je širil s pomočjo 5G mobilnega omrežja.	Yildirim (2022); Evanega, idr. (2020); Ahmed, idr., (2020)
Virus SARS-CoV-2 je namenjen demografskemu čiščenju.	Yildirim (2022); Imhoff in Lamberty (2020)
V PCR testih in cepivih zoper SARS-CoV-2 se nahaja mikročip.	Yildirim (2022); Evanega, idr. (2020); Radomirović Maček (2023)
Virus SARS-CoV-2 je biološko orožje.	Evanega, idr. (2020); Andersen, idr. (2020); Radomirović Maček (2023)
Kitajska je prikrivala podatke o virusu SARS-CoV-2 in zagrešila svetovno pandemijo.	Baptista Ferreira (2021)
Virus SARS-CoV-2 je zarota »globoke države«.	Evanega, idr. (2020)
Virus SARS-CoV-2 je prevara demokratične stranke.	Evanega, idr. (2020)

Virus SARS-CoV-2 je načrt
Billa Gatesa. Evanega, idr. (2020); Bruns, idr. (2020)

Vladni organi izkoriščajo
pandemijo COVID-19 za
kratenje človekovih pravic in
svoboščin. Oleksy, idr. (2021); Andersen, idr. (2020)

Poimenovanja virusa SARS-
CoV-2 »kitajski« oz.
»wuhanski« virus. Macleod (2020); Rustuccia (2020)

Okužba z virusom SARS-CoV-
2 ni nič hujša od navadne
viroze. Andersen, idr. (2020); Radomirović Maček (2023)

Virus SARS-CoV-2 je bil
izdelan kot orožje za doseganje
političnih in ekonomskih ciljev. Andersen, idr. (2020)

Virus SARS-CoV-2 je bil
izdelan v laboratoriju. Frankovic (2020); Imhoff in Lamberty (2020)

Glede nevarnost virusa SARS-
CoV-2 se pretirava zavljo
političnih ciljev. Frankovic (2020)

Virus SARS-CoV-2 je
izmišljen. Frankovic (2020)

Virus SARS-CoV-2 je načrt
»Novega svetovnega reda«. Imhoff in Lamberty (2020)

Teorije so bile podkrepjene z različnimi »dokazi«, kot je ta, da je bil virus SARS-CoV-2 izdelan v ZDA. Izdelala naj bi ga vojska, saj je bil patent za testiranje virusa pridobljen že v letu 2015. Po razvoju cepiva so se pojavile tudi teorije o tem, da cepiva vsebujejo

material, ki uničuje genetski material, da spreminja človeško RNA, da je namenjen socialni kontroli, da se v cepivu nahaja mikročip (Yildirim, 2022).

Zanimivi so tudi podatki raziskave, ki jo je poleti 2020 izvedel Pew Research Centre. Ugotovili so, da kar 36 % ljudi, ki je slišalo za teorije zarot, povezane s pandemijo COVID-19, meni, da so te možne (Basu 2020, v Moffitt, King in Carley, 2021).

Rezultati študij (Kuhn idr., 2021; Allington, idr., 2020; Mitchell, idr., 2020, v Dow, idr., 2021) kažejo na to, da kar tretjina ameriške populacije verjame v vsaj eno teorijo zarote, povezano z virusom SARS-CoV-2, pri čemer Mitchell s sodelavci (2020) izpostavlja, da so bile teorije zarot pogostejše prisotne med republikanci in posamezniki, ki so spremljali konservativne medije. Vpliv teorij zarot o COVID-19 na vedenje je bilo v preteklih treh letih možno opazovati v realnem času, ta se je izrazil preko nestrpnosti, neupoštevanja preventivnih ukrepov, izvajanja škodljivih praks in bizarnega vedenja.

Tako Macleod (2020) in Rastuccia (2020) opozarjata na uporabljanje stigmatizirajočega jezika v času pandemije – uporabo besednih zvez, kot sta »kitajski« in »wuhanski« virus.

Barua in drugi (2020, v Baptista Ferreira, 2021) opozarjajo, da verjetje lažnim informacijam in teorijam zarot pozitivno korelira z neupoštevanjem preventivnih ukrepov, celo z njihovim zavračanjem. Kar so potrdili tudi Tasnim in sodelavci (2020, v Yildirim, 2022), in sicer, da je verjetje v teorije zarot vplivalo na vedenja, povezana s preventivo zdravja in tako posledično povzročilo slabše fizične in duševne zdravstvene izide. Natančneje sta to opredelila Imhoff in Lamberty (2020, v Moffitt, King in Carley, 2021), ki sta izpostavila, da je verjetje v teorije zarot vplivalo na to, da so si posamezniki redkeje umivali roke in niso upoštevali priporočil socialnega distanciranja.

Ljudje, ki so menili, da je virus SARS-CoV-2 izmišljen, so v manjši meri upoštevali uradna priporočila, medtem ko so se ljudje, ki so verjeli, da je bil virus namerno izpuščen, posluževali vedenj, kot je skladiščenje hrane (Imhoff in Lamberty, 2020). Ahinkorah s sodelavci (2020, v Yildirim, 2022) je prav tako izpostavil pojav skladiščenja in opozoril na njegovo prisotnost v številnih državah.

V Nigeriji se je pojavil tudi problem predoziranja s klorokinom, ki je zdravilo za malarijo. V medijih se je namreč razširila lažna novica o tem, da omenjeno zdravilo ščiti pred okužbo z virusom SARS-CoV-2 (Busari in Adebayo, 2020, v Yildirim, 2022).

Rusted in Koenig (2021, v Yildirim, 2022) sta navedla tudi problem uživanja »čudežnega mineralnega napitka«, ki ga je Administracija za prehrano in zdravila (eng. FDA: The Food and Drug Administration) označila kot nekaj, kar je podobno belilu.

Nenazadnje pa je upoštevanje oziroma neupoštevanje preventivnih ukrepov, kot je nošenje maske, postalo pomemben identifikator posameznikov, verjetje v teorije zarot pa del socialne identitete posameznika (Boykin, idr., 2021, v Dow, idr., 2021).

Raziskovalec Mu (2020) je izpostavil tudi velik vpliv teorije zarote na ekonomsko in politično situacijo Kitajske.

1.2.2 Povečanje prepoznavnosti že obstoječim teorijam zarot

Avtorja (Kuzelewska in Tomaszuk, 2022) izpostavljata porast v popularnosti teorij zarot v času pandemije. Teorije zarot so luknje v informacijah, ki so jih podajali vlada, zdravniki in druge avtoritete, ki so te luknje krpale z idejami, ki razlagajo dvome in skrbi. V članku izpostavita tri glavne teorije zarot, ki so v času pandemije pridobile največjo prepoznavnost, in sicer gibanje QAnon, anticepilsko gibanje in gibanje proti razširitvi 5G mobilnega omrežja. Opozorita na pomemben vpliv, ki so ga in še vedno imajo te teorije za socialno in politično življenje v obdobju pandemije.

Gibanje QAnon obstaja že od leta 2017, vendar se je njegova priljubljenost povečala v času pandemije COVID-19. Participacija članov na njihovi Facebook strani se je pomembno povečala, prav tako se je pomembno povečalo število sledilcev na Twitterju (Gallagher, Davey in Hart, 2020). Zaradi vedno večje prepoznavnosti so spletne platforme (Facebook, Twitter in Youtube) začele cenzurirati in umikati njihovo vsebino (Hoseini, idr., 2021, v Kuzelewska in Tomaszuk, 2022).

Cepivo zoper bolezen COVID-19 je prišlo na trg decembra 2020, sočasno je pridobivalo prepoznavnost tudi proticepilsko gibanje. V času od začetka pandemije so pridobili veliko število sledilcev, tako na Facebooku kot na Instagramu (Center for Countering Digital Hate, 2020). Anticepilska gibanja so pomembno destabilizirala epidemiološko situacijo (Kuzelewska in Tomaszuk, 2022).

Na začetku pandemije je zaokročila tudi teorija zarote, ki je neposredno povezovala pandemijo COVID-19 z vzpostavitvijo 5G mobilnega omrežja (Ahmed, idr. 2020). Teorija se je na socialnih omrežjih pojavila januarja 2020, in sicer, da naj bi mobilno omrežje 5G omogoča hitrejši prenos virusa. Teorije niso zanikali zdravstveni strokovnjaki, zato je pridobila na legitimnosti (Shanapinda, 2020).

Dodaten argument je bil tudi ta, da je bil Wuhan, kitajsko mesto, v katerem bi se naj virus SARS-CoV-2 prvič pojavil, prva lokacija, kjer je bila predstavljena 5G tehnologija.

Prav tako je bila Italija prva evropska država, kjer so uvedli 5G tehnologijo (Bruns, idr., 2020). Podporniki 5G teorije so argumentirali nevarnost 5G tehnologije tako, da so omenjeno tehnologijo predstavljali kot aktivator mikročipov, ki so se nahajali v cepivih in ki služijo depopulaciji sveta. V to teorijo so vključili tudi Billa Gatesa (Bruns, idr., 2020). Teorija o povezanosti 5G in virusa SARS-CoV-2 je imela tudi vidne posledice, saj so privrženci omenjene teorije napadali in podirali številne stolpe mobilne telefonije (Osborne, 2020).

1.3 TEORIJE ZAROT IN DRUŽBA

1.3.1 Teorije zarot v preteklosti

Mnogi novinarji pišejo, da živimo v obdobju »konspiracionizma«, v zlati dobi oziroma v obdobju razcveta teorij zarote.

Uscinski in Parent (2014, v Van Prooijen in Douglas, 2017) sta leta 2014 izvedla študijo, v katero sta vključila dva ameriška časopisa. To so izdaje New York Times in Chicago Tribune, ki so bile natisnjene med letoma 1890 in 2010. V njih sta iskala vsebino, ki bi ji bilo mogoče nadeti karakteristike teorij zarot. Ugotovila sta, da se tovrstna vsebina iz leta v leto/v času ni pogosteje pojavljala, celo, da je bilo opaziti večjo prisotnost tovrstnih vsebin v času druge industrijske revolucije (pred 1900) in v času pred in v začetku druge svetovne vojne (med leti 1940 in 1950). Kljub temu da je v sodobnem svetu internet osnovni medij za širjenje tovrstnih vsebin, raziskovalci (Uscinski in Parent, 2014 v Van Prooijen in Douglas, 2017) niso opazili porasta tovrstnih vsebin.

Da teorije zarot niso moderen pojav, kaže primer dogodka iz Rima leta 64, ko je v mestu pustošil velik požar, ki je trajal en teden. Rim je bil uničen in veliko ljudi je umrlo ali pa ostalo brez domov. V času požara vladar Neron ni bil v Rimu, zato so mnogi predpostavljali, da je naročil zanetiti požar on sam, zavoljo prenovitve Rima po njegovi viziji. Ko je izvedel za to teorijo, je tudi sam oblikoval svojo teorijo zarote, v kateri je za požar obtožil krščansko cerkev, kar je kasneje povzročilo številne usmrtitvah pripadnikov krščanske cerkve (Van Prooijen in Douglas, 2017).

Avtorja (Van Prooijen in Douglas, 2017) navajata, da so teorije zarote del človeške narave in da so bili ljudje podvrženi tovrstnim teorijam skozi zgodovino. Predlagata spremenljiv situacijski dejavnik – odsotnost oziroma prisotnost krize, ki vpliva na razvoj tovrstnega mišljenja.

Razmah teorij zarote v množičnih medijih se je začel po koncu druge svetovne vojne. Takratne teorije zarot so predstavljale refleksijo takratnega časa in strahove, ki so v tem času obstajali med splošno populacijo. Vendar pri tem ni šlo zgolj za refleksijo, pač pa tudi za produkcijo novih idej in strahov. Zato imajo strokovnjaki še danes težavo razločevati med teorijami, ki so nastale kot posledica zgodovine, in teorijami, ki so bile proizvedene s strani filmske in televizijske fikcije (Arnold, 2008).

1.3.2 Teorije zarot in njihov vpliv na reprezentacijo zgodovine

Ljudje imajo veliko potrebo po razumevanju razmer, v katerih so se znašli, še posebej kadar te negativno vplivajo na njihovo kvaliteto življenja, zato se poslužujejo tako imenovanih »osmislitvenih pripovedi«, ki kasneje postanejo del reprezentacije zgodovine. Večina teh pripovedi ima značilnosti teorij zarot, saj v njih izpostavijo določene

posameznike, ki bi naj zaradi lastnih interesov namenoma povzročili določen dogodek, ki ga ta pripoved obravnava (Zonis, Joseph, 1994, v Van Prooijen in Douglas, 2017).

Ljudje se tako učijo o zgodovini s pomočjo zgodb in pripovedi, zato da bi bolje razumeli ideje in dogodke (Runnels, 2019).

Hiltun in Liu (2017, v Van Prooijen in Douglas, 2017) poudarjata, da kljub temu da teorije zarot nastanejo zaradi močnih čustev, ki spremljajo pomembne dogodke, te pomembno oblikujejo zgodovinski pogled na dogodke iz preteklosti. Socialne krize so povod za večino teorij zarote, te pa vplivajo na to, kako se bodo ljudje teh dogodkov spominjali v prihodnosti. Če povzamemo, te pomembno oblikujejo zgodovinsko pripoved (Van Prooijen in Douglas, 2017).

Swift (2013, v Van Prooijen in Douglas, 2017) navaja, da tri leta po atentatu na predsednika Kennedyja, ki se je zgodil leta 1963, kar 50 % vprašanih verjame, da je dogodek posledica zarote. Leta 1975 se je ta odstotek povzpel na 81 % in je do leta 2003 ostajal na 70 %, po letu 2010 je ta procent padel na 60 %, kar je še vedno več kot v obdobju takoj po atentatu. Kar je pomembno, če opozorimo na to, da so se čustva v zvezi z dogodkom že polegla. Swift (2013, v Van Prooijen in Douglas, 2017) izpostavlja, da se je teorija zarote, vezana na Kennedyjev atentat, prenesla celo na posameznike, ki v času atentata še niso bili rojeni.

Avtorja (Van Prooijen, Douglas, 2017) izpostavljata, da se teorije zarot prenašajo iz generacije v generacijo in tako postajajo del koherentne zgodovinske pripovedi ter so sprejete kot zgodovinska dejstva s strani laične skupnosti. Medgeneracijski prenos misli pa lahko imenujemo tudi »mem« (Dawkins, 1976).

1.3.3 Teorije zarot kot memi

»Mem« je neologizem, ki ga je v knjigi *Sebični gen* (1976) prvi uporabil Richard Dawkins. Opredelil ga je kot razmnoževalno propagandno informacijsko strukturo analogno genu. Dawkins (1976) poudari, da memi pomembno vplivajo na evolucijo človeške misli skozi posebne algoritme variacij, replikacij in razlikovanja. Gre za informacije, ki se ohranjajo iz generacije v generacijo, so propagandne in vplivajo na človeško vedenje. Memi se lahko kot kulturni pojavi ohranijo in prenašajo od človeka do človeka ali pa propadejo. Tako bi naj bili, podobno kot geni, podvrženi neki negenetski evoluciji, ki jo kasneje imenuje tudi kulturna evolucija in se zdi hitrejša kot biološka evolucija. Kot primer navede jezik in ga razloži na problemu sodobnega človeka, da bi popolnoma razumel jezik, ki so ga govorili njegovi predniki.

Dawkins (1976) mem definira tudi kot enoto »kulturnega prenosa« oziroma podvojevalnik, ki ima sposobnost kulturnega prenosa, pri čemer beseda kultura zajema celoten vzorec vedenj populacije, misli, artefaktov, ki so odvisni od sposobnosti učenja in uspešnega

medgeneracijskega prenosa. Proces kulturnega prenosa je možen s pomočjo sposobnosti posnemanja. Podobno kot geni, ki se po genskem skladu širijo iz enega telesa v naslednje preko semenčic in jajčec, se memi po memskem skladu širijo tako, da iz enih možganov v naslednje potujejo z načinom posnemanja oziroma oponašanja. Ena izmed lastnosti dobrega podvojevalnika je tudi natančnost podvojevana, kar pa za meme ne velja. Pri podvajanju določene misli uporabimo drugačne besede in jo preoblikujemo, da služi našemu namenu, kar bi pomenilo, da so memi podvrženi neprestanim mutacijam in križanju, pri čemer se osnovno bistvo ohrani.

Hoyle Leigh, (2016), ki je poskušal integrirati Dawkinsov koncept mema v področje kognitivne znanosti in psihopatologije, razlaga, da je razvoj jezika omogočil razmnoževanje memov in s tem vplival na povečanje sposobnosti možganov za tvorjenje memov s pomočjo kognicije. Predpostavlja tudi možnost, da bi lahko bil spomin programiran v DNA ali RNA (prepoznavna strupene hrane, lov). Osebnostni razvoj razloži kot proces interakcije med epigenetsko determiniranostjo možganov ter obstoječimi in novimi memi. Možgane opredeli kot specializiran organ, ki je namenjen procesiranju spominov, tako naučenih kot pridobljenih, ki spodbujajo učenje, preživetje, reprodukcijo in razvoj možganskih kapacitet. Učenje skozi uspehe in neuspehe ustvari individualne spomine, ki pa se, do razvoja imitacije kot načina pridobivanja znanja, niso ohranili. Z imitacijo, ki je dokazana pri primatih in nekaterih pticah (Goodall, 1964; Haesler, idr., 2007), bi bilo tako možno, da je naučeno vedenje ali spomin prenesen s posameznika na posameznika v obliki memov (Leigh, 2016).

Prenos mema se lahko zgodi po tem, ko ga je posameznik ustvaril ali po tem, ko ga je prenesel iz drugega vira. Ko mem doseže novega »gostitelja«, je ta sprejet in dekodiran. Mem je sprejet, če dosega za posameznika zaželeno kriterije. Torej, da bi »gostitelj« sprejel mem, mora biti ta skluden z njegovim obstoječim konstruktom oziroma sistemom verjetja. Novi »gostitelj« nato replicira in prenese mem, najverjetneje preko novega vektorja, tako ga na mesto izgovorjenega sporočila posreduje s pomočjo zapisa. Kriteriji primernosti in zaželenosti pa odločijo o tem, kateri memi se bodo ohranili in kateri bodo propadli (Finkelsten, 2008). Ta pojav Dawkins (1976) imenuje »memski izbor«.

Širjenje oziroma »razmnoževanje« memov lahko tudi submetrično kategoriziramo na podlagi značilnosti prejemnikov mema, in sicer glede na ekonomski, socialni in izobrazben status, etničnosti ali kulturo, religijo, spol, starost, politično opredelitev, medtem ko lahko disperzijo prejemnikov kategoriziramo kot lokalno, skupinsko, družinsko, regionalno, nacionalno ali globalno (Leigh, 2016).

Dawkins (1976) izpostavlja tudi tako imenovan »skupaj razvijajoč stabilen nabor memov«. Kot primer navede religijski mem, ki vključuje pripadajočo kulturo, obredje, zakone, glasbo, umetnost in pisane vire, ti pa medsebojno doprinesejo k preživetju mema. Različni memi, kot so mem boga, peklenski mem, mem vere, so del religijskega »memskega

kompleksa«, ki se medsebojno krepijo in zagotavljajo preživetje v memskem skladu. Mem vere, pri čemer vero opredeli kot slepo zaupanje ob odsotnosti dokazov, si tako zagotavlja preživetje s preprosto zvijačo, torej, da nosilca mema odvrta od razmišljanja z lastno glavo. Ta zvijača je značilna tudi za politično ali patriotsko slepo vero in lahko bi rekli, da je to značilnost, ki jo lahko pripišemo tudi teorijam zarot.

Goertzel (2011, v Panchal in Jack, 2020) razloži teorije zarot kot retoričen mem, ki pretvori znanstvene kontroverznosti v človeško dramo s hudodelci, ki jih je moč razkriti.

1.3.4 Teorije zarot in znanost

Avtorji (Lewandowsky, idr., 2013 v Dagnal, idr., 2015) ugotavljajo, da teoretiki zarote nasprotujejo dognanjem znanosti. Znanost bi naj v kontekstu teorij zarot onemogočala oziroma omejevala razširjenje »resnice« (Robertson in Dyrendal, 2020).

Za teorije zarot je značilno, da so nezaupljive do znanosti, saj ji pripisujejo veliko moč, s tem pa tudi možnost za zlorabo te moči (Imhoff, idr., 2018).

Lamberty in Imhoff (2018) izpostavljata, da so teoretiki zarot še posebej nezaupljivi do strokovnjakov iz področja biomedicine.

Da bi posameznik lahko začel verjeti v teorije zarote, mora opustiti, diskreditirati vse tradicionalno znanje. Učinkoviteje se to lahko zgodi, ko posameznik avtoritete več ne dojema kot kredibilen vir informacij. Zagovorniki teorije Ravne zemlje (eng. »The Flat Earth Society«) diskreditirajo osnovno znanost, in sicer jo označijo z besedno zvezo »neprava znanost«, ki temelji na raziskavah, katerih izsledki potrjujejo agendo vodilnih. (Runnels, 2019).

1.3.4.1 Alternativna resničnost ali legitimen razlog za diskreditacijo

Barkun (2016) teorije zarot razume kot alternativne, deviantne poglede na svet. Tisti, ki verjamejo teorijam zarote, pogosteje verjamejo tudi v učinkovitost alternativnih oblik zdravljenja, verjamejo v obstoj Atlantide in neznanih letečih predmetov (Barkun, 2016).

Prav tako posamezniki, ki verjamejo v eno teorijo zarote, pogosteje verjamejo tudi drugim teorijam zarote (Goertzel, 1994, po Panchal in Jack, 2020). To dokazuje študija (Swami, Chamorro-Premuzic in Furnham, 2010), v kateri so ugotovili, da posamezniki, ki verjamejo v teorije zarote, vezane na teroristični napad na stolpnici trgovskega središča v ZDA 11. septembra leta 2001, v večji meri verjamejo tudi v druge teorije zarote. To bi lahko namigovalo na to, da posamezniki, ki verjamejo tovrstnim teorijam, iščejo alternativne vire, uradnim virom pa ne zaupajo (Panchal in Jack, 2020). Podobno je ugotovil tudi Drinkwater s sodelavci (2012 v Baptista Ferreira, 2021), in sicer, da zagovorniki teorij zarote izražajo nizko zaupanje do formalnih razlag in bolj simpatizirajo z alternativnimi razlagami dogodkov. Tako imenovane »alternativne novice« so izrazito

kritične do sistema in nasprotujejo informacijam, ki so podane s strani uradnih medijev (Baptista Ferreira, 2021).

Wood in Douglas (2013) predpostavita, da je za verjetje v teorije zarote ključen sistem prepričanj. Sistem prepričanj razlaga naravo politično socialnega prostora (Overton, 1991) in služi kot osnovno sredstvo za razumevanje in interpretiranje realnosti (Miller in West, 1991). Teorije zarot slonijo na osnovnih predpostavki nezaupanja do avtoritete, da realnost ni takšna, kot jo prikazujejo in da elita zavaja ljudstvo (Wood, idr. 2012). Tako je zavračanje uradnih poročil pomembnejši aspekt kakor smiselnost določenih teorij zarote (v Dagnal, idr., 2015).

Številni prispevki na spletnih straneh določenih teorij zarote, ki jih navaja raziskovalka (Runnels, 2019), nagovarjajo bralca, naj se poda na pot skepticizma in razumevanja, ki ga bo osvobodila omejitev dogmatičnega mišljenja in ga uvedla v pionirske vode resnice, znanosti in učenja. V tovrstnih nagovorih predstavijo tradicionalno znanje kot zlobneža, bralca pa kot junaka, ki se bo pogumno zoperstavil »neresnici« in si utrl pot do resnične znanosti, ki je predstavljena v člankih na njihovi spletni strani. S tem nadenejo bralcu odgovornost, da spozna »resnico« in se osvobodi kolesja tradicionalnega razumevanja sveta. Cilj spletnih strani teorij zarot je zgolj ponuditi »dejstva« o določeni temi, za glavnega odločevalca glede resničnosti informacij pa postavijo bralca. Resnico predstavijo kot subjektivno in s tem bralcu naložijo odgovornost, da se sam odloči, kateri resnici bo verjel. Bralca prav tako neposredno nagovorijo, da je on ta, ki bo pomagal razvozlati skrivnost in da jih svet potrebuje. Izpostavijo tudi besedo »pogum«, ki ga pripisejo posameznikom, ki so presegli laži in spoznali resnico. Avtorji besedil teorij zarot bralce postavljajo v vlogo junaka, ki ima ultimativno moč, da loči resnico od laži, organizacijo pa kot mentorja, ki lahko posamezniku zagotovi »resnične« informacije in potrebne veščine za prepoznavanje resničnosti informacij (Runnels, 2019).

Pomembno je izpostaviti, da so se nekatere teorije zarot, kot je na primer ameriški politični škandal »Watergate«, izkazale za resnične (Douglas in Sutton, 2018), kar navidezno poveča kredibilnost drugim teorijam zarot.

Afera Watergate se je zgodila leta 1972. Incident vloma v prostore Nacionalne komisije Demokratske stranke je bil izveden s strani republikanske komisije za ponovno izvolitev Richarda Nixona, ki je bil tedanji predsednik Združenih držav Amerike z namenom vohunjenja za predstavniki demokratske stranke. Priznanje vloma je bilo posneto na magnetofonski trak. Posnetek je neposredno dokazal Nixonovo krivdo in ambicijo, da vlom prikrije (Feldstein, 2004).

V globalnem, socialnem, kulturno političnem kontekstu oznaka »teorija zarote« velja za legitimen razlog za diskreditacijo tovrstne interpretacije dogodkov (Husting in Orr, 2007, v Byford 2011). Chomski (2004, v Byford, 2011) je opredelila oznako »teorije zarote« v akademskem svetu kot obliko »atentata« na posameznika, saj so takšne teorije v akademskem svetu označene kot neresnične, opredeljene na patološki paranoidnosti in zato izvzete iz vsakršnega dialoga in presojanja njihove resničnosti. Barkun (2016) izpostavlja,

da teorije zarot niso potrjene s stani institucij, ki validirajo resničnost informacij, zato jih lahko razumemo tudi kot stigmatizirano znanje. Primer takih institucij so univerze, zdravstvene in znanstvene organizacije, vladne agencije in splošni, množični mediji, v nekaterih primerih tudi verske avtoritete. Te institucije omogočajo postopke, ki zagotavljajo nabor dokazljivih podatkov, ki lahko podprejo določeno idejo, prepričanje ali dejstvo. Ker so teorije zarot večkrat spregledane, celo stigmatizirane s strani tovrstnih organizacij, so se povezale v neke vrste subkulturo, ki povezuje vsa »stigmatizirana znanja« (Barkun, 2016).

1.3.4 Teorije zarot in politika

Demokratske institucije so odvisne od vladavine prava. Lažne novice in teorije zarot oslabijo vladavino prava, saj svojo moč jačajo preko čustvenih odzivov, ki škodujejo tako vladavini prava kot politični kulturi, ki zaupa v demokratske institucije in vlado. (Barnhizer in Candeub, 2020, v Kuzelewska in Tomaszuk, 2022)

Kljub temu pa so bile od nekdaj spremljevalke civiliziranega socialnega življenja (Douglas in Sutton, 2018). Zgodovinar Hofstadter (1964, v Douglas in Sutton, 2018) jih opredeli kot značilnost ameriške politike, ki je doprinesla k uspehu marsikaterega protesta ali vojne.

1.3.5.1 Teorije zarot kot odraz družbeno politične klime

Teorije zarot naslavljajo zmedenost, frustracije in negotovosti, ki se pojavljajo v sodobni družbi. Za njih so značilne pogoste spremembe, različni interesi, raznoliki in večplastni viri moči, pri čemer posamezniki na oblasti vzdržujejo svojo moč s prikrivanjem pravih informacij, ogroženost osebne avtonomije, povečanje zavedanja tveganj povezanih z razvojem tehnologije, visok nivo socialne in geografske mobilnosti, zmanjševanje zaupanja vladi, povečan strah pred terorizmom in »zunanjim« sovražnikom (Stempel, Hargrove in Stempel, 2007).

Teorije zarot ponudijo razlage zapletenih, čustvenih, celo tragičnih dogodkov, s tem pa pridobijo na svoji veljavi v času krize (Runnels, 2019).

V sodobnosti smo bili priča več dogodkom, ki bi lahko resno ogrozili socialni sistem, na primer teroristični napadi, vojne, ekonomske krize (Van Prooijen in Jostman, 2013). V študiji (Grzesiak-Feldman, 2013) so ugotovili, da situacije z veliko mero ogroženosti pri udeležencih spodbudijo večjo naklonjenost teorijam zarot.

Van Prooijen in Jostman, (2013) navajata, da je verjetje tovrstnim teorijam povezano tudi z oceno moralnosti avtoritete v nepredvidljivih situacijah. Nezaupanje in nezadovoljstvo s političnim sistemom naj bi bil pomemben faktor za širjenje tovrstnih teorij (Abalakin-Paap, idr., 1999; Goertzel, 1994, v Van Prooijen in Douglas, 2017). V študiji (Swami, Chamorro-Premuzic in Furnham, 2010) so ugotovili pomembno pozitivno povezanost med verjetjem

teoriji zarote, vezane na teroristični napad na stolpnici trgovskega središča v ZDA 11. septembra leta 2001 in političnim cinizmom, odnosom do avtoritete in sprejemljivostjo.

Tovrstni dogodki in razmere omogočijo formacijo številnih teorij zarote, ki opisujejo te dogodke in razmere kot načrtovane s strani vladajoče elite. Pri teorijah zarote gre za osnovno nezaupanje v »stebre oblasti«. Uradne izjave avtoritete so zato brez teže in dojete kot lažne (Van Prooijen in Jostman, 2013).

Nezaupanje avtoriteti, ki predstavlja enega izmed glavnih vzrokov za širjenje teorij zarote, omogoča tudi povezovanje med seboj nepovezanih teorij – v smeri ustvarjanja koncepta skrite, vladajoče, zle avtoritete. Povezovanje nasprotujočih si teorij zarot povezujejo z vsesplošnim skepticizmom do tovrstnih institucij, saj bi naj te bile v rokah vladajoče elite. Tako so se teoretiki zarot opredelili kot posamezniki, ki hočejo to zavajajočo mrežo razkrinkati (Barkun, 2016). Miller (2002, v Swami, Chamorro-Premuzic in Furnham, 2010) je izpostavil, da verjetje teorijam zarot zadosti tudi funkciji socialne kritike.

Pomembno je izpostaviti, da zaupanje vladnim organom predstavlja pomembno vlogo pri soočanju s pandemijo. V državah, v katerih državljani zaupajo vladnim organom, so se okužbe širile počasneje, prav tako je bilo manj smrtnih žrtev zaradi bolezni COVID-19 (Chew, idr., 2021, v Kuzelewska in Tomaszuk, 2022).

Upad zaupanja do vladnih organov v Evropi (62 držav) se je dogajal že v predpandemičnem obdobju, in sicer je od leta 2006 do 2019 zaupanje padlo za 10 %. (Perry, 2021). Pew Research Centre (2021) je detektiral pomemben upad zaupanja do vladnih organov – mera zaupanja, ki je bila leta 1958 73 %, je v letu 2021 padla na 24 % (Kuzelewska in Tomaszuk, 2022).

V okviru Evropske fundacije za izboljšanje življenjskih in delovnih razmer (eng. Eurofound) (2021, v Kuzelewska in Tomaszuk, 2022) je bila izvedena spletna študija, s katero so preverjali zaupanje v vladne organe v času pandemije. Zaupanje so merili v treh ločenih obdobjih, in sicer v začetku pandemije (april/maj 2020), po prvem zaprtju (junij/julij 2020) in eno leto po začetku pandemije v Evropi (februar/marec 2021). Ugotovili so, da je zaupanje do vladnih organov v Evropi večinoma iz obdobja v obdobje upadalo.

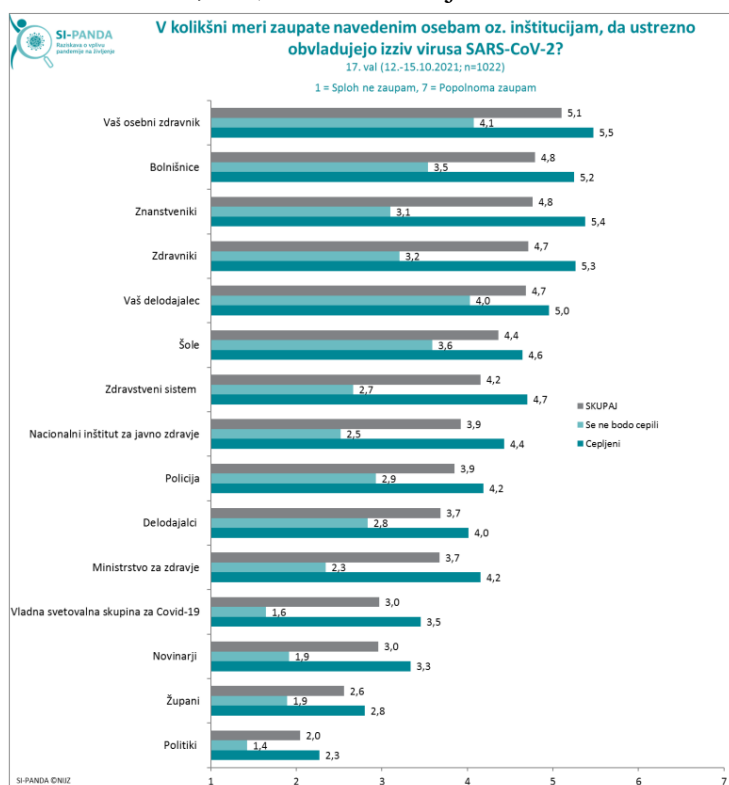
Tudi Edelman Trust Barometer (2022, v Kuzelewska in Tomaszuk, 2022) je predstavil svojo študijo. Leto 2022 je oznanil kot »Krog nezaupanja«. Zbrani podatki iz leta 2020 kažejo, da ljudje najbolj zaupajo vladnim organom, potem podjetjem, nato nevladnim organizacijam in na koncu medijem. V letu 2022 se je to sosledje spremenilo, in sicer podatki kažejo, da ljudje najbolj zaupajo podjetjem, potem nevladnim organizacijam, nato vladnim organom, mediji pa ostajajo na zadnjem mestu.

V Sloveniji je prav tako potekala študija, ki je preverjala zaupanje do oseb in institucij v obdobju pandemije. NIJZ (Nacionani inštitut za javno zdravje) od decembra 2020 izvaja raziskavo o vplivu pandemije na različna področja življenja prebivalcev Slovenije, imenovano pri SI-PANDA. Izvajajo jo v obliki spletne raziskave, pri čemer so prvih

dvanajst izvedb izvedli enkrat na dva tedna, naslednji sklop, vključno z 19. izvedbo, enkrat mesečno, naslednji sklop, ki je sledil devetmesečnemu premoru, izvajajo prav tako enkrat mesečno. V raziskavo so vključili približno 1000 odraslih oseb, starih med 19 in 74 let. V raziskavi so na sedemstopenjski lestvici preverjali tudi zaupanje udeležencev raziskave v osebe in institucije, torej, ali se strinjajo, da ustrezno obvladujejo pandemijo. V spodnji tabeli so prikazani rezultati, ki so bili pridobljeni v 17. obdobju (13. 10.–15. 10. 2021), kjer se je pokazala statistično pomembna razlika med zaupanjem do oseb in institucij med cepljenimi in necepljenimi posamezniki, pri čemer je potrebno opozoriti, da je cepivo zoper virusa prišlo v splošno uporabo decembra 2020 (Hočevar Grom, idr., 2021).

Slika 2

Podatki o zaupanju osebam oz. inštitucijam, da ustrezno obvladujejo pandemijo (Vir: Hočevar Grom, idr., 2021. Pridobljeno dne 20. 3. 2023 s spletne strani: www.nijz.si)

1.3.5.2 Vzpon populizma

Krizne situacije, kot je tudi pandemija bolezni COVID-19, omogočajo vzpon populistov, ki izkoristijo krizno situacijo, politično razdvojenost in spodbujajo nadaljnji razdor s poudarjanjem dihotomije ljudstva proti eliti – tistim, ki vodijo in tistim, ki sledijo (Katsampekis in Stavrakakis, 2020, v Baptista Ferreira, 2021).

Vzpon »pandemičnega populizma« kot ga imenuje Boberg s sodelavci (2020, v Baptista Ferreira, 2021), doprinese h kontradiktornemu, nevarnemu in nezaupljivemu pogledu na svet.

Populistična ideologija je usmerjena v razumevanje »človeka« (Albertazzi in McDonnell, 2008, v Baptista Ferreira, 2021). Elite naj ne bi zastopale interesov ljudstva in mu ne omogočajo legitimne pravice za uveljavljanje moči. Značilno je zelo jasno razlikovanje med vladajočo elito in splošno populacijo, ki vodi v diferenciacijo »mi proti njim«, (Mudde, 2004, v Baptista Ferreira, 2021).

Populisti se predstavljajo kot predstavniki in zaščitniki ljudstva (Canovan, 2002, v Baptista Ferreira, 2021). Na splošno se populisti prikazujejo kot izrazito kontra-elitistični oziroma v svojih idejah brezkompromisno obsojajo, kritizirajo in napadajo posameznike, ki imajo politično moč, kljub temu da so sami del vladajoče elite. V svojih kampanjah pogosto sporočajo, da so vladajoči izgubili stik s problemi »navadnih« ljudi in jih potemtakem, za razliko od populista, ne morejo zastopati (Shulz, idr., 2017, v Baptista Ferreira, 2021).

Medijsko okolje brez cenzure predstavlja mediji, ki stimulirajo vzpon antimedijskega populizma (Kramer, 2014, v Baptista Ferreira, 2021). To pomeni, da se distancirajo od uradnih medijev in jih obtožijo laganja in kolaboriranja s političnimi elitami (Stroud, 2008, v Baptista Ferreira, 2021).

Populisti s pomočjo socialnih omrežij pomembno oblikujejo javno mnenje, natančneje, z obtoževanjem političnih elit pomembno negativno vplivajo na odnos ljudi do političnega sistema (Hameleers, idr., 2019, v Baptista Ferreira, 2021). V študiji (Matthes in Schmuck, 2017, v Baptista Ferreira, 2021) so ugotovili, da populistične publikacije, ki so odgovornost za socialne probleme pripisovale migrantom in manjšinam, neposredno vplivajo na negativni odnos do njih.

1.3.5.3 »Grešni kozli«, nacionalizem in opravičevanje sistema

Ryan Neville-Shapherd (2018, v Runnels, 2019) razloži, da lahko teorije zarot demonizirajo nasprotnike in ponudijo enostavno rešitev v obliki grešnih kozlov.

Koncept »grešni kozel« izvira iz judovskega rituala, v katerem so enkrat na leto resničnega kozla simbolično obložili v vseh grehi skupnosti in ga izgnali v divjino. Ritual je bil uspešno izpeljan, če so se pripadniki skupnosti bili pripravljene pokasati in oprostiti grehe drugim (Raven, 2010, v Prijatelj, 2016). Grešni kozel je v sodobnosti in izven religijskega konteksta žrtev, ki jo družba potrebuje za predmet obtoževanja, to so lahko družbene manjšine, verske skupnosti in podobno, lahko pa so tudi strateško izbrani zaradi strahu pred medijsko izpostavljenostjo. Mediji ustvarjajo javno podobo posameznikov, zlasti javnih osebnosti. Iz nekaterih lahko ustvarijo heroje, iz drugih pa grešne kozle. Tako lahko posameznik zgolj preusmeri pozornost medijev s sebe na nekoga drugega in se tako izogne možnosti, da postane »grešni kozel«. Kot navaja Mauriac (1961, v Prijatelj, 2016), imajo

»grešni kozli« skrivnostno moč potešitve človeškega veselja po mučenju, korupciji in naslajanju nad poniževanjem drugega.

Douglas (1995, v Prijatelj, 2016) navaja različne občutke, ki ljudi vodijo pri izbiranju »grešnega kozla«, in sicer osebne ali kolektivne frustracije, jeza, predsodki, sumničavost, nevednost, strah, občutek negotovosti, projeciranja, občutek krivde in tesnobe, občutek superiornosti, odklanjanje odgovornosti za lastne napake.

V sodobnosti so »grešni kozli« teorij zarot večinoma vladne institucije (CIA-Centralna obveščevalna služba) ali večje korporacije (farmacevtska industrija) (Van Prooijen in Douglas, 2017).

Douglas, Sutton, Cichocka, (2017) izpostavljajo, da so tovrstna prepričanja pogostejša v skupinah, ki so kakorkoli izločene ali podrejene. Tako te dojemajo kot dominantno skupino kot tudi zarotniško (Parsons, Simmons, Shinhoster in Kilburn, 1999, v Panchal in Jack, 2020).

Navezanost na skupino se še poveča v primeru grožnje, lahko pa se razvije tudi v »kolektivni narcizem«, še posebej takrat, ko so člani skupine nepriviligirani, podcenjeni ali ogroženi (Uscinski, 2014, v Panchal in Jack, 2020). To omogoča skupini, da ohrani konotacijo »mi proti njim« (Wood, Douglas in Sutton, 2012, v Panchal in Jack, 2020).

V kriznih situacijah se poveča simpatiziranje z nacionalizmom, ki je opisan kot občutek superiornosti enega naroda v primerjavi z drugimi, pri čemer je značilna sovražnost do drugih narodov (Kosterman in Feshbach, 1989, v Mu, 2020).

Na Kitajskem so se v obdobju pandemije COVID-19 tudi zaradi predhodnih nacionalističnih teženj razvile različne nacionalistične teorije zarot. Najvplivnejša je bila ta, da je bil virus izdelan s strani Združenih držav Amerike in bil uporabljen kot biološko orožje, ki bi posledično upočasnilo kitajski ekonomski razvoj. Kljub dokazom, ki jih je posredoval Anderson s sodelavci (2020 v Mu, 2020), da virusa zaradi njegove specifične zgradbe ni bilo moč izdelati v laboratoriju, je omenjena teorija vztrajala v medijskem prostoru vse do trenutka, ko pandemija ni zajela tudi Združenih držav Amerike.

Sternisko, Cichocka in Van Bavel (2020 v Moffitt, King in Carley, 2021) so v študiji ugotovili, da teorije zarot »podžigajo« antidemokratska gibanja. Douglas in kolegi (2019, v Moffitt, King in Carley, 2021) poudarjajo tudi, da verjetje v teorije zarot lahko deluje kot »ojačevalec redikalizacije« in jim pripisujejo pomembno vlogo pri spodbujanju ekstremizma in terorizma.

Nacionalistične teorije zarot delujejo v smeri opravičevanja sistema, kar opredeljuje tudi interpretacija Teorije opravičevanja sistema (Jost, idr., 2004, v Mu, 2020). Navezanost na nacionalnost služi opravičevanju sistema in brani pred njegovo kritiko. Niso pa samo nacionalistične teorije tiste, ki branijo sistem oziroma si prizadevajo, da ohranijo status quo. Avtorja (Douglas in Sutton, 2018) sta oblikovala raziskavo, ki je preverjala, ali lahko teorije zarot delujejo kot podpora sistemu in ohranjanju statusa quo. Pozitiven odnos do obstoječega socialnega, ekonomskega in političnega sistema (Josh in Banaji, 1994, v

Douglas in Sutton, 2018) namreč simbolično zadovolji odnosne, epistemološke in eksistencialne potrebe, vsakršna grožnja sistemu pa onemogoča zadovoljitev omenjenih potreb. Teorije zarot tako ponudijo »vernikom« (verniki so v tem kontekstu nekdo, ki verjame v teorije zarot) dotičen subjekt, na katerega lahko prenesejo krivdo, namesto, da bi krivdo pripisali abstraktnim socialnim silam ali sebi (Goetzel, 1994, v Douglas in Sutton, 2018). Tako za nastale krizne situacije ni kriv sistem, pač pa neka zlovesča manjšina, kar deluje v prid sistema, v smeri ohranjanja statusa quo. V študiji (Douglas in Sutton, 2018) so ugotovili, da se teorije zarot pogosteje pojavijo v situaciji, kjer je sistem ogrožen in ne v situaciji miru. Prepoznala sta tudi pomembno povezanost med situacijo, v kateri je bil sistem ogrožen in so bili udeleženci izpostavljeni teorijam zarot, ter zadovoljstvom s statusom quo. Kasneje sta preverjala tudi mehanizem, skozi katerega teorije zarot omogočajo ohranjanje pozitivnega pogleda na socialni sistem. Udeležence sta izpostavila dvema testnima pogojema, in sicer prva skupina je bila izpostavljena sistemski grožnji, druga pa teorijam zarot. Obe skupini sta morali opredeliti, ali so za socialne probleme (npr. onesnaženje, neenakost) odgovorni posamezniki oziroma manjša skupina ali gre za širše probleme, ki so povezani s socialnim sistemom. Ugotovila sta, da rezultati študije podpirajo predpostavko, da nekatere teorije zarot služijo funkciji podpore in ne spremembi statusa quo. Avtorja kot enega možnih razlogov posameznikov za verjetje v teorije zarot izpostavita motivacijo, da ljudje sistem, v katerem živijo, zaznavajo kot pozitiven.

1.3.5.4 Teorije zarot kot sredstvo političnega obračunavanja

Fenster (1999, v Moffitt, King in Carley, 2021) opozarja, da teorije zarot predstavljajo tudi pomemben instrument političnega diskurza skozi celotno ameriško zgodovino. V političnem dialogu so teorije zarot večkrat uporabljene za obračunavanje s političnimi nasprotniki (Van Prooijen, Krouwel in Polet, 2015, v Barkun, 2016).

V študiji (Van Prooijen, Krouwel in Pollet, 2015) so ugotovili, da je v ekstremnih političnih opcijah večja povezanost s teorijami zarote v primerjavi z zmernimi. Predstavniki ekstremnih političnih opcij namreč verjamejo, da obstajajo enostavne politične rešitve za reševanje kompleksnih socialnih problemov, kar sovpada tudi z zagovorniki teorij zarot (Van Prooijen, Krouwel in Pollet, 2015).

Teorije zarot so pogoste v političnih ekstremizmih, tako desnih kot levih. Skrajne politične opcije podprejo teorijo zarote v primeru, da ta zadeva drugače misleče politične opcije (Van Prooijen, Krouwel in Pollet, 2015).

To lahko vidimo na primeru, ki ga orišeta Uscinski in Parent (2014, v Moffitt, King in Carley, 2021), in sicer, ko so bili v ZDA na oblasti demokrati, so se v časopisih pogosteje pojavljale zarote o levičarjih in komunistih, medtem ko so se pogosteje pojavljale zarote o desničarjih in velikih korporacijah, ko so bili na oblasti republikanci.

Izpostavili bi pojav radikalizacije družbe v ogrožajočih trenutkih, kot so vojne, terorizem in tudi pandemija. Jost in drugi (2003, v Grzesiak-Feldman, 2013) opozarjajo, da strah pred smrtjo povzroči večjo naklonjenost konzervativnim političnim strankam. To orišeta Bonanno in Jost (2006 v Grzesiak-Feldman, 2013) na primeru terorističnega napada v ZDA, ki se je zgodil 11. septembra, ko se je povečala naklonjenosti konservativnim strankam.

Radikalizacija v smeri ekstremnejših pogledov na situacijo osiromaši poglobljeno razumevanje te, to pa povzroči procese osmišljanja, ki so značilni za teorije zarot. Skupno tema pojavoma (političnim ekstremizmom in teorijam zarot) je stil umevanja, katerega glavna značilnost je direktno poenostavljeno vzročno-posledično razlaganje socialnih dogodkov in problemov. Gre za visoko strukturiran kognitivni stil razlaganja socialnih problemov (Fernbach, idr., 2013; Kruglanski, idr., 2006, v Van Prooijen, Krouwel in Pollet, 2015). Zaključili so, da skrajne politične opcije napovedujejo večjo privrženost do teorij zarot (Van Prooijen, Krouwel in Pollet, 2015).

Prav tako obstaja podobnost v stilu retorike, ki jo uporabljajo teoretiki zarot in pripadniki političnih ekstremizmov. Hofstadter (1964, v Runnels, 2019) ta stil retorike poimenuje »paranoidni stil«, za katerega je značilna dramatičnost in dožemanje, da so nasprotna prepričanja nemoralna. Tako bi naj obstajala navzkrižja interesov, ki so med seboj popolnoma nezdržljivi, kar pa onemogoča normalen politični proces pogajanja in sprejemanja kompromisov. Zaradi uporabe retoričnega sloga, ki je, ko se dogaja v javni sferi, dostopen splošni javnosti, lahko pride še do večje polariziranosti politike (Barkun, 2016).

Kljub temu je treba izpostaviti, da bi morali politiki delovati kot vzor za ljudstvo, in sicer tako, da nasprotno mislečega politika obravnavajo spoštljivo in ne spodbujajo sovražnega govora, prav tako ne večjajo razdora med podporniki nasprotujočih političnih opcij (Finkel, idr., 2020, v Dow, idr., 2021).

1.3.6 Teorije zarot in mediji

Razmah teorij zarot v množičnih medijih se je začel po koncu druge svetovne vojne (Gordon, 2008, v Baptista Ferreira, 2021). V kriznih situacijah, kot so vojne, naravne nesreče, teroristični napadi, pandemije, se pomembnost medijev poveča in informacije, ki jih ti vključijo, so ključnega pomena za delovanje družbe. Zaradi nepredvidljivosti, ki botruje tem situacijam, se mnogi zatekajo k medijem, da bi bolje razumeli okolje, v katerem živijo in da bi se odločali v skladu s pridobljenimi informacijami. Prav zaradi tega je pomembno, da so ljudem na voljo zanesljivi viri informacij (Lonstaff, 2005, v Baptista Ferreira, 2021).

Pri tem pa moramo izpostaviti, da mediji ne predstavljajo zgolj objektivne resnice, pač pa jo tudi konstruirajo (Neveu, Quere in Libbrecht, 1997, v Runnels 2019).

1.3.6.1 Razvoj tehnologije, socialna omrežja in vpliv na tradicionalne medije

V začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja so se začele rahljati meje med marginaliziranimi in splošno veljavnimi prepričanji zaradi številnih tehnoloških in sociopolitičnih dejavnikov. Razvoj interneta in posledična rast družbenih omrežij (Twitter, Facebook, Instagram, idr.) predstavljata močno alternativo obstoječim medijem, kot so časopis, televizija in radio (Barkun, 2016).

Teorije zarot so se s pomočjo sodobnih tehnologij lahko razširile po vsem svetu (Byford, 2011). Najdemo jih v Vzhodni Evropi (Golec de Zavala in Cichocka, 2012), Aziji (Swami, 2012), Južni Afriki (Grebe in Natrass, 2012) in Srednjem Vzhodu (Zonis in Joseph, 1994), kljub temu pa je njihova pojavnost v zahodnem svetu večja (Goertzel, 1994, v Van Prooijen, Douglas, 2017).

Socialna omrežja pomembno oblikujejo politična mnenja in nadomeščajo vlogo množičnih medijev, to pomeni, da oskrbujejo posameznike z informacijami o političnih in socialnih problemih iz različnih zornih kotov in ponujajo raznovrstnost mnenj brez oziranja na profesionalna in etična pravila, ki jim tradicionalni mediji morajo slediti (Papacharissi, 2010, v Baptista Ferreira, 2021).

Internet je posameznikom omogočil ustvariti brezplačen medijski prostor, ki ni omejen s strani institucij ali drugih organov, ki sodelujejo pri oblikovanju, nadzoru ali cenzuriranju vsebine. Tako so stigmatizirana prepričanja in posledično tudi teorije zarote zastopane na številnih spletnih straneh. Omogočanje deljenja teh povezav in pogostost njihovega objavljanja v različnih virih jim je povečala mero prepoznane kredibilnosti. Tovrstne ideje bi v preteklosti dosegle le malo ljudi, danes pa s pomočjo interneta krožijo med posamezniki. Ker internet omogoča, da je isti prispevek možno deliti, se lahko objava pojavi v velikem številu na različnih internetnih platformah, to pa daje bralcem občutek, da je ta resnična. Tako so se tovrstne objave pojavile tudi na nekaterih popularnih spletnih straneh, kar je povzročilo pronicanje prej odročnih, obrobni idej teorij zarot v prevladujoč in uveljavljen medijski prostor, kot so na primer velike časopisne hiše, televizijske novice in druge obveščevalne medije (Barkun, 2016).

Področje teorij zarot ni več del subkulture, temveč postaja del vsakdanje folklore – premikajo se v polje javnega diskurza. Prepričanja, ki bi v preteklosti ostajala skrita splošni javnosti in bi bila pomaknjena na obrobje, zdaj pronicajo v območje »mainstream« medijskega poročanja. Zabrisala se je meja med prevladujočimi prepričanji in odmaknjenimi prepričanji, kar je povzročilo destigmatizacijo stigmatiziranih idej in znanja (Barkun, 2016).

1.3.6.2 Senzacionalizem in hierarhija zanesljivosti informacij

Svetovna zdravstvena organizacija je že v začetku pandemije opozorila na to, da se ne borijo samo proti virusu SARS-CoV-2, pač pa tudi proti širjenju lažnih informacij in teorijam zarot, ki so povezane z virusom, saj otežujejo soočanje s pandemijo (WHO, 2020, v Baptista Ferreira, 2021).

Navadno so lažne informacije zaznane kot bolj zanimive, nekaj novega in privlačnega in predstavljajo »boljšo temo za pogovor« v primerjavi s suhoparno novico v časopisu (Chen, idr., 2015, v Baptista Ferreira, 2021).

Vosoughi in sodelavci (2018, v Dow, idr., 2021) so ugotovili, da so se lažne govornice na socialnem omrežju Twitter širile šestkrat hitreje od dejstev ter hkrati penetrirale globje v socialna omrežja. Medtem ko nekatere najpopularnejše lažne novice dosežejo 100.000 uporabnikov, jih resnica doseže zgolj 1000.

Warner in Neville-Shaphard (2014, v Runnels, 2019) ugotavljata, da odmevnost novic povečuje verjetje v resničnost te novice. Komunikologa Scheufele in Tewksbury (2007, v Runnels, 2019) to razložita s pomočjo koncepta uokvirjanja, ki je v medijskih študijah, pogosto nanašajoče se na vpliv načina predstavitve neke informacije na publiko. Mediji s svojim načinom komuniciranja informacij vplivajo na ciljno publiko, večja izpostavljenost teorijam zarote povečuje verjetnost, da bo posameznik ponotranjil tovrstne poglede na svet (Runnels, 2019).

Beinsky (2017, v Yildirim, 2022) je ugotovil, da razkrinkanje teorij zarot in lažnih informacij pogosto zgolj poveča njihovo prepoznavnost, kar povzroči povečanje priklica teh informacij in verjetje v njih. Tej ugotovitvi se pridružuje tudi Pennycook s sodelavci (2018, v Yildirim, 2022), in sicer da izpostavljanje različnim lažnim informacijam in teorijam zarot zgolj poveča dojemanje teh kot resničnih.

Na problematičnost lažnih novic, razširjenih na socialnih omrežjih, je opozoril tudi Svetovni ekonomski forum (eng. World Economic forum ,WEF), ki jih je označil kot grožnjo za našo družbo (Howel, 2013, v Yildirim, 2022).

V študiji (Baptista Ferreira, 2021) so ugotovili, da je bila v času pandemije večina ljudi kritična do informacij, ki jih pridobivajo s strani različnih medijev, kot so televizija, spletni časopisi, socialna omrežja in internetni brskalniki. Kljub temu pa so pripisali večjo zanesljivost informacijam, ki so bile objavljene v časopisu oziroma na televiziji. Ugotovili so, da obstaja hierarhija zanesljivosti informacij.

1.3.7 Teorije zarot in religija

Filozof Karl Popper (1945) je teorije zarot razumel kot sekularizirano religijsko vraževerje, pri čemer so boga nadomestili kapitalisti. Opredeljuje jih tudi kot sekularno nadaljevanje religijskega mita.

Verjeti v boga ali verjeti v teorije zarot predpostavlja vero. Vera je utemeljena kot kognitivno stanje, v katerem je določena informacija sprejeta kot resnična in posledično vpliva na razvoj nadaljnje misli in vedenja (Barrett in Lanman, 2008, v Robertson, Asprem in Dyrendal, 2018). Prav tako sta podobna tudi vzorec misli in idej, ki se posredno ali neposredno navezujeta na socialno moč (Robertson, Asprem in Dyrendal, 2018). Podobno kot verjetje v boga tudi verjetje v teorije zarot zanika vsakršni nasprotni argument (Robertson in Dyrendal, 2020).

Za oba družbena pojava je značilna teleološka pristranost, pri čemer je teleologija opredeljena kot način razmišljanja, ki naravnim ali socialnim dogodkom pripisuje pomen in namen za doseganje nekega dolgoročnega cilja (Wagner-Egger, idr., 2018, v Robertson, Asprem in Dyrendal, 2018).

Verjetje v boga in verjetje v teorije zarot ima podobno pripovedno strukturo, kognitivne in psihološke mehanizme, skozi katere deluje, in vpliv na skupinsko dinamiko (Robertson in Dyrendal, 2020).

Prav tako zadovoljujeta podobne funkcije, kot je na primer zadovoljevanje potrebe po pripadnosti, vzdrževanje skupinske kohezije, odkrivanje zlega, zagotavljanje pogleda na svet, ki omogoča dojeti eksistencialne probleme (Robertson, Asprem in Dyrendal, 2018).

Religija je uporabljala teorije zarot, da bi v določenem času in prostoru obdržala status quo, se bi izognila kritiki. Tako je notranjo grožnjo opredelila kot delo nekega zunanega, »demonškega« sovražnika. Prav tako je tudi katera izmed religij bila skozi zgodovino dojeta kot zarotniška, kar je povzročilo stigmatizacijo njenih pripadnikov. (Robertson, Asprem in Dyrendal, 2018).

1.3.8 Načini preventivnega delovanja zoper razširitev teorij zarot

Avtorji (Dow, idr., 2021) navajajo različne preventivne ukrepe zoper razširitve teorij zarot, in sicer: »omejitev vsebine« (prevencija izpostavljanja teh in razbijanje »območij odmeva«); »predhodno razkrivanje« (poučiti posameznike o teorijah zarot še preden so izpostavljeni); »kritična uporaba« (spodbujanje kritičnosti do informacij), v primeru da pa predhodni načini ne delujejo je možna preventiva, ki je v resnici že bolj kurativa, in sicer »razkrivanje«.

1. »omejitev vsebine«

Je nekoliko kontroverzni pristop, saj gre za nadzor nad vsebino, ki jo posamezniki delijo na različnih platformah. Socialne platforme Twitter, YouTube in Facebook so implementirali tovrstno strategijo in umikali vsebino, ki je bila povezana s teorijami zarot (Qrtutay, 2020). Umikanje vsebine zmanjša in upočasni njihovo razširjenost (Ahmed, idr., 2020). »Omejevanju vsebine« mnogi nasprotujejo, saj gre za cenzuro določenih informacij (Shields in Brody, 2020).

2. »Predhodno razkrivanje«

Jolley in Douglas (2017) sta v svoji raziskavi ugotovila, da so se posamezniki, ki so bili o učinkovitosti cepiv informirani preden so prišli v stik s teorijami zarot glede cepiv, bili v večji meri pripravljene cepiti. Pennycook in sodelavci (2020) izpostavljajo, da je na odpornost na teorije zarot vplivala tudi »znanstvena pismenost«, saj bi jih naj izobrazba na področju znanosti opremila z boljšimi kognitivnimi obrambami zoper omenjene teorije.

3. »Kritična uporaba«

Einstein in Glick (2013) ugotavljata, da posamezniki, ki so bili izzvani, da kritično premislijo o prepričljivosti in logičnosti teorij zarot preden so tem izpostavljeni, izrazijo nižje verjetje tem kot posamezniki, ki so zgolj izpostavljeni tem teorijam.

Wood (2016) opozarja, da preprosta označba, da je nekaj teorija zarote, ni nujno dovolj učinkovita za spodbujanje kritičnega mišljenja pri bralcih, saj se jim ne zdi, zgolj zaradi označbe, nič manj verjetna.

4. »Razkrivanje«

Izsledki študij o tem, ali je možno spremeniti prepričanja posameznikov po tem, ko so že bili izpostavljeni teorijam zarot, so različni. V nekaterih študijah (Lynos, idr., 2019; Orosz, idr., 2016; Swami, idr., 2013) se je izkazalo, da je z racionalnimi protiargumenti možno zmanjšati verjetje v teorije zarot, kljub temu pa to vedno ne zadostuje, saj je skupinska identiteta, ki jo razvijejo »verniki«, velika ovira pri teh intervencijah (Bricker, 2013; Clarke, 2002). Nyhan in Reifler (2010) izpostavljata možnost, da pride do nasprotnega učinka. Torej, da se verjetje v teorije zarot, v primeru, da informacije, s katerimi ga želimo zmanjšati, nasprotujejo politični ideologiji, ki je v ozadju predpostavljene teorije zarot, poveča, saj nasprotovanje intenzivira predanost tej politični ideologiji. Iz tega bi lahko izpeljali, da je pomembna ovira, ki jo je potrebno prečkati pri soočanju s teorijami zarot, skupinska identiteta. (Povzeto po Dow, idr., 2021)

1.4 TEORIJE ZAROT IN POSAMEZNIK

Teorije zarot lahko razumemo kot obrambni mehanizem pred občutki negotovosti in strahu, ki jo doživlja posameznik v nepredvidljivih in ogrožajočih situacijah (Douglas, Sutton, Cichocka, 2017; Abalagina-Paap, Stephan, Craig, Gregory, 1999; Newheiser, Farias, Tausch, 2011, v Panchal in Jack, 2020). Raziskovalci (Abalakin-Paap, idr., 1999, Crocker, idr., 1999, Goertzel, 1994 v Swami, Chamorro-Premuzic in Furnham, 2010) predpostavljajo, da različne psihološke značilnosti posameznikov vplivajo na to, v kolikšni meri se bo nekdo posluževal tovrstnih teorij, da bi v svoje dožemanje sveta vnesel predvidljivost in red, kljub temu pa večina posameznikov skozi življenje razvije verjetje v vsaj eno teorijo zarote. Zgodnji avtorji so teorije zarot poskušali opredeljevati s pomočjo psihopatoloških stanj, vendar so ugotovili, da so razlike prevelike, prisotnost teh v splošni populaciji pa signifikantno (Brotherton in French, 2014; Stahl in van Prooijen, 2018, v Douglas in Sutton 2018). Vsesplošna prisotnost teorij zarot tako nakazuje na nekatere njihove osnovne psihološke funkcije, ki omogočijo zadovoljevanje psiholoških potreb v času krize, kot je na primer tudi pandemija.

1.4.1 Demografske značilnosti posameznikov, ki verjamejo v teorije zarot

Študija (Freeman in Bentall, 2017, v Panchal, Jack, 2020) predpostavlja nekatere demografske značilnosti posameznikov, ki verjamejo v teorije zarote, in sicer navajajo, da gre pogosteje za neporočene moške nižjega socialno-ekonomskega statusa, ki imajo šibko socialno mrežo in pripadajo etnični manjšini. Prav tako bi naj imeli negativne izkušnje v otroštvu in težave z duševnim zdravjem.

Barkun (2016, v Pytlik, Soll in Mehl, 2020) izpostavlja, da na verjetje v teorije zarot pomembno vpliva tudi starost. V študiji je ugotovil, da so starejši udeleženci pogosteje in močneje izražali verjetje v teorije zarot, kar je kasneje razložil na način, da so starejši posamezniki bili skozi življenje izpostavljeni večjemu številu političnih škandalov, kar je vplivalo na nižji nivo zaupanja do politikov.

1.4.2 Psihološke značilnosti posameznikov, ki verjamejo v teorije zarot

Študije, ki so raziskovale individualne razlike in verjetje v zarote (Abalakin-Paap, idr., 1999, Crocker, idr., 1999, Goertzel, 1994 v Swami, Chamorro-Premuzic in Furnham, 2010), so pokazale pozitivno korelacijo z anomijo (neskladnost z splošnimi družbenimi normami), nizkimi merami medosebnega zaupanja, občutki socialne in politične odtujenosti in prepričanem o prikrajšanosti.

Izpostavljene ugotovitve so skladne tudi z ugotovitvami v Hofstadterja (1965 v Swami, Chamorro-Premuzic in Furnham, 2010), ki je verjetje v teorije zarot povezal z občutkom

nemoči in »neslišnosti«. Posamezniki, ki se znotraj političnega sistema počutijo nemočne, bi naj oblikovali teorije zarote zato, da si povrnejo občutek nadzora nad lastnim življenjem (Swami, Chamorro-Premuzic in Furnham, 2010).

Posamezniki, ki verjamejo teorijam zarot bi naj, tudi v času odsotnosti kriznih situacij, svet doživljali kot nevaren (Moulding, idr., 2016), izražali bi naj tudi veliko bojazen pred smrtjo (Imhoff in Bruder, 2014) ter zunanji lokus kontrole (Hamsherr, idr., 1968; Mirowski in Ross, 1983), torej, da pripisujejo vzroke za lasten uspeh ali neuspeh zunanjim dejavnikom, pogosteje pa poročajo tudi o medosebnem nezaupanju in blodnjah (v Van Prooijen, Douglas, 2017).

V zgodnih študijah (Robins, Post, 1997, Young, 1990), ki so se ukvarjale s teorijami zarot, so ugotovili tudi, da verjetje tem služi kot mehanizem vzdrževanja samopodobe, ki je ključni dejavnik pri odzivanju na grožnjo, omogoča vzpostavitev individualizma (Melley, 2000) in služi kot kanal za izražanje negativnih čustev (Hofstadter, 1965, Ungerleider, Wellisch, 1979, v Swami, Chamorro-Premuzic in Furnham, 2010).

Posamezniki, ki verjamejo v teorije zarote, naj bi imeli veliko potrebo po individualnosti (Imhoff in Lamberty, 2017), članstvo v skupinah teoretikov zarot pa jim daje dostop do majhne ekskluzivne skupine, v kateri lahko to potrebo zadovoljijo (Runnels, 2019).

Skozi perspektivo teorije navezanosti (Bowlby, 1969), pri čemer je osnovni cilj navezanosti ta, da zmanjša občutek anksioznosti in poveča občutek varnosti, je možno teorije zarot razumeti kot način zadovoljevanja potrebe po varnosti in zmanjševanja občutka tesnobe. Številni rezultati študij s področja socialne psihologije nakazujejo, da stil navezanosti lahko predvidi socialno-psihološke pojave, vključno s skupinskimi procesi (Rom in Mikulincer, 2003), seksizmom (Hart, Hung, Glick in Dinero, 2012), predsodki (Boag in Carnelly, 2016), diskriminacijo (Boag in Carnelly, 2016) in sodelovanje oziroma izogibanje soočanju s socialnimi dilemami (McClure, Bartz in Lyden, 2013). Avtorja (Douglas in Sutton, 2018) predpostavljata, da bi lahko anksiozen stil navezanosti napovedoval verjetje v teorije zarot. Za omenjen stil navezanosti je namreč značilna preokupiranost z občutkom varnosti, negativni pogled na posameznike, ki so del zunanje skupine, občutljivost na grožnje ter pretiravanje glede resnosti te grožnje. Ugotovila sta, da je anksiozni stil navezanosti pomemben faktor pri napovedovanju verjetja v teorije zarot (po Douglas in Sutton, 2018)

Avtorji (Swami, Chamorro-Premuzic in Furnham, 2010) izpostavljajo tudi pozitivno korelacijo teorij zarot z odprtostjo za nove izkušnje, ki je ena izmed dimenzij testa Velikih pet dimenzij osebnosti (John, Donahue in Kantle, 1991). Predpostavljajo, da so ti posamezniki, ki so na omenjenem testu dosegli visok rezultat pri dimenziji odprtosti, bolj odprti tudi za nenavadne in edinstvene ideje. Tako so ugotovili da intelektualna radovednost, aktivna domišljija in odprtost za nove ideje privede do večje možnosti za verjetje teorijam zarot. Prooijen and Dijk (2014, v Dagnal, idr., 2015) sta v svoji študiji

ugotovila tudi pozitivno povezanost empatije in kolektivne paranoje, ki deluje v smeri oblikovanja teorije zarote.

Ker teorije zarot sprožijo velik čustven odziv, so jim veliko bolj podvrženi posamezniki, ki pogosteje uporabljajo intuitivni način mišljenja (Swami, idr., 2014, v Pytlik, Soll in Mehl, 2020). Večje zaupanje v lastno intuicijo vodi v hitrejše sprejetje preproste in zadovoljujoče interpretacije (Rodnitz in Underwood, 2017, v Pytlik, Soll in Mehl, 2020), kar je pogosta značilnost teorij zarot.

1.4.3 Kognitivni vidik

Bale (2007, v Van Prooijen, Douglas, 2017) kot osnovni motiv za izgradnjo tovrstnih teorij izpostavlja človeško željo po osmišljevanju dogodkov. Van de Bos (2009, v Van Prooijen in Douglas, 2017) dodaja, da je potreba po osmislitvi še toliko večja, kadar se posamezniki znajdejo v situaciji, ki je ne morejo nadzorovati in so zaradi tega negotovi.

Teorije zarote služijo razlagalni funkciji in so povezane z mentalnimi osmišljevalnimi funkcijami, saj predpostavljajo svet kot urejen, razumljiv in predvidljiv (Park, 2010 v Van Prooijen in Jostman, 2013).

Hofstadter (1966 v Van Prooijen in Jostman, 2013) izpostavi tudi, da gre pri ideaciji zarote za generalno težnjo po razlaganju in racionaliziranju kompleksnih fenomenov iz realnega sveta v želji po oblikovanju skladnega niza domnev o obstoju močnih in zlobnih nasprotnikov.

Radikalizacija v smeri bolj ekstremnih pogledov na situacijo vodi v poenostavljanje, kar povzroči osmišljevalne procese, značilne za teorije zarot (Van Prooijen, Krouwel in Pollet, 2015). To pomeni, da teorije zarot ponudijo hiter kognitivni zaključek, v kolikor je uradno poročanje nejasno, nekonsistentno ali nerazumljivo (Panchal in Jack, 2020).

Teorije zarot so privlačne, saj ponujajo preprost, jasen in konsistenten način interpretiranja ključnih pojavov in dogodkov v posameznikovem okolju (Landau, idr., 2015, v Dow, idr., 2021). Stresne in nepredvidljive situacije onemogočijo predvidevanje na podlagi preteklih izkušenj, to pomeni, da obstoječa kognitivna struktura posameznika v takšni situaciji ni ustrezna, zato jo nadomesti z alternativno kognitivno strukturo, ki pa se lahko pri posamezniku ohrani še dolgo po tem, ko je stresna situacija že minila (Douglas, 2021, v Dow, idr., 2021).

1.4.3.1 Intuitivno izkustveno procesiranje informacij

Drinkwater in drugi (2012, v Dagnal, idr., 2015) zagovarjajo trditev, da je ena glavnih značilnosti pogleda na svet pripadnikov teorij zarot ta, da promovira intuitivno izkustveno procesiranje v nasprotju z analitično-racionalnim procesiranjem. Racionalno-analitični pristop je počasen, zavesten, premišljen in ne absoluten, medtem ko je intuitivno-izkustven

način hitrejši, utemeljen na nezavednem, holističen, spontan in neobjektiven (Irwin and Wilson, 2013, v Dagnal, idr., 2015).

Omenjena sistema mišljenja sta predstavljena v delu Daniela Kahnemana, *Razmišljanje hitro in počasno* (2016). Piše o dveh sistemih mišljenja, in sicer ju poimenuje kar sistem 1 in sistem 2, kot sta predlagala že Keith Stanovich in Richard West. Za sistem 1 velja, da deluje samodejno in hitro ter je načeloma neodvisen od kognitivnih sposobnosti in delovnega spomina ter se naslanja predvsem na hevrstiko in intuicijo. Počasnejši in zahtevnejši način mišljenja, analitični pa je odvisen od kognitivnih sposobnosti in delovnega spomina posameznika ter zahteva pozornost. Sistem 2 pogosto povezujejo tudi s subjektivno izkušnjo samostojnega odločanja, izbire in koncentracije. Tako lahko samodejne operacije sistema 1 ustvarijo kompleksne vzorce zamisli, počasnejši sistem 2 pa jih lahko oblikuje v urejenem zaporedju. Sistem 1 nenehno proizvaja predloge za sistem 2 v obliki vtisov, intuicije, namenov in občutkov. Če te predloge sistem 2 sprejme, se ti spremenijo iz vtisov in intuicije v prepričanja, vzgibi pa v hotno delovanje. Sistem 1 deluje samodejno, sistem 2 pa je v »normalnih« pogojih aktiven le delno, aktivira se takrat, ko dogodek ni v skladu z modelom sveta, ki ga vzdržuje sistem 1. Na tem mestu je treba opozoriti na to, da sistema 1 ni mogoče »izklopiti«, sistem 2 pa je odgovoren za premagovanje vzgibov sistema 1, to pomeni, da je odgovoren za nadzor. Sistemu 2 pripisuje tudi odgovornost za negotovost in dvom.

O sistemu 1 zapiše, da blesti v ustvarjanju najboljše zgodbe, pri čemer je pomembnejša njena koherence, ne pa kvaliteta in količina zbranih podatkov.

Glede na to, da teorije zarot ponujajo enostavne in hitre razlage kompleksnih dogodkov, pri tem pa imajo še velik vpliv na čustva, jih lahko povezujemo predvsem s sistemom 1. Večjo privrženost k verjetju v teorije zarot so tako povezali z večjo naklonjenostjo do uporabe intuitivnega načina razmišljanja. Kot je splošno znano, imajo iracionalna prepričanja močno intuitivno komponento (Swami, idr., 2014, v Pytlik, Soll in Mehl, 2020).

Kljub temu pa je treba poudariti, da se teoretiki zarot ne vidijo kot pripovedovalci zanimivih zgodb, pač pa se dojemajo kot preiskovalci in raziskovalci (Byford, 2014, v Pytlik, Soll in Mehl, 2020), kar posledično pomeni, da bi naj izražali preferenco po uporabi analitičnega stila mišljenja, torej sistema 2. Kljub kontradikciji preliminarne študije ugotavljajo večjo povezavo z intuitivnim stilom mišljenja, medtem ko dokazi o uporabi analitičnega mišljenja ostajajo dvoumni. Če povzamemo, izsledki preliminarne študij nakazujejo na pomembno pozitivno korelacijo med intuitivnim, hevrstičnim stilom in verjetjem v teorije zarote. Večja naklonjenost intuitivnemu stilu mišljenja pomembno pozitivno korelira z verjetjem v teorije zarote (Pytlik, Soll in Mehl, 2020).

Prenagljeno sklepanje, ki je pomembno za razumevanje intuitivnega razmišljanja, Kahneman (2016) poimenuje tudi OSTKV – *obstaja samo to, kar vidite*. Definira ga kot

tendenco posameznika, da sprejme hitre odločitve na podlagi malo informacij oziroma dokazov.

Raziskovalci študije (Pytlik, Soll in Mehl, 2020) so prvi, ki so povezali pre nagljeno sklepanje pristranskosti, intuitivno mišljenje in verjetje v teorije zarot.

V nadaljevanju bomo predstavili nekatere socialno-kognitivne procese, ki jih avtorja Douglas in Sutton (2018) izpostavljata kot značilne za teorije zarot.

1.4.3.2 Antropomorfizacija socialnih sil

Antropomorfizacija pomeni pripisovanje človeških lastnosti živi in neživi naravi. Nekateri avtorji (Qualter, 1985; Keeley, 2007; Lewis in Kahn, 2005) so predlagali, da so teorije zarot posledica nagnjenosti k antropomorfiziranju socialnih sil, kar so kasneje dokazali tudi raziskovalci na področju socialne psihologije (Heider in Simmel, 1994; Scholl in Tremoulet, 2000). Barrett (2004) meni, da smo ljudje determinirani in hipersenzitivni, da najdemo vzrok v okolju za nastalo situacijo, saj lahko tako prepoznamo nevarnost, torej gre za evolucijsko prilagoditev (po Douglas in Sutton, 2018).

Zato je bolje, kot povezovati verjetje v teorije zarot s paranoidnim mišljenjem, pripisati vlogo pretirane pozornosti detekciji odgovornih posameznikov in iskanju namernosti v dogodkih (Douglas in Sutton, 2018).

1.4.3.3 Prenagljeno sklepanje (OSTKV) in zaznavanje vzorcev

Ljudje so nenaklonjeni naključnosti, zato pripisujejo pomene s pomočjo zaznavanja vzorcev v dogodkih z dodajanjem vzročnih povezav, tudi če te ne obstajajo (Zhao, Hahn in Osherson, 2014, v Douglas in Sutton, 2018).

Rezultati študije (Van Prooijen, Douglas in de Incocencio, 2018, v Douglas in Sutton, 2018) kažejo, da naj bi intuitivno iskanje vzorcev povečalo zaznavanje vzorcev, kar pa povezujejo tudi z verjetjem v teorije zarot in v nadnaravno.

Avtorja (Douglas in Sutton, 2018) sta izvedla študijo, v kateri so udeleženci iskali vzorce v dveh umetniških delih, pri čemer je imelo eno delo značilen vzorec, drugo delo pa je bilo abstraktno, brez predpostavljenega vzorca. Rezultati študije so pokazali povezanost med zaznavanjem vzorca v abstraktni umetnini in verjetjem v teorije zarot in nadnaravno.

1.4.3.4. Konsistentnost verjetja

Sistem verjetja ima vlogo vodenja čustvenega in vedenjskega odziva, zato je splošna konsistentnost pomembnejša od konsistentnosti posameznih verjetij znotraj sistema (Simon, Snow, Read, 2004, v Wood, Douglas in Sutton, 2011).

Goertzel (1994, v Douglas in Sutton, 2018) to razlaga kot monološki model mišljenja, saj obstaja močna medsebojna povezanost med verjetjem v različne teorije zarot. Opredelil ga je tudi kot način mišljenja, pri katerem ideje podpirajo druga drugo in se celo medsebojno krepijo. Swami, idr. (2011, v Dagnal, idr., 2015) opozori tudi na zanimiv pojav recipročnega jačanja sistema verjetja, kjer nasprotujoče si teorije zarot krepijo verjetje v teorije zarot na splošno.

Pojav je mogoče razložiti tudi preko povezave z verjetjem v prikrivanje resnice s strani avtoritete (Douglas in Sutton, 2018).

Za monološki sistem mišljenja so značilne preproste, avtomatične razlage novih pojavov, ki pripeljejo do splošnega pogleda – kot predpostavko navede obstoj zarot zlobnih posameznikov, ki so odgovorni za ogrožajoče dogodke (Abalakina-Paap, Stephen, Craig in Gregory, 1999; Darwin, Neave in Holmes, 2011; Swami, idr., 2010, v Van Prooijen in Jostman, 2013).

Goertzel (1994, v Swami, Chamorro-Premuzic in Furnham, 2010) ga pojasni kot splošen kognitivni vzorec, pri katerem vsaka ideja zarote deluje kot dokaz za druga prepričanja o zarotah. Tako dokaz ene zarote, neodvisno od dogodka ali problema, poglobi prepričanje v drugo zaroto.

1.4.3.5. Projekcija

Hofstadter (1964) je idejo o tem, da je »sovražnik projekcija jaza«, črpal iz psihodinamske teorije, pri čemer je »sovražnik« metafora za »zlovešče igralce« znotraj teorij zarot. Psihodinamska teorija »sovražnika« opredeljuje kot lastnosti, motive in vedenja znotraj posameznika, ki jih ta ne želi prepoznati. Projekcija v kontekstu teorij zarot je sposobnost posameznika, da bi bil sam zmožen narediti zaroto, za katero obtožuje elito (Douglas in Sutton, 2018).

Douglas in Sutton (2011) sta na socialno-kognitivni konceptualizaciji projekcije kot tudi na osmislitvenem mehanizmu zasnovala prvo študijo, v kateri sta ugotovila, da obstaja pozitivna korelacija med projekcijo in verjetjem v teorije zarot. To sta v naslednji študiji nadgradila s tezo, da je pripravljenost za zarotništvo povezana tudi z osebno moralno, opredeljeno po Bandura (2006). Nadalje sta zasnovala študijo, v kateri so morali udeleženci testne skupine zapisati razmislek o situaciji, v kateri so ravnali moralno, so pomagali nekemu ipd. Druga skupina je bila kontrolna in v nalogi ni sodelovala. Izkazalo se je, da so udeleženci iz testne skupine poročali o nižji meri možnosti sodelovanja v zaroti v primerjavi s kontrolno skupino. Potrdila sta (Douglas in Sutton, 2011) povezanost med makiavelizmom (načelo, ki zagovarja uporabo nemoralnih strategij za doseg cilja) in verjetjem v teorije zarot (po Douglas in Sutton, 2018).

1.4.4 Teorije zarot skozi prizmo psihopatologije

V različnih socialnopsiholoških študijah (Brothertone in French, 2014; Stahl in van Prooijen, 2018), ki jih navajata Douglas in Sutton (2018), so ugotovili, da gre pri verjetju v teorije zarot za osnovne kognitivne in socialno-kognitivne procese in ne za posledico paranoje ali zablode, torej, da so normalen stranski produkt mišljenja in organiziranja informacij o okolju. Kljub temu pa bomo v nadaljevanju izpostavili nekaj izsledkov študij, v katerih so ugotovili povezanost med verjetjem v teorije zarot in različnimi psihopatološkimi stanji, hkrati pa bomo opozorili na vsesplošno prisotnost teh stanj tudi v splošni populaciji.

1.4.4.1 Teorije zarot in » črna triada osebnosti«

Številni raziskovalci (Mu, 2020; Jones in Paulhus, 2014; Paulhus in Williams, 2002) so teorije zarot povezovali tudi s »črno triado osebnosti«, in sicer grandioznim in ranljivim narcizmom (Mu, 2020), makiavelizmom (March in Springer, 2019) in psihopatijo (March in Springer, 2019). Za triado bi naj veljalo, da imajo socialno škodljiv značaj s težnjami po samopromociji, čustveni hladnosti, dvoličnosti in agresivnosti. Za makiavelizem je značilno hladno in manipulativno vedenje. Makiavelist izvede določeno dejanje samo, če mu je v korist. Za narcizem velja pretiran občutek grandioznosti, upravičenosti do posebne obravnave, dominantnost in superiornost. Mu (2020) razlaga nacionalistične teorije zarot kot način potežitve narcisistične potrebe po superiornosti. Hare (1985) pa psihopatiji pripiše visoko impulzivnost, iskanje vznemirjenja, nizko empatijo in anksioznost (po Mu 2020).

Povezanost »črne triade osebnosti« in teorij zarot lahko interpretiramo tudi s pomočjo že prej omenjenega psihodinamskega koncepta projekcije. V kontekst teorij zarot Douglas in Sutton (2018) postavita projekcijo – posamezniki obtožujejo vladajočo elito dejanj, ki bi jih bili sposobni zagrešiti sami.

1.4.4.2 Psihološke motnje, za katere je značilno »zarotniško« mišljenje

»Zarotniško« mišljenje, ki ga Pytlik, Soll in Mehl (2020) opredeljujejo kot nagnjenost k interpretiranju socialnih dogodkov z vnašanjem zarote, je značilnost psihopatoloških stanj, ki kot simptomatiko izražajo motnje na področju zaznavanja resničnosti. Pachal in Jack (2020) jih v svoji študiji izpostavljata nekaj – blodnjavo motnjo (Dagnal, idr., 2015), shizotipsko motnjo (Barron, idr., 2014; van Der Tempel in Alcock, 2015), paranoidno osebnostno motnjo (WHO, 1993; Lee, 2017) in shizofrenijo (Van Os, idr., 2009).

Blodnjava motnja ali paranoja, kot je bila imenovana v preteklosti, je motnja zaznavanja objektivne realnosti in vnašanje neresničnih, a možnih blodenj v osmišljevanje nekega

dogodka iz življenja. Blodnje imajo lahko različno vsebino, lahko so preganjalne, grandiozne, hipohondrične, nanašalne (interpretativne), depresivne, nihilistične, ljubosumnostne, erotične, religiozne in bizarne. Bizarne so značilne predvsem pri shizofreniji, medtem ko jih posamezniki z blodnjavo motnjo nimajo (Lešer, 1999).

V nadaljevanju bomo izpostavili vsebino preganjalne in grandiozne blodnje, saj vsebinsko sovpadajo s teorijami zarot. Za preganjalne blodnje je značilna prepričanost bolnika, da ga drugi ogrožajo, preganjajo, zasledujejo in mu želijo slabo, zaradi česar pogosto sprožijo tudi sodne postopke zoper domnevnih zarotnikov. Grandiozne blodnje so prepričanje obolelega v njegov vzvišen položaj, vsemogočnost, izjemne sposobnosti, moč, plemenito poreklo in podobno. Pogosto se pridružijo kakšnemu gibanju, kjer zavzamejo vlogo »pridigarja«. Večkrat se pojavljajo tudi v medijih (Lešer, 1999)

Shizotipsko motnjo je težje opredeliti, saj simptomi pokrivajo nekatere značilnosti pravih duševnih motenj, kot so shizofrenija in osebnotne motnje, paranoidna ali narcisistična osebnotna motnja. Evropska kvalifikacija (ICD-10) jo uvršča med duševne motnje takoj za shizofrenijo, medtem ko jo DSM 5 (The Diagnostic and Statistic Manual od Mental Disorders, Fifth Edition) uvršča med osebnotne motnje, in sicer v skupino A, ki označuje ekscentrično mišljenje in vedenje. V preteklosti je bila imenovana tudi kot psihopatska ali latentna shizofrenija. Obstaja pomembna komorbidnost s shizofrenijo, kar predpostavlja genetsko povezanost teh dveh motenj (Lešer, 1999).

Shizotipska (osebnotna) motna vključuje različne kognitivne, zaznavne in čustvene komponente. Shizotipske lastnosti so sumničavost, magično mišljenje, socialna anksioznost in paranoja. Te lastnosti običajno posameznika vodijo v čudna in nenavadna prepričanja (Barlow, idr., 2009; Darwin, idr., 2011, v Pytlik, Soll in Mehl, 2020). Holm (2009, v Pytlik, Soll in Mehl, 2020) predpostavlja, da sumničavost in strah pred zunanjimi akterji, kar je osnova zarotniškega mišljenja, sovpada tudi z nekaterimi vidiki blodnjave motnje.

Paranoidna (osebnotna) motnja po DSM-5, prav tako kot shizotipska (osebnotna) motnja, spada v skupino A osebnotnih motenj. Posamezniki s to motnjo so nezaupljivi do drugih, sumničavi in previdni, iščejo skrite motive v dejanjih drugih oseb in jih napačno interpretirajo, pogosto kot zlonamerne (Dernovšek in Vogrinec Švigelj, 2021).

Shizofrenija, tako kot tudi shizotipska (osebnotna) motnja, sodi v shizofrenski spekter psihotičnih motenj, za katero so značilne blodnje, halucinacije, neorganizirano mišljenje. Je kronična progresivna bolezen, za katero je značilno izkrivljeno mišljenje in zaznavanje. Poznamo več tipov shizofrenije, in sicer paranoidno, hebefrensko, katatonsko, nediferencirano, postshizofrensko depresijo, rezidualno, enostavno in druge vrste shizofrenije, kot je na primer cenestetična. Na tem mestu izpostavljamo predvsem paranoidno shizofrenijo, za katero so značilne blodnjave motnje, ki jih spremljajo predvsem slušne in taktilne halucinacije (Kores, Plesničar, 2015), saj značilnosti sovpadajo s prej omenjenimi motnjami in fenomenom teorije zarot.

Meller (2002, v Dagnal, idr., 2015) izpostavlja podobnost med omenjenimi motnjami – moteno dojetje namenov in vzgibov.

1.4.4.3 Normaliziranje sumničavosti in blodenj

V študijah (Dagnall, idr., 2015; Darwin, Neave in Holmes, 2011, v Pytlik, Soll in Mehl, 2020) so ugotovili pozitivno korelacijo med verjetjem v teorije zarote in blodnjavimi motnjami v splošni populaciji. Da bi normalizirali sumničavost, so jo kakovostno ločili od klinično pomembne blodnje (Chapman in Chapman, 1980; Johns, 2005; Peters, Joseph in Garety, 1999; Van Os, idr., 1999), saj kot izpostavlja Freeman (2007), kar 15 % populacije doživlja paranoidne misli.

Byford (2011, v Dagnal, idr., 2015) kasneje še dodatno izpostavi pomembne razlike med blodnjavo motnjo in verjetjem v teorije zarote. Torej, pri teoriji zarote gre za neosebno naravo, saj se zarota neposredno ne nanaša na posameznika, pač pa na širšo družbo, medtem ko so zarote pri blodnjavi motnji vezane na izključno to osebo. Prav tako se posledice strahu razlikujejo, zato se podporniki teorij zarot zoperstavijo strahu, medtem ko strah blodnjavega posameznika privede do nezmožnosti ukrepanja (Dagnal, idr., 2015).

Zaradi omenjenih razlik je verjetje v teorije zarot nemogoče označiti kot psihopatološki fenomen (Dagnal, idr., 2015).

1.4.5 Teorije zarot kot zadovoljitev potrebe po varnosti in nadzoru

Goetzel (1994, v Grzesiak-Feldman, 2013) je izpostavil, da so teorije zarot povezane z občutki ogroženosti. Barrett (2004, v Douglas in Sutton, 2018) navaja, da smo ljudje hipersenzitivni in nevrološko nagnjeni, da najdemo vzrok za nastalo situacijo v okolju, saj tako lažje prepoznamo nevarnost.

Van Prooijen in Van Vugt (2018 v Mu, 2020) izpostavita primere signaliziranja potencialne nevarnosti s strani nasprotne skupine že iz časa lovsko-nabiralnih družb. Od tod izpeljeta evolucijsko potrebo po prepoznavanju potencialnih sovražnikov zavoljo pravočasnih preventivnih ukrepov.

Tesnobnost strah in grožnja vplivajo na odnos ljudi do socialnega okolja kot tudi politike (Bonanno in Jost, 2006; Jost, idr. 2003, 2007, v Grzesiak-Feldman, 2013).

Kadar so posamezniki tesnobni, ogroženi in se počutijo nemočne, jim teorije zarote ponudijo neko vrsto tolažbe (Douglas, Sutton, Cichočka, 2017; Abalakina-Paap, Stephan, Craig, Gregory, 1999; Newheiser, Farias, Tausch, 2011 v Panchal in Jack, 2020). Torej se pojavi kot del eksistencialnih motivov (Douglas, Sutton, Cichočka, 2017, v Panchal in Jack, 2020).

Grožnja sproži avtomatska samozaščitna vedenja in implicitne strategije procesiranja informacij (Crittenden, 2017, v Panchal in Jack, 2020).

Avtorja (Mathew in MacLeod, 2002, v Grzesiak-Feldman, 2013) navajata, da so posamezniki, ki na lestvici anksioznosti dosegajo visok rezultat, nagnjeni k interpretiranju dvoumnih informacij in dogodkov kot grožnjo. To so kasneje preverjali tudi v študiji (Grzesiak-Feldman, 2013), kjer so ugotovili, da predhodno ovrednotene visoko stresne situacije povečajo zarotno mišljenje posameznikov. Študija se je osredotočala na prepoznavo mediatorjev odnosa med situacijo in zarotniškim mišljenjem. Uporabili so Spielbergovo lestvico anksioznosti (1970), različico, ki so jo priredili Wrzesniewski in drugi (2002), da bi bila ta primerna za poljsko populacijo. Ugotovili so, da je visoka mera anksioznosti pomembno pozitivno povezana z zarotniškim mišljenjem. Podobno so ugotovili že drugi avtorji (Byford in Billing, 2001; Kofka in Sedek, 2005, v Grzesiak-Feldman, 2013).

Parish (2001, v Grzesiak-Feldman, 2013) navaja, da je zarotno mišljenje posledica anksioznosti. Leman (2007, v Grzesiak-Feldman, 2013) pa temu dodaja, da nekateri strah posameznikov, ki nastane kot posledica ogrožujoče situacije, celo izkoristijo v svoj prid. V želji, da bi vzpostavili red, ljudje v situaciji, ko nadzora niso sposobni vzpostaviti, zaznajo red, ko ta ne obstaja (Douglas, idr., 2017).

Psihološki koncept občutka pomanjkanja nadzora se pomembno povezuje z občutenjem subjektivne negotovosti, oba pa nastopita, ko je posameznik v situaciji, ki je nejasna in nepredvidljiva. Takšne situacijo so zastrašujoče, saj potreba po varnosti, ki vključuje možnost nadzora in predvidevanja, ni zadovoljena. Občutek nadzora namreč omogoča posameznikom, da obvladujejo svet okoli njih, se zavedajo priložnosti in groženj ter sprejemajo optimalne odločitve, ki jim omogočijo kvalitetno življenje (Van Prooijen, Douglas, 2017).

Spremembe v rutini in nove življenjske okoliščine lahko povzročijo občutek izgube nadzora nad okoljem in s tem prizadevanje za povrnitev nadzora nad lastnim življenjem (Panchal in Jack, 2020).

Avtorja (Van Prooijen, Douglas, 2017) sta se spraševala, kakšno psihološko potrebo zadovoljijo teorije zarot v času krize. Teorije zarot namreč potešijo negotovost s poenostavljenimi odgovori na to, kako se je kriza pojavila, komu je za zaupati in komu ne. Teorijam zarot pripišeta določeno psihološko funkcijo, in sicer predpostavita, da delujejo pomiritevno, saj omogočajo posamezniku, ki v njih verjame, da predvidi naslednje zlohotne korake ljudi, ki jih tovrstna teorija izpostavlja. Tovrstni odgovori so, še posebej v kriznih časih, posebej bistveni. Občutki negotovosti in nesposobnosti nadzorovanja lastnega okolja so v kriznih časih pri ljudeh zelo pogosti, teorije zarote pa nagovarjajo ravno te občutke (Van Prooijen, Douglas, 2017).

Park (2010, v Van Prooijen, Douglas, 2017) pojasnjuje to na primeru anksioznih posameznikov, ki so negotovi in v potrebi po vzpostavitvi nadzora intenzivirajo kognitivno obdelovanje informacij, da bi povečali mero razumevanja določenega dogodka

ali situacije. Torej, v posameznikih, ko so izpostavljeni ogrožajočim okoliščinam, ali imajo tovrstna neprijetna občutja, se poveča aktivnost osmišljanja, zavoljo čim hitrejši stabilizacije občutka pomena in smisla.

V študijah (Swami in Furnham, 2014, v Dagnal, idr., 2015) so ugotovili, da teorije zarot omogočijo posamezniku razumevanje fenomenov izven njihovega nadzora, kljub temu, da so informacije večkrat zavajajoče, sistem prepričanj pa ni utemeljen na objektivni realnosti.

Tovrstno povezavo med občutki negotovosti in nemoči ter verjetjem v teorije zarot sta preverjala Whitson in Galinski (2008, v Van Prooijen, Douglas, 2017). Izvedla sta študijo, v kateri sta subjekte razdelila v dve skupini. Prvi skupini sta podala navodila, naj zapišejo izkušnje, v katerih so občutili pomanjkanje nadzora, drugi skupini pa, da naj opišejo nekatere situacije, ki niso bile tako zelo ogrožajoče. V svojih ugotovitvah sta zapisala, da so bili posamezniki iz prve skupine veliko bolj dovzetni za teorije zarot v primerjavi z drugo skupino, v kateri so občutili pomanjkanje nadzora. Do podobnih ugotovitev so kasneje prišli tudi nekateri drugi avtorji (Sullivan, idr., 2010; Van Prooijen in Acker, 2015, v Van Prooijen, Douglas, 2017).

Povezanost med negotovostjo in teorijami zarote sta orisala tudi Van Prooijen in De Vries (2016, v Van Prooijen, Douglas, 2017) v eni izmed svojih študij, ki je preverjala, kako negotovost glede zaposlitve vpliva na dožemanje vodilnih v organizaciji. Njihovi izsledki namigujejo na povezavo med negotovostjo, povezano z delovnim mestom in pripisovanjem zarotnih vedenj nadrejenim. Dognanja sta istega leta potrdila tudi Douglas in Leite (2016, v Van Prooijen in Douglas, 2017).

Teorije zarot pomagajo ljudem, da osmislijo svet s pomočjo pripisovanja vzrokov določenim posameznikom ali skupinam ljudi, saj se tako zdi prihodnost bolj predvidljiva (Van Prooijen, Douglas, 2017). Verjetje v teorije zarot posameznikom omogoči občutek lastne/osebne varnosti, reda in kontinuitete v njihovem življenju (Giddens, 1991, v Dagnal, idr., 2015).

Koosowska in Bukowski (2015, v Van Prooijen, Douglas, 2017) trdita, da so občutki nepredvidljivosti in strah pred občutkom izgube nadzora motivator za iskanje razlag dogodkov, ki so te občutke povzročili, pri čemer imajo te razlage večkrat lastnosti teorij zarote in hkrati sovpadajo z verjetjem tudi v druge teorije zarote, ki niso povezane z dotičnim dogodkom.

1.4.6 Teorije zarot in njihov vpliv na vedenje

Kljub temu, da teorije zarot nastanejo z namenom zmanjšanja tesnobnosti in nepredvidljivosti, ni znano ali tudi v resnici učinkujejo na ta način. Ugotovili so celo nasprotno, torej, da verjetje v teorije zarote še dodatno poveča občutek nemoči, hkrati pa se

posamezniki, ki jim verjamejo, pogosto poslužujejo neprilagojenih in škodljivih vedenj (Jolley in Douglas, 2014, v Van Prooijen, Douglas, 2017).

Tako so v preteklosti, ko so se pojavile tudi na temo virusa HIV, pomembno vplivale na razvoj skepticizma do preventivnih akcij, povezanih s tem virusom (Bird in Bogart, 2005, v Grzesiak-Feldman, 2013).

Fenomenološko usmerjeni raziskovalci izpostavljajo, da je pomembneje to, kar ljudje mislijo, da je resnično, ne pa to, kar bi naj bila objektivna realnost. To, kar ljudje mislijo, da je resnično, neodvisno od objektivne realnosti, vpliva na njihovo delovanje, kar pa ima realne posledice (Sagadina 1991 b, v Vogrinc 2008).

Verjetje v teorije zarote vpliva na vedenje in ima pomembne socialne posledice, ki se tičejo politike, zdravja, podnebnih sprememb in podobno (Butler, idr., 1995; Bird and Bogart, 2005; Jolley and Douglas, 2014, v Dagnal, idr., 2015).

Verjetje v teorije zarote je povezano z zavračanjem splošno sprejetih norm, znanja in vedenja, kot so cepljenje (Jolley in Douglas, 2014), podnebne spremembe (Jolley in Douglas, 2014) in politična udeležba (Uscinski in Parent, 2014, v Dagnal, idr., 2015).

Ker teorije zarot služijo kot alternativa uradnim virom informacij, povzročijo, da so priporočila stroke in odgovornih organizacij prezrte (Freeman, idr., 2020, v Dagnal, idr., 2015).

i. Namen in cilji

Namen in cilj zaključne naloge je z uporabo kvalitativne metodologije identificirati sporočila v izbranih slovenskih tiskanih medijih, ki bi jih lahko povezali s teorijami zarot, ki se navezujejo na epidemijo nalezljive bolezni SARS-CoV-2 (COVID-19).

ii. Raziskovalna vprašanja

Raziskovalno vprašanje, na katerega bomo v magistrski nalogi poskušali odgovoriti, je:

- Katere so vsebine teorij zarot, ki so se pojavile v izbranih slovenskih tiskanih medijih v navezavi na epidemijo nalezljive bolezni SARS-CoV-2 (COVID-19)?

2 METODA

V magistrskem delu smo se odločili za uporabo kvalitativnega raziskovalnega pristopa, ki je kot sistematični metodološki pristop k pridobivanju znanstvenih spoznanj relativno nov (Kordeš in Smrdu, 2015). Uporabili smo postopek kvalitativne analize dokumentov, katere bistvo je iskanje tem v analiziranem gradivu (Bryman, 2004 v Vogrinc 2008). Za kvalitativno raziskovanje je značilno, da je raziskovanje postopno širjenje razumevanja o predmetu raziskovanja. Kvalitativno raziskovanje poteka v zaporedju periodičnih pregledov celotnega gradiva in ponovne interpretacije. To omogoča utrjevanje in razširjanje znanja o proučevanem pojavu. Kvalitativno raziskovanje predstavlja interaktiven proces, v katerem se pri vsakem naslednjem koraku vrnemo in pregledamo vse prejšnje ugotovitve, pri čemer jih lahko novo odkritje predrugači. To ponavljamo tako dolgo, dokler se ne ustali sorazmerno zanesljiva slika, ki jo lahko kasneje tudi zagovarjamo (Mesec, 1998).

2.1 VZOREC

Vzorec smo oblikovali po načelu teoretičnega vzorčenja. Z namenom, da bi dostopali do širše palete vsebin, ki bi jim lahko pripisali lastnosti teorije zarot, smo v raziskavo vključili politično opredeljene časopise, kar lahko teoretično podpremo tudi z ugotovitvami Jana Williama van Prooijen in njegovih sodelavcev (2015), da je uporaba teorij zarote pogosta pri političnemu obračunavanju.

Reviji Demokracija in Mladina smo označili kot politično opredeljeni, saj je revija Demokracija opredeljena kot strankarsko glasilo Slovenske demokratske stranke, ki ima desno in konzervativno usmeritev, revija Mladina pa je opredeljena kot slovenska levičarska revija. Časopis Dnevnik velja za levo sredinsko usmerjen častnik, časopis Delo pa za nacionalen, politično neopredeljen časopis (Wikipedija, 20. 4. 2020).

Vključili smo izdaje, ki so bile objavljene v obdobju od 1. 3. 2020 do vključno 31. 5. 2020, saj je v tem času, od 12. 3. 2020 do 31. 5. 2020, veljala odredba o razglasitvi epidemije nalezljive bolezni, ki nastane kot posledica okužbe z virusom SARS-CoV-2 (COVID-19) na območju Republike Slovenije, ali tako imenovano prvo obdobje epidemije (www.pisrs.si, 2020).

V študijo smo vključili izdaje omenjenih revij in časopisov, ki so izšle v prvem obdobju epidemije virusa SARS-CoV-2.

V spodnji tabeli je prikazan obseg podatkov, ki smo jih zajeli v naši raziskavi ter število izpisanih odstavkov, ki smo jih kasneje kodirali v kode.

Tabela 2*Obseg zbranih podatkov*

ČASOPIS/REVIJA	ŠTEVILO IZDANIH	ENOTE
	ŠTEVILK	KODIRANJA
Dnevnik	69 številK	628
Delo	66 številK	538
Demokracija	10 številK	419
Mladina	10 številK	467

2.2 PRIPOMOČKI

Pri analizi vsebine smo uporabili program Microsoft Excel, ki nam je omogočil kodiranje vsebine na pregleden in razumljiv način. Za prikazovanje podatkov smo uporabili programa Microsoft Excel, Microsoft Powerpoint.

2.3 POSTOPEK

Najprej smo zbrali izbrane slovenske tiskane medije (Delo, Dnevnik, Demokracija, Mladina), izdane v obdobju od 1. 3. 2020 do vključno 31. 5. 2020. Pregledali smo celotne izdaje izbranih časopisov v fizični obliki iz tega obdobja in identificirali vsebine, ki bi jo lahko neposredno ali posredno povezali s teorijami zarote. Tako smo vključevali vsebino, v kateri je bila omenjena teorija zarote ali je pripisovala odgovornost za epidemijo, navajala kakršno koli prikrivanje in zavajanje ali sodelovanje med različnimi akterji v smeri lastne koristi. Ta vsebina je predstavljala enote kodiranja. Treba je izpostaviti, da smo vključevali tudi vsebine, ki so zgolj navedle teorijo zarote in jo kasneje označile kot neresnično. To lahko argumentiramo z ugotovitvami Pennyccoka in sodelavcev (2018, v Yildirim, 2022), da kakršna koli izpostavitve teorijam zarot ali lažnim informacijam poveča dojemanje teh kot resničnih.

Vsebinsko smo zbirali v programu Microsoft Excel. Enote kodiranja oziroma citate iz posamezne revije oziroma časopisa smo tako shranili v ločen dokument, v katerem je bil razviden datum izdaje časopisa oziroma revije, stran na kateri se je citat pojavil, avtor ter naslov prispevka v katerem se je citat nahajal. Nato smo začeli s postopkom odprtega kodiranja (Mesec, 1998, v Vogrinc, 2018), kar pomeni, da smo kode določevali sproti, pri čemer smo določenim delom besedila hkrati lahko pripisali več kod prvega reda, po potrebi pa dodali tudi nove kode prvega reda ter zamenjali poimenovanje določene kode s vsebinsko ustrežnejšo. Posamezna koda prvega reda v nekaj besedah ali besednih zvezah zajema ključno sporočilo citatov, ki smo jim pripisali enako kodo prvega reda. Po končanem kodiranju citatov na prvem nivoju, pri čemer smo določene kode odstranili in združevali, smo identificirali 99 kod prvega reda.

Kode prvega reda smo nato zbrali v ločenem dokumentu in jih kategorizirali na podlagi identificiranja ključnega akterja oziroma ideje, ki bi naj vodila oziroma usmerjala zaroto. Izoblikovalo se je 6 kategorij, ki smo jih kasneje opredelili kot glavne teme.

Kode, ki smo jim pripisali enako osrednjo temo, smo kasneje kategorizirali v kategorije, ki so zajemale širša področja izvora, dejanj, namernost in odgovornosti ter jim kasneje pripisali še podkategorije, ki so kategorije natančneje opredelile.

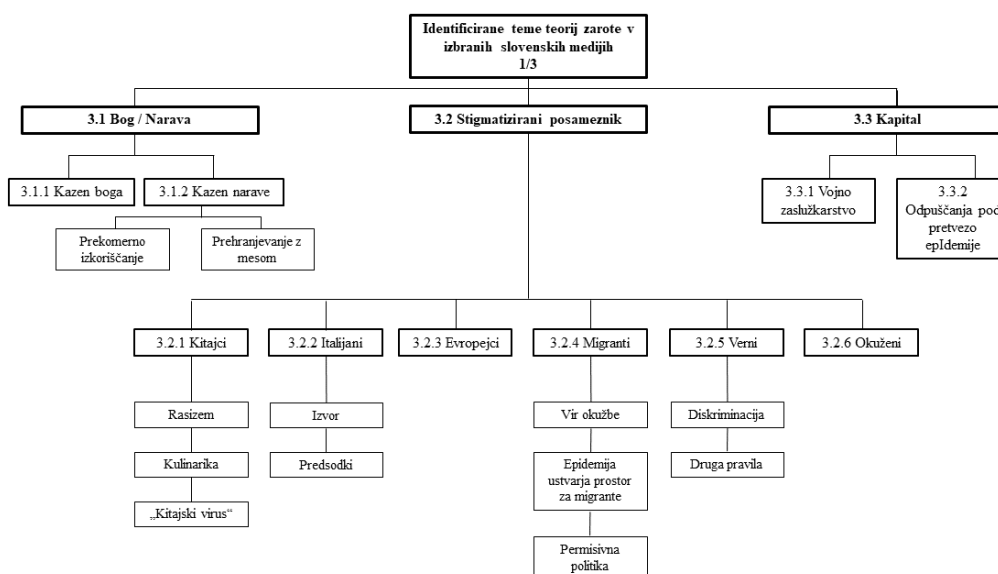
3 REZULTATI IN RAZPRAVA

V procesu kodiranja smo 2052 citatom iz izbranih slovenskih tiskanih medijev, v katerih smo zaznali vsebino, ki bi jo lahko identificirali kot teorije zarot, pripisali 99 različnih kod. Nadalje smo kode kategorizirali na podlagi tega, koga oziroma kaj so v citatih označili kot glavno vodilo oziroma akterja zarote. Izoblikovalo se je 6 glavnih tem, ki smo jim pripisali pripadajoče kategorije in podkategorije.

Na spodnjem grafičnem prikazu je zajetih 6 glavnih tem, ki se nadalje razvejajo v kategorije in podkategorije, ki služijo bolj natančnemu prikazu vsebine, ki je bila zajeta pod identificiranimi temami.

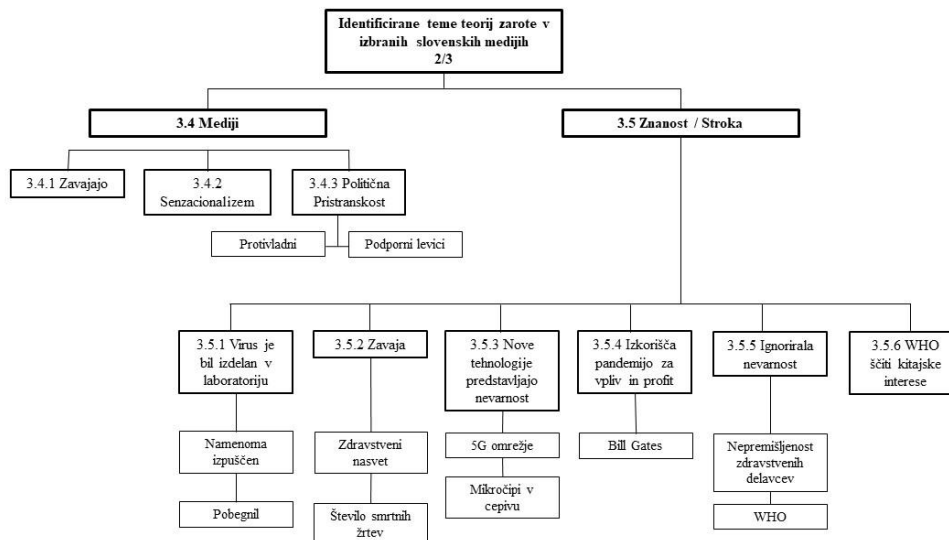
Slika 3

Grafični prikaz identificiranih tem teorij zarot 1/3 (Vir: lastna izdelava)

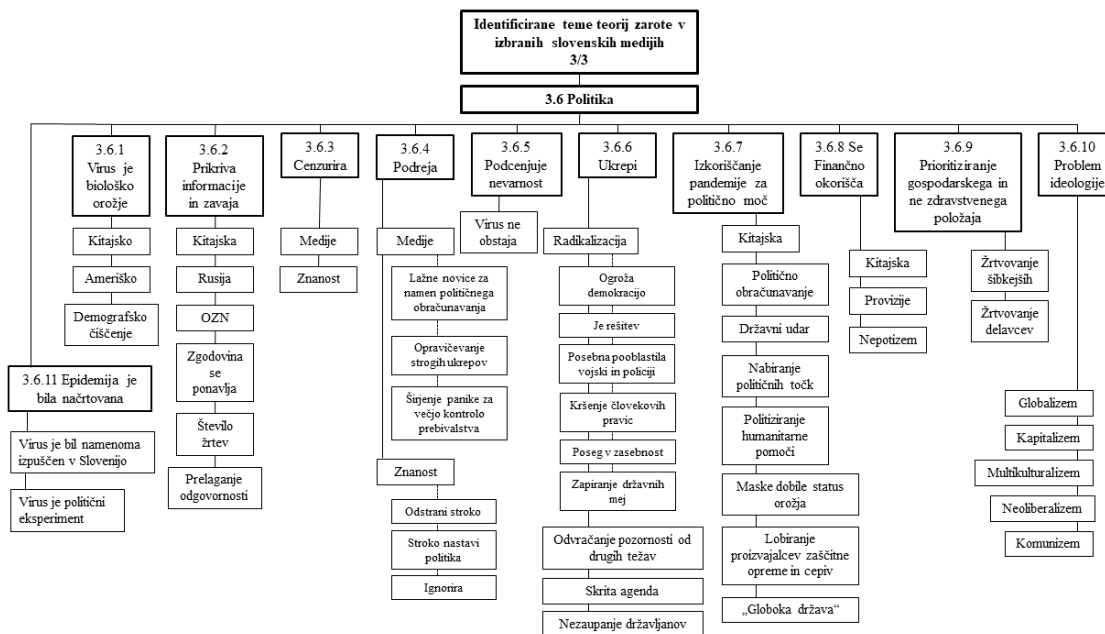
Slika 4

Grafični prikaz identificiranih tem teorij zarot 2/3 (Vir: lastna izdelava)

Slika 5

Grafični prikaz identificiranih tem teorij zarot 3/3 (Vir: lastna izdelava)

V nadaljevanju so predstavljene glavne teme in pripadajoče kategorije ter podkategorije, ki smo jih podkrepili s primeri citatov iz v raziskavo vključenih besedil. Temu sledi razprava, v kateri smo poskušali na podlagi teoretičnih izhodišč iz uvoda podpreti naše ugotovitve.

3.1 BOG/NARAVA

Tema Bog/Narava zajema vsebino, ki je razlog za epidemijo bolezni covid-19 pripisovala bogu ali naravi.

3.1.1 Kazen boga

Biblijska zgodovina kaže na to, da je Bog za izvršitev svojih sodb uporabljal naravno silo, kot so poplave, suše in množična obolenja. Razumevanje epidemije kot božje kazni je razvidno iz citata: *»V Svetem pismu na mnogih mestih beremo, da so množična obolenja med Izraelci bila znamenje Božje kazni.«* (Osojnik, S., 26. 3. 2020, Demokracija, str. 19).

V citatu: *»...v času pandemije, v kateri ameriški pastori vidijo le 'kugo', ki jo je poslal Bog, le božjo kazen za 'LGBT, splav in druge grehe' kot je rekel eden izmed njih.«* (Štefančič, M., 3.4.2020, Mladina, str. 41) so natančneje opredeljeni grehi, za katere bi naj bog kaznoval ljudi. To podkrepi tudi naslednji citat: *»Virus trenutno napada najbolj razvite dele sveta in ravno tisto starostno skupino, ki je gradila spolno revolucijo.«* (Karže T., 2. 4. 2020, Demokracija, str. 6).

3.1.2 Kazen narave

Kategorija Kazen narave zajema vsebino, ki je epidemijo povezovala z izkoriščanjem in nepreudarnim ravnanjem ljudi do naravnih virov. Epidemija bi naj tako na nek način služila rehabilitaciji naravnih virov.

3.1.2.1 Prekomerno izkoriščanje narave

Nekateri so v epidemiji videli prizadevanje narave, da ponovno vzpostavi naravno ravnovesje, ki ga je človek s svojim načinom proizvodnje in potrošnje porušil.

»Po drugi teoriji naj bi bil novi koronavirus del načrta narave, ki kaznuje človekovo poseganje v ekosisteme in znova ohranja ravnovesje med živimi bitji.« (Kravanja, A., 28. 3. 2020, Delo, str. 12).

3.1.2.2 Prehranjevanje z mesom

»Ker je virus očitno prešel na človeka z netopirja, lahko vidimo v njem argument za vegansko ali halal ali košer prehrano.« (Kravanja, A., 28. 3. 2020: DELO, str. 12)

Zgornji citat namiguje na to, da če se ljudje ne bi prehranjevali z mesom, do okužbe ne bi prišlo. Mnogi so tako v epidemiji videli argument za prehrano, ki ne vsebuje živalskih izdelkov.

3.2 STIGMATIZIRANI POSAMEZNIKI

»Skupaj z virusom so prišli tudi običajni predsodki in stereotipi: najprej o 'umazanih' Kitajcih, ki tako ali tako pojedjo dobesedno vse, potem o 'nediscipliniranih' Italijanih, ki nikoli ne upoštevajo pravil.« (Vidmar, S., 14.3.2020, Delo-Sobotna priloga, str. 7)

Tema Stigmatizirani posamezniki zajema vsebino, v kateri je bila izpostavljena skupina ljudi, ki je odgovorna za razširitev virusa SARS- CoV-2 po svetu. Svetovna epidemija je v ljudeh spodbudila različne občutke, kot so frustracija, sumničavost, strah in negotovost. Ti občutki pa vodijo ljudi k iskanju »grešnih kozlov«. (Douglas, 1995, v Prijatelj, 2016). »Grešni kozli« predstavljajo enostavno rešitev, česar se pogosto poslužujejo tudi teorije zarot (Douglas, 1995, v Prijatelj, 2016). Izpostavljene skupine so dobile oznako »grešnih kozlov«, ki jim je bila pripisana na podlagi nerazumevanja njihove kulture, stereotipnih predstav in predsodkov. Na podlagi tega so bili tudi diskriminirani in drugače obravnavani.

3.2.1 Kitajci

Ker je epidemija najprej izbruhnila na Kitajskem, je bilo veliko Kitajcev, živečih po Evropi in Ameriki, deležnih številnih stereotipov, predsodkov, celo rasizma, ki ga sicer ni mogoče enačiti s teorijami zarot, vsekakor prispevajo k pojavu teorij zarot, kakor tudi teorije zarot prispevajo k pojavu rasizma.

3.2.1.1 Rasizem do Kitajcev

Pojav rasizma do Kitajcev, ki se je pojavil kot posledica pripisovanja krivde za svetovno pandemijo Kitajski, se je kazal predvsem kot izogibanje na ulici zaradi strahu pred tem, da bi se okužili, kar je razvidno iz citata: »Tako smo lahko v Dnevniku brali o 'sinofobiji' oziroma 'rasističnih izpadih do Kitajcev', ki naj bi se kazali v potuhnjenih gestah, da ljudje stopijo na drugo stran ceste, ko jim nasproti prihajajo Azijci.« (Sekulović, A., 9. 4. 2020, Demokracija, str. 44)

3.2.1.2 Kitajska kulinarika je razlog za epidemijo

Naslednji citat jasno kaže na predsodek in stereotipizacijo Kitajcev in njihovega načina prehranjevanja, ki bi naj povzročil, da se je virus iz živali prenesel na človeka in posledično po vsem svetu: *»Virus je bil daleč in zdel se je zelo azijski, izviral je iz kitajskega megalopolisa, za katerega so doslej redki vedeli, kje natanko sploh je, vendar si je vsakdo znal predstavljati, kako na tamkajšnjih tržnicah divjih živali odirajo žive kače in netopirje in jih mečejo naravnost v lonce.«* (Vidmajer, S., 14. 3. 2020, Delo-Sobotna priloga, str. 7)

3.2.1.3 »Kitajski« virus

V medijih se je pogosto pojavljalo poimenovanje virusa SARS-CoV-2 kot »kitajski« virus, kar je služilo tudi kot možnost določiti »grešnega kozla«, ki je v tem primeru Kitajska. To je razvidno tudi iz citata: *»Ko Trump reče 'kitajski virus' signalizira, da nevarnost prihaja iz tujine-natanko tiste tujine, pred katero sam svari že od začetka predsedniške kampanije-in se nato, kot dober nacionalist, predstavi kot zaščitnik zdrave domovine pred tujo okužbo.«* (Lisjak, L., 4. 4. 2020, Delo, str.9)

Kasneje je tovrstno poimenovanje virusa Svetovna zdravstvena organizacija označila kot rasizem, vse, ki so se tega imenovanja posluževali, pa je obtožila rasizma: *»WHO je še zdaj bolj ali manj pasivna, njena prioriteta je pomoč Kitajski pri obsojanju vseh tistih, ki so virus poimenovali kitajski, za rasiste.«* (Sajovic, B. 9. 4. 2020, Demokracija, str. 50)

3.2.2 Italijani

3.2.2.1 Izvor virusa je Italija

»Pojavljajo se razlage, da je prišel v Wuhan z ameriškim vojaškim osebjem ali da izvira iz Italije.« (Žerjavič, P., 2. 4. 2020, Delo, str. 2)

Italija je v začetnem obdobju pandemije veljala za žarišče okužbe v Evropi, kar je vodilo v teorije o tem, da bi naj virus SARS-CoV-2 izviral iz Italije.

3.2.2.2 Širjenje predsodkov do Italijanov

Prav tako so ljudje razširitev okužbe razumeli kot posledico stereotipne predstave o Italijanski nediscipliniranosti, kar je razvidno iz citata (Vidmar, S., 14. 3. 2020, Delo-Sobotna priloga, str. 7), ki smo ga navedli na začetku poglavja Stigmatizirani posamezniki, kar je vodilo v širjenje predsodkov in strahu do italijanskega prebivalstva.

»V prvem obdobju so bili prizadeti zlasti posamezniki, ki so bili kakorkoli povezani z Italijo. Razširil se je nekakšen predsodek do Italijanov, obravnavamo tudi nekaj prijav onemogočanja storitev, predvsem iz strahu.« (Hočevar, B., 15. 5. 2020, Delo, str. 5)

3.2.3 Evropejci

»Antropolog, s katerim piševa prispevek o obsedenosti s toaletnim papirjem, mi je povedal, da v Keniji in Tanzaniji tujcem iz Evrope ne pravijo več *mzungu*, torej belec v svahiliju, temveč jih po novem imenujejo *korona*.« (Milek, V., 4. 4. 2020, Delo-Sobotna priloga, str. 26)

Kot je razvidno iz citata, so Evropejci v nekaterih predelih Afrike postali sinonim za korono, ki označuje bolezen covid-19.

3.2.4 Migranti

Kot navaja Prijatelj (2016) so za »grešne kozle« pogosto označeni posamezniki, ki so pripadniki družbenih manjšin. Tako je identifikacija migrantov kot enih izmed možnih krivcev za svetovno pandemijo skladna s to predpostavko.

3.2.4.1 Migranti so vir virusa SARS-CoV-2

»Če torej ne bomo pravočasno tesno zaprli meje, bomo imeli pri sebi tudi del maroške populacije in z njo smrtonosni virus, zaradi katerega ne umirajo samo stari in bolni, pač pa tudi mladi in zdravi ljudje.« (Prelovšek, D., 9. 4. 2020, Demokracija, str.16) Iz citata je možno razbrati, da so nekateri pripisovali odgovornost za razširitev virusa SARS-CoV-2 migrantom. Popolno zaprtje države bi tako onemogočilo prehajanje državne meje tujcem, s tem pa zadrževanje virusa izven države.

3.2.4.2 Epidemija ustvarja prostor za migrante

Vzniknile so tudi teorije o tem, da je virus namenjen iztrebljanju evropskega prebivalstva z namenom ustvarjanja prostora za migrante, ki bi tako predstavljali nov evropski narod.

»Po drugi različici pa se na ta način dela prostor in se sprošča stanovanjske kapacitete za 'nove Evropejce', ki jih globalisti množično skušajo uvoziti v Evropo.« (Sajovic, B., 19. 3. 2020, Demokracija, str. 46)

3.2.4.3 Permisivna politika do migrantov

Vrstili so se tudi številni očitki glede obravnave migrantov. Ti so očitni v spodnjem citatu:

»Nespoštovanje je posledica permisivne politike do njih. Policija je nemočna, predvsem se boji obtožb rasizma... Policisti pravijo, da kriminalne dejavnosti delujejo nemoteno, predvsem trgovina z mamili in vlomi ter tatvine...To nespoštovanje ukrepov v času pandemije je tako v nebo vpijajoče, da ga ne morejo več ignorirati niti novinarji glavnih medijev, ki se navadno kar se da ogibajo kritičnega poročanja o migrantih in stopicajo po zapovedani politični korektni liniji zaradi strahu, da bi jih razglasili za rasiste in ksenofobe.« (Sajovic, B., 14. 5. 2020, Demokracija, str. 52)

3.2.5 Verni posamezniki

Kot navaja Prijatelj (2016), so kot »grešni kozli« pogosto označeni posamezniki, ki pripadajo verski skupnosti, vendar v tej kategoriji ni šlo toliko za pripisovanje krivde kot za drugačno obravnavo teh posameznikov, ki so verni.

3.2.5.1 Diskriminiranje okuženih posameznikov, ki so verni

Identificirali smo diskriminacijo, celo odklanjane zdravstvene pomoči posameznikom, ki so verni, kar je razvidno iz citata: »Tako je 23. aprila na Facebooku objavil fotografijo, na kateri zdravnik pregleduje pacienta na intenzivni negi, očitno okuženega s COVID-19, zraven je pa pripisano, kaj govori pacientu: Odlične novice! Vaša družina nas je pravkar obvestila, da prosi pri Jezusu za vas. Zato bomo dali vaš respirator nekomu, za katerega ne skrbi Jezus.« (Kocjan, V., 7. 5. 2020, Demokracija, str.36).

3.2.5.2 Za cerkev veljajo drugačna pravila

Zaznali smo tudi očitke o tem, da je bila Cerkev kot ustanova podvržena drugačnim ukrepom kot druge ustanove.

»Sklepu škofovske konference o odprtju cerkev je vlada poslušno pritrnila in odločitev cerkve legitimirala.« (Nikolič, P., 8. 5. 2020, Mladina, str.7)

3.2.6 Okuženi posamezniki

Prav tako se je pojavila diskriminacija, predvsem v prvem valu, okuženih posameznikov, kar je vodilo v medicinsko nujno fizično samoizolacijo ter posledično socialno izolacijo, saj so jih neokuženi posamezniki dojemali kot grožnjo, celo sovražnike.

»V bistvu so se nesrečni okuženi znašli v vlogi klasičnih sovražnikov. Prihajajo od zunaj in se infiltrirajo v naše vrste. Zanje se bo zahtevala najvišja kazen.« (Magdalenc, L., 14. 3. 2020, Dnevnik, str.13)

3.3 KAPITAL

Med kategoriziranjem podatkov smo zaznali, da se tema kapitala povezuje z drugimi identificiranimi temami, kot sta znanost in politika. To povezavo bomo podrobneje opredelili v kategorijah, ki bodo posebej izpostavljene v poglavju Znanost/Stroke in Politika. Sicer pa tema kapital zajema vsebino o ekonomskem okoriščanju posameznikov v času epidemije. Pandemska situacija je ponudila priložnost za številne denarne prevare, oportunistične zasluge in izkoriščanje vladnih ukrepov za blaženje ekonomske krize, ki je nastala kot posledica epidemije.

3.3.1 Vojno zaslužkarstvo

V kategoriji vojno zaslužkarstvo je zajeta vsebina, v kateri je bila izpostavljena koristoljubna naravnost pri prodaji zaščitne opreme. Številni, ki so zaščitno opremo v času pred epidemijo kupovali po nizkih cenah, so jo v času epidemije prodajali po izredno visokih cenah in si s tem zagotovili velik dobiček. To je razvidno iz citata: *»Tisti, ki so imeli obstoječe zaloge mask, rokavic, plaščev- na primer gradbena, kozmetična in farmacevtska podjetja-, sedaj te zaloge prodajajo po zasoljenih cenah.«* (Jager, V., 17. 4. 2020, Mladina, str. 28)

3.3.2 Odpuščanje pod pretvezo pandemije

Ukrepe za blaženje ekonomske krize zaradi epidemije bi naj nekateri delodajalci izkoristili za neutemeljeno odpuščanje svojih delavcev, saj jim tako ne bi bilo potrebno plačevati odpravnin. To je razvidno v citatu: *»Teh (izkoriščanih delavcev) je v času, ko delodajalci pod krinko epidemije koronavirusa nezakonito odpuščajo, še več kot običajno.«* (Priatelj, Videmšek, A., 11. 4. 2020, Delo, str. 4)

3.4 MEDIJI

V temi Mediji so zajete vsebine, pri katerih smo identificirali očitke medijem, da so politično pristranski in senzacionalistični.

3.4.1 Senzacionalizem medijev

Senzacionalizem, ki je v SSKJ opredeljeno tudi kot »vzbujanje razburjenja«, vpliva na to, kako bo neka informacija sprejeta in kako hitro se bo razširila. Lažne novice, ki spodbudijo močna čustva, se širijo hitreje (Vosoughi, idr., 2018, v Dow, idr., 2021) in so zaradi svoje

odmevnosti prepoznane kot relevantne (Warner in Neville-Shaphard, 2014, v Runnels, 2019).

Prepoznamo ga lahko v citatih: »Čudim pa se neobčutljivosti novinarjev, ki gre včasih že v navijaštvo ter vnaša nemir in paniko v že tako pregrete razmere.« (Juhar, J., 2. 4. 2020, Demokracija, str. 17) in: »Ustvarjanje raznih novih afer s strani mainstream medijev je seveda močno otežuje delo v teh nevarnih časih.« (Blažič, G., 2. 4. 2020, Demokracija, str. 27). Navajamo ju kot primer senzacionalizma, ki smo ga identificirali v raziskavo vključenih tiskanih medijev.

3.4.2 Politična pristranskost medijev

»Janša izpostavlja RTV Slovenija in Pop TV, očita jima lažno politično korektnost, medijske umore, preplet prek družinskih povezav z globoko državo, dvojna merila, širjenje lažne slike o stanju v državi.« (Potič, Z., 13. 5. 2020, Dnevnik, str. 12)

Kategorija Politična pristranskost medijev namiguje na povezanost medijev z identificirano temo Politika. V citatih, ki jih navajamo kot primer te kategorije, je zaznati očitek o tem, da mediji zaradi svoje politične opredeljenosti ne prikazujejo realne situacije. To pa je v kriznih situacijah, kot je epidemija, nujno, saj se ljudje v skladu z informacijami, ki so bile objavljene v medijih, kasneje tudi odločajo (Lonstaff, 2005, v Baptista Ferreira, 2021). Na tem mestu je treba tudi izpostaviti, da so se očitki o politični pristranosti državnih medijev pojavili predvsem v reviji Demokracija.

3.4.2.1 Mediji so proti obstoječi vladi

»RTV Slovenija, Pop TV, Dnevnik, Delo, Večer se niso borili proti virusu – borili so se proti desnici na oblasti.« (Truden, P., 7. 5. 2020, Demokracija, str. 20) Ta citat je primer iz besedila, kjer je možno zaznati očitek, da mediji niso naklonjeni obstoječi vladi.

3.4.2.2 Mediji so bolj naklonjeni levi politični opciji

»Medtem pa so isti osrednji mediji vlado in ljudi blizu Janše obtoževali lobiranja, dokler se ni izkazalo, da so isto počeli tudi v opoziciji.« (Šokič, I., 14. 5. 2020, Demokracija, str. 74) Gre za primer očitka, da mediji veliko ostreje obsodijo napačne poteze desne vlade kot leve, kar nakazuje na politično pristranost.

3.4.3 Mediji zavajajo

Kot smo izpostavili že prej, je zanesljivost informacij, ki jih mediji v času epidemije širijo, zelo pomembna. Kljub temu se je potrebno zavedati, da mediji niso zgolj opisovalci

resnice, pač pa jo tudi aktivno kreirajo (Neveu, Quere in Libbrecht, 1997, v Runnels 2019). Kot primer tega navajamo spodnji citat: *»Samooklicani strokovnjaki delijo pravne, medicinske in druge vrste nasvete, troli, nemalokrat politični sponzorirani, oportunistično rišejo realnost sveta, kot jim je pogodu.«* (Svenšek, K., 14. 3. 2020, Delo, str. 11)

3.5 ZNANOST/STROKA

Pod temo Znanost/Stroka je zajeta vsebina, kjer smo kot odgovornega akterja za pandemijo identificirali znanost oziramo stroko, ki se v našem delu nanaša na zdravstveno stroko. Hiter napredek znanosti onemogoča, da bi razumeli vse posledice njenih »produktov«, kar lahko vodi v sumničavost do teh. Tema znanost se povezuje tako s temo Politika kot tudi s temo Kapital, kar bi lahko nakazovalo na možnost, da znanost pri svojem raziskovanju ni neodvisna. Citati, ki bodo predstavljeni v nadaljevanju, orišejo pomenskost kategorij, ki so se izrazile pod temo Znanost/Stroka.

3.5.1 Virus je bil izdelan v laboratoriju

Kmalu po začetku epidemije so se pojavile prve teorije o tem, da virus ni nastal naravno, pač pa je bil izdelan v laboratoriju: *»...ameriški sekretar Mike Pompeo, ki trdi, da je covid-19 ušel iz wuhanskega inštituta za virologijo, in dodaja, da 'ni prvič, da je svet izpostavljen virusom zaradi napak v kitajskem laboratoriju'.«* (Kovač, D., 5. 5. 2020, Dnevnik, str. 7).

3.5.1.1 Virus je iz laboratorija po nesreči »pobegnil«

Možnost, da je virus pobegnil iz laboratorija, je razvidna tudi v citatu: *»Pravila o varnosti v kitajskih laboratorijih niso ustrezna in virolog se je morda okužil ter po nesreči prinesel virus iz laboratorija. Čez čas se bo razkrila resnica in Kitajska bo morala prevzeti odgovornost.«* (Sajovic, B., 7. 5. 2020, Demokracija, str. 48)

3.5.1.2 Virus so namenoma izpustili iz laboratorija

»Je virus kdo izdelal in spustil?« (Stojan, J., 18. 5. 2020, Delo, str. 7)

Nadalje so se pojavila tudi vprašanja o tem, ali so virus namenoma izpustili in tako namenoma povzročili svetovno pandemijo.

3.5.2 Znanost/stroka zavaja

V medijih so se pojavili tudi očitki, da znanost oziroma stroka zavaja javnost in navaja lažne informacije ter priporočila, pri čemer ni bilo v nobenem od podatkov, ki so bili vključeni v analizo razvidno, kaj bi naj bil predpostavljen namen tega. To je spodkopalo zaupanje v znanost. Nezaupanje v znanost pa je ena izmed glavnih značilnost teorij zarot (Imhoff, idr., 2018).

3.5.2.1 Znanost/stroka zavaja glede smrtnih žrtev

Kot primer očitka o zavajanju stroke glede števila smrtnih žrtev navajamo citat: *»Mlad španski nogometaš, voden v statistiki smrti zaradi virusa COVID-19, je umrl zaradi levkemije.«* (Smolej, F., 2.4.2020, Demokracija, str. 58)

3.5.2.2 Znanost/stroka zavaja glede zdravstvenih nasvetov

Identificirali smo tudi vsebino, ki je stroko obsodila zavajanja glede zdravstvenih nasvetov. Če poskusimo stopiti v bran znanosti, se lahko sklicujemo na njen znanstveno raziskovalni proces, katerega značilnost je, da se objektivni resnici zgolj približuje s pomočjo raziskav, pri čemer pa te v popolnosti nikoli ne doseže. Tako lahko predpostavljamo, da so napačne informacije v začetku pandemije zaokrožile tudi zaradi nepoznavanja in slabše raziskanosti novega virusa SARS-CoV-2.

»V NIJZ, ki je za časa vlade Marjana Šarca prek kadrov Socialnih demokratov mesec in pol delil znanstveno nepodprte in nevarne nasvete, so našli svojega mesijo in se nanj sklicevali kot 'stroko' ne glede na to, da je prav NIJZ bil kriv za to, da se je bolezen pri nas sploh začela.« (Truden, P., 7.5.2020, Demokracija, str. 20)

3.5.3 Nove tehnologije predstavljajo nevarnost

Nezmožnost napovedovanja dolgoročnih posledic novodobnih tehnoloških inovacij predstavlja pomembno omejitev, saj onemogoča vzpostavitev zaupanja do teh. Prav tako so sodobne tehnologije povprečnemu človeku popolnoma nerazumljive. Enostavne razlage, ki jih ponujajo teorije zarot, pritegnejo ljudi, hkrati pa ponudijo še odgovor o posledicah novih odkritij, ki jih ni v popolnosti sposobna napovedati niti znanost sama.

3.5.3.1 Za epidemijo covida-19 je odgovorno 5G mobilno omrežje

Kot primer preplaha in širjenja teorije zarot, ki je povezala epidemijo covida-19 in 5G mobilnega omrežja, navajamo citat: *»Številni spletni novičarski portali in družbena omrežja na Zahodnem Balkanu so pomagali širiti teorijo zarote, da mobilno omrežje pete generacije 5G povzroča koronavirus ali da so omejitve gibanja v času epidemije namenjene temu, da oblasti lahko nemoteno namestijo omrežje 5G, kar je ponekod že pripeljalo do uničevanja obstoječe infrastrukture za mobilno telefonijo 4G.«* (Mihajlović, N., 25. 4. 2020, Delo, str. 5)

3.5.3.2 V cepivu se nahaja čip

Nezaupanje do cepljenja ni nov pojav. Nasprotniki cepljenja pa podobno hitro kot napreduje znanost, posodablajo tudi svoje argumente proti cepljenju. Tako so predhodno biološko razlago nadgradili s tehnološko inovacijo. To je razvidno iz spodnjega citata: *»Na facebooku se pojavljajo vprašanja, ankete, če bi odkrili cepivo, bi se cepili? Zanimivo, da je pogosto odgovor: Ne bi, ker je v njem skrit čip.«* (Milek, V., 4. 4. 2020, Delo-sobotna priloga, str. 26)

3.5.4 Znanost/stroka izkorišča pandemijo za vpliv in profit

»Znanstveniki in akademiki imajo lahko interes dejstva prikazovati izkrivljeno, ker si obetajo od tega premoženjske koristi, od lukrativnih raziskovalnih projektov do povezav z industrijo.« (Vuksanović, I., 30. 4. 2020, Dnevnik-Objektiv, str. 8)

Povezanost teme Znanost/Stroka in teme Kapital smo zaznali v številnih citatih, ki so vključeni v raziskavo. Moč, ki jo ljudje pripisujejo tej povezavi, ustvarja možnost za zlorabo te moči (Imhoff, idr., 2018). V izbranih tiskanih medijih so izpostavljeni posamezniki, ki bi naj to moč tudi izrabili. Najbolj celovito so zajeti v citatu: *»In tudi sama Naomi Klein je te dni na portalu Intercept objavila članek, v katerem je opozorila, da se že oblikuje 'pandemijska doktrina šoka', ali natančneje – pod pretvezo 'množičnega umiranja' skušajo 'vizionarski' milijarderji, kot so Eric Schmidt (Google), Jeff Bezos (Amazon) in Bill Gates (Bill and Melinda Gates Fundatition), 'zgraditi high-tech distopijo'.«* (Štefančič, M., 15. 5. 2020, Mladina, str. 44)

3.5.4.1 Bill Gates

Posebej izpostavljen je bil tudi Bill Gates, zato smo ga uvrstili v posebno podkategorijo. Spodaj navajamo primer citata, ki namiguje na njegov zlovešči načrt.

»V zvezi s krizo se množijo razlage nastalih razmer: v Nemčiji je ena od najbolj priljubljenih tista, po kateri je povzročil krizo ustanovitelj Microsofta Bill Gates, da bi ob uvedbi obveznega cepljenja proti virusu zemljanom vbrizgal v kri tudi čip za sledenje. Po tej teoriji je podkupil Svetovno zdravstveno organizacijo (WHO), ki da zdaj deluje v njegovem interesu.« (Zimic, B., 16. 5. 2020, Delo, str. 6)

3.5.5 Znanost/stroka je ignorirala nevarnost

V študijo so bili pogosti vključeni očitki o tem, da je znanost oziroma stroka podcenjevala, celo ignorirala nevarnost in zaradi malomarnosti povzročila širjenje okužbe.

3.5.5.1 Pandemija je posledica neodgovornih zdravstvenih delavcev

Tako smo identificirali sporočila, v katerih so avtorji prispevkov za pojav virusa SARS-CoV-2 v Sloveniji obtožili zdravnike, ki so se med zimskimi počitnicami odpravili v Italijo. To sporočilo je razvidno v spodnjem citatu:

»Ob zgodbah, ki so se pojavile v zadnjih dneh in so razkrile, da so številni bili okuženi s Covid-19 zaradi nepremišljenosti zdravnikov, ki so se vrnili s smučanja v Italiji, ko se je že vedelo, da je v Italiji epidemiološka katastrofa, mi zavre kri. Kako lahko tak lovek, zaposlen v zdravstvu, sploh obdrži službo?« (Šokič, I., 19. 3. 2020, Demokracija, str. 74)

3.5.5.2 Svetovna zdravstvena organizacija (WHO) je grožnjo ignorirala

Identificirali smo tudi vsebino, iz katere je bilo razvidno pripisovanje odgovornost za širjenje okužb Svetovni zdravstveni organizaciji. Ta bi naj zavestno prikrivala informacije.

»Svetovna organizacija, ki je bila ustanovljena prav za to, da bi koordinirala boj proti pandemijam, je zavestno prikrivala nevarnost!« (Sajovic, B., 9. 4. 2020, Demokracija str. 50)

3.5.6 Svetovna zdravstvena organizacija (WHO) ščiti kitajske interese

Identificirali smo tudi vsebino, ki se je navezovala na to, da WHO ni pravočasno ukrepala zato, ker bi to vplivalo na položaj Kitajske. Prav tako se bi naj kasneje, ko bi bilo potrebno ukrepati v smeri izboljšanja zdravstvene situacije, ukvarjala s političnimi problemi, kar pa ni pristojnost te organizacije.

»WHO je še zdaj bolj ali manj pasivna, njena prioriteta je pomoč Kitajski pri obsojanju vseh tistih, ki so virus poimenovali kitajski, za rasiste.« (Sajovic, B. 9. 4. 2020, Demokracija, str. 50)

3.6 POLITIKA

Zadnja in najboljšežnejša tema, ki smo ji, na podlagi vsebine, pripisali največ kategorij in podkategorij, je tema Politika. Vsebina, v kateri so bili navedeni politiki kot posamezniki, ki so zagrešili svetovno pandemijo, ki so izkoriščali razmere za osebne cilje, ki so delovali prikrito v škodo ljudi, je bila v raziskavo vključenih medijih zelo pogosta. Politiki so glavni akterji v številnih teorijah zarot, predvsem zaradi svoje politične moči in vpliva.

3.6.1 Virus je biološko orožje

Kategorija Virus je biološko orožje povezuje temo Znanost/Stroka in temo Politika – če bi politiki virus SARS-CoV-2 uporabili kot biološko orožje, bi ga morali predhodno znanstveniki tudi izdelati. Idejo o tem, da je epidemije pravzaprav biološka vojna, razlaga citat: *»Proizvodnja virusov se bo namreč nadaljevala, ker je sestavni del političnoekonomskega sistema, pod katerim živimo: od obstoječega načina pridelave in predelave, distribucije in konzumpcije hrane, v jedru katerega je industrijski agrobiznis, na eni strani do zbežljanega militarizma in biološke vojne na drugi.«* (Mastnak, T., 29. 4. 2020, Dnevnik, str.18)

3.6.1.1 Virus je kitajsko biološko orožje

Identificirali smo vsebino, v kateri je bila Kitajska predstavljena kot agresor v tej biološki vojni. To je razvidno v citatu: *»Twitt o tem, da se Kitajska z virusom covida-19 hibridno vojskuje proti nam, je res kozlarija na kvadrat.«* (Magdalenc, L., 30. 5. 2020, Dnevnik, str. 12)

3.6.1.2 Virus je ameriško biološko orožje

Zaznali smo tudi vsebino, v kateri je bilo izpostavljeno, da bi lahko šlo tudi za ameriško biološko orožje: *»'Morda je v Wuhan prišel od ameriške vojske', je vztrajal predstavnik za tisk kitajskega zunanjega ministrstva Zhao Lijian.«* (Pokličič me po svojem imenu, 31. 3. 2020, Delo, str. 14)

3.6.1.3 Virus je namenjen demografskemu čiščenju

»Preveč nas je in želeli so se znebiti nepotrebnih starcev, ki bremenijo družbo.« (Pelko, A., 18. 4. 2020, Delo-Sobotna priloga, str. 31)

Identificirali smo tudi vsebino, v kateri je bila izpostavljena možnost, da je svetovna pandemija zadostila cilju demografskega čiščenja, ki bi odstranilo »neproduktivno« populacijo in omogočilo prostor novi.

3.6.2 Politika je prikrivala informacije in zavajala javnost

V obdobju kriz je pomembno, da je politika transparentna, saj nezaupanje do te lahko privede do popularizacije teorij zarot (Van Prooijen, Douglas, 2017). Pomembnost zaupanja vladnim organom izpostavljajo tudi Chew in sodelavci (2021, v Kuzelewska in Tomaszuk), ki so ugotovili, da se je v državah, v katerih državljani zaupajo vladnim organom, okužba širila počasneje in je bilo manj smrtnih žrtev. Vsakršno prikrivanje in zavajanje iz strani politikov pa oslabi zaupanje in zniža njihovo kredibilnost.

3.6.2.1 Kitajska politika je prikrivala in zavajala javnost

Vsebina, v kateri je bilo izpostavljeno prikrivanje informacij glede virusa s strani Kitajske, je pogosto hkrati izpostavljala tudi odgovornost Kitajske, da se je virus razširil po svetu.

»Razlika je v tem, da tokrat vlada predsednika Xi Jinpinga svojim kritikom daje dovolj razlogov za napad, saj so kitajske oblasti na začetku pandemije načrtno prikrivale svoje ugotovitve, širile napačne podatke, zavirale pojasnjevanje, utišale svoje zdravnike, cenzurirale poročila in tako do konca decembra do konca januarja zapravile veliko dragocenega časa, ko bi virus morda lahko zajezili.« (Fahrion, G., idr., 15.5.2020, Mladina, str. 50)

3.6.2.2 Ruska politika je prikrivala in zavajala javnost

Prikrivanje in zavajanje so očitali tudi ruski vladi.

»Radiu Eho Moskvi so denimo ukazali brisanje intervjuja s politologom Valerijem Solovejem, ki je povedal, da oblast javno prikriva podatke o številu okuženih in mrtvih zaradi koronavirusa.« (Soban, B., 4. 4. 2020, Delo-Sobotna priloga, str. 14)

3.6.2.3 Organizacija združenih narodov (OZN) je prikrivala in zavajala javnost

Identificirali smo tudi vsebino, v kateri je bila OZN označena kot sokriva za svetovno pandemijo, saj so ji očitali zavestno prikrivanje informacij, ki bi lahko to preprečile oziroma oblažile.

»Republikanski prvak je agencijo OZN s sedežem v Ženevi obtožil resnih napak, na čelu s prikrivanjem širjenja novega koronavirusa iz Kitajske.« (Eržen, B., 16. 4. 2020, Delo, str. 5)

3.6.2.4 Zgodovina prikrivanja in zavajanja se ponavlja

Ugotovitev Barkuna (2016, v Pytlik, Soll in Mehl, 2020), da se naklonjenost posameznika teorijam zarot s starostjo povečuje, ki jo razloži na način, da na verjetje vplivajo pretekle izkušnje, lahko uporabimo kot argument za kategorijo Zgodovina prikrivanja in zavajanja se ponavlja. Iz tega lahko sklepamo, da politiki, katerim je bilo v preteklosti dokazano, da so zavajali javnost, uživajo manjše zaupanje, saj njihova pretekla dejanja lahko napovedujejo dejanja v sedanjosti in preteklosti.

Identificirali smo vsebino, v kateri je bil kot dokaz za zavajanje in prikrivanje v času pandemije, uporabljen argument preteklih izkušenj.

»Nekdanji vodja kriminalistov, sedanji župan Murske Sobote Aleksander Jevšek, je posle spornih posrednikov z Janševo vlado primerjal z nekaterimi drugimi razvpitimi kupčijami neposredno po osamosvojitvi... Spet se ponavlja stara in že videna zgodba.« (Jager, V., 17.4.2020, Mladina, str. 28)

3.6.2.5 Politika zavaja glede smrtnih žrtev covid-19

Vsebina o tem, da politika poskuša prikrivati pravo število smrtnih žrtev zaradi bolezni covid-19, je zajemala tudi namigovanje o tem, da je to, globalno gledano, strateško, kljub temu pa izpostavljamo možnost, da je to »lokalno«, državno gledano vplivalo na občutek zaupanja do vlade.

»In da je tudi o številkah umrlih bolje molčati globalno.« (Malovrh, P., 15. 4. 2020, Delo, str. 3)

3.6.2.6 Politika prelaga odgovornost

Kadar posameznik ne želi prevzeti odgovornosti za lastne napake, preusmeri pozornost in odgovornost na »grešnega kozla« (Douglas, 1995, v Prijatelj, 2016). Kot primer identificiranja te dinamike izpostavljamo citat: *»Ameriški demokrati so obtožili*

republikanskega predsednika, da z napadi na WHO odvrta pozornost od lastnih napak.« (Eržen, B., 16. 4. 2020, Delo, str. 5)

Celoten pregled prelaganja krivde iz enega na drugega »grešnega kozla«, pomikanje odgovornosti na eno in drugo »politično stran«, odvisno od tega, kdo je na poziciji, pripisovanje odgovornosti vedno dlje in višje do Svetovne zdravstvene organizacije Evropske unije je opisano v spodnjem citatu:

»Najprej smo prepoznali sovražnika pod plaščem prejšnje vlade, pokazali s prstom na Marjana Šarca, pa zdravstvenega ministra, pa vodstvo NIJZ in novinarsko medijsko zarotništvo. Od torca naprej vemo, da se sovražnik skriva v najvišjih svetovnih institucijah. Na sedežu Svetovne zdravstvene organizacije, v vrhovih Evropske unije in na samem vrhu evropske nogometne organizacije. Aleksander Čeferin se nam je na začetku kazal kot dobronik, ki nam je celo s svojimi zvezami priskrbel prepotrebno donacijo zaščitne opreme. Ampak v resnici je samo zakrival tisto, česar se ne da zakriti. Da se je še pred mesecem in pol igral nogomet. Da so ljudje hodili na tekme. In eksplodirala je bomba raznosa.« (Magdalenc, L., 11. 4. 2020, Dnevnik, str. 12)

3.6.3 Politika cenzurira

Kategorija zajame vsebino, iz katere smo identificirali kakršna koli sporočila, ki so se navezovala na to, da politika cenzurira medije ali znanost.

3.6.3.1 Politika cenzurira medije

Primer vsebine, ki nakazuje na cenzuro medijev, je zajeta v spodnjih citatih:

»Zaskrbljeni smo, ker so se že zgodili prvi koraki v prevzemanju popolnega nadzora nad delovanjem javne radiotelevizije, v obliki hitropotezne razrešitve treh članov nadzornega odbora in njihove zamenjave z oblasti ustreznimi kadri, ki jo je vlada opravila 15. aprila.« (Kralj-King, M., 22. 4. 2020, Dnevnik, str. 11)

»Mednarodni inštitut za medije (IPI), globalna mreža urednikov, direktorjev medijev in novinarjev za svobodo tiska je včeraj prav tako pozvala vlade po vsem svetu, naj ukrepov za spopadanje z novim koronavirusom ne zlorablajo kot izgovor za cenzuro ali za represivne ukrepe proti svobodi medijev.« (Hreščak, A., 21. 3. 2020, Dnevnik, str. 2)

»Erdogan in Sisi sta 'izredne razmere' izkoristila za brutalen obračun s civilno družbo: turški in egiptovski zapori so se napolnili z novinarji, aktivisti, borci za človekove pravice, intelektualci...« (Videmšek, B., 4. 4. 2020, Delo-Sobotna priloga, str. 1)

Iz navedenih citatov je razvidno, da so mediji pomembno orodje političnega delovanja.

3.6.3.2 Politika cenzurira znanost

V zbranih podatkih naše raziskave so se pojavile tudi vsebine, ki smo jih identificirali kot cenzuriranje znanosti s strani politike. Tako smo zaznali očitke o tem, da je politika, predvsem Kitajska, onemogočala znanstvenikom objavljati ugotovitve, ki ne bi bile skladne z njihovim poročanjem o dejstvih in podatkih v zvezi z virusom covid-19, znanstvenike, ki bi naj opozarjali na virus, bi naj celo odstranili.

»Uvedba cenzure nad znanstvenimi deli je spodbudila domneve, da Kitajska znova nekaj prikriva.« (Baković, Z., 15. 4. 2020, Delo, str. 6)

3.6.4 Politika podreja

Znotraj kategorije Politika podreja je zajeta vsebina v kateri smo identificirali sporočila o tem, da bi naj politika podrejala tako medije kot znanost za doseganje političnih ciljev. Podrejanje medijev za politične cilje je zajemalo predvsem uporabljanje medijskega prostora za politično obračunavanje in širjenje panike, kar bi povečalo naklonjenost prebivalstva, da sprejme stroge preventivne ukrepe in privoli v povečano kontrolo iz strani politike. V nadaljevanju so s citati predstavljene in podkrepljene podkategorije, ki so se izrazile znotraj omenjen kategorije.

3.6.4.1 Politika si podreja medije

3.6.3.4.1.1 Politika izkorišča medije za politično obračunavanje

»...Trump: /.../ širil je lažne novice o svojih ukrepih in teorije zarote ter za izbruh koronavirusa krivil Baracka Obama in Evropo /.../ izrednih razmer ni hotel razglasiti, ker se je bal, da bo to slabo vplivalo na borzo, stanje ameriškega gospodarstva in možnosti za njegovo ponovno izvolitev.« (Štefančič, M., 20. 3. 2020, Mladina, str. 24-28)

3.6.4.1.2 Politika v medijih širjenje paniko, da bi lažje nadzorovala prebivalstvo

»Za vlade in vladarje je bil to vrhunski test: če ljudi dovolj prestrašiš, te ubogajo. Brez besed. Brez pripomb. Brez protestov. Le dovolj jih moraš prestrašiti.« (Štefančič, M., 17. 4. 2020, Mladina, str. 19-28)

3.6.4.1.3 Politika uporablja medije za opravičevanje strogih ukrepov

»Na Zahodnem Balkanu so se dobro prijele teorije zaro v zvezi s covidom-19, nekatere države pa so s pomočjo lažnih informacij poskušale utemeljiti uvedbo strogih omejitvenih ukrepov.« (Mihajlović, N., 25. 4. 2020, Delo, str. 5)

3 Politika si podreja znanost

Podkategorija Politika si podreja znanost zajema vsebino, v kateri smo identificirali poskus politike, da diskreditira določene znanstvene ugotovitve, ki niso v skladu s podatki, ki so jo politiki sporočali javnosti. Prav tako zajema vsebino, v kateri je pristno sporočilo o tem, da je pomembne zdravstvene odločitve, povezane s pandemijo, sprejemala politika in ne stroka. V nadaljevanju so pod opredeljenimi podkategorijami navedeni citati, ki podkrepijo njihovo vsebino.

3.6.4.2.1 Politika je nastavila stroko

»Z drugimi besedami povedano, za stroko je razglasil tisto, ki se je strinjala z nameni vlade, drugo stroko pa je imenoval 'tako imenovana stroka'.« (Markež, J., 11. 4. 2020, Delo-Sobotna priloga, str. 9)

»A fronta se odpira tudi v zdravniških vrstah, kjer sta lojalnost in sledenje preglasila njihovo strokovno neodvisnost.« (Mihelj, V., 10. 4. 2020, Mladina, str. 6)

3.6.4.2.2 Politika je ignorirala stroko pri odzivanju na epidemijo

»Stroko, ki je pristojna za predlaganje ukrepov, je politika povsem zaobšla. Brez sankcij nista dovoljena niti kritična presoja in komentar uvedenih ukrepov, so zapisali.« (Mekina, B., 10. 4. 2020, Mladina, str. 24)

3.6.4.2.3 Politika je odstranila stroko

»Sodeč po državnih sekretarjih, ki so jih imenovali, smo dobili nekakšno reprizo druge vlade Janeza Janše in sodeč po prvih nastopih-politika je s tiskovnih konferenc že izrinila stroko-nas opravičeno skrbi, da bodo krizo izkoristili za utrjevanje oblasti.« (Eržen, B., 16. 3. 2020, Delo, str. 4)

4 Politika je podcenjevala nevarnost

Zaznali smo tudi očitke o tem, da se politiki zaradi podcenjevanja virusa, kljub opozorilom stroke, niso pravočasno odzvali in tako so bili odgovorni, da se je okužba razširila v takšnem obsegu. To je razvidno iz citata: *»Mnogo prepozno se je zavedala resnosti situacije, čeprav so opozorila na podlagi strokovnih mnenj že prihajala, tudi iz prejšnje opozicije.«* (Kocjan, V., 19. 3. 2020, Demokracija, str. 26)

3.6.5.1 Virus SARS-CoV-2 sploh ne obstaja

Identificirali smo vsebino, ki je izpostavljala sporočilo o tem, da je virus SARS-CoV-2 izmišljen in v resnici sploh ne obstaja, kar je razvidno tudi v spodnjem citatu:

»A maske ne nosi le zato, da bi poudaril, da koronavirusne bolezni sploh ni (in da je izmišljotina, le potegavščina, le 'hoax'), temveč je ne nosi tudi zato, da bi vsem, posebej svoji volilni bazi, pokazal, da je neuničljiv-da je nepremagljiv, da mu nič ne pride do živega, da ga ne more nič podreti ali ustaviti, da je neustrašen, da je 'pravi moški', da je tough guy.« (Štefančič, M., 22. 5. 2020, Mladina, str. 44)

5 Politični ukrepi za zajezitev epidemije

V raziskavo vključena besedila smo pregledali in identificirali vsebino, v katero so bila vključena sporočila o tem, da preventivni ukrepi zoper razširitev virusa niso namenjeni zgolj omejevanju okužbe, pač pa služijo kot izgovor za doseganje političnih ciljev.

3.6.6.1 Politični ukrepi vodijo v radikalizacijo

En izmed ciljev, ki smo jih identificirali, je bil želja po radikalizaciji državne ureditve, ki je bila v nekaterih citatih opisana kot rešitev, v drugih pa kot grožnja za demokratično ureditev. Ta predpostavljen cilj je bil v proučeni vsebini podprt z argumenti, kot so dodeljevanje posebnih pooblastil vojski in policiji, kršenje osnovnih človekovih pravic, poseg v zasebnost iz strani države in represivnih organov ter zapiranje državnih mej. V nadaljevanju so ti iz besedila razvidni argumenti podprti s citati.

3.6.6.1.1 Radikalizacija ogroža demokracijo

»Dejal je (Boris A. Novak), da bi se morala vlada omejiti na boj z epidemijo in ne izkoriščati tega stanja za ožjenje političnih in demokratičnih svoboščin.« (Trampuš, J. 15. 5. 2020, Mladina, str. 19)

5.6.6.1.2 Radikalizacija države v obdobju epidemije je rešitev

»Toda v času kriz praviloma volivci večinoma zaupajo desnim strankam, ki s svojimi doslednimi politikami naredijo red.« (Ian, T., 16. 4. 2020, Demokracija, str. 46)

»Kitajski predsednik Xi Jinping pa, ki je te dni odpotoval v epicenter epidemije, kar naj bi bila ultimativna potrditev, da rigidni ukrepi delujejo, ne izpusti priložnosti, da preostali svet podučí, kako avtoritaren model njegove države zna uspešno menedžerirati krizo.« (Vidmar, S., 14. 3. 2020, Delo-Sobotna priloga, str. 7)

5.6.6.1.3 Vojska in policija imata posebna pooblastila

»Seveda je zaznati nekaj skomin, ki se vežejo na izredna pooblastila vojski ali pa, na primer, na pooblastila policiji o sledenju signalom komunikacijskih naprav posameznika in vstopanju v stanovanja brez odredbe sodišča, vendar smo resnično daleč od tega, da bi lahko vse te sprejete ukrepe ocenili kot pot k diktaturi.« (Kos, S., 4. 4. 2020, Delo, str. 2)

5.6.6.1.4 Ukrepi kršijo osnovne človekove pravice

»To ob odsotnosti novic o svetovnem dogajanju ter dodobra avtoritarno pogojenem vznikanju novih (starih) meja in vsesplošnem teptanju človekovih pravic 'v imenu zdravja' ubija (pre)ostanke epatje in, morda nepovratno, razgrajuje humanitarne vrednote.« (Videmšek, B., 30. 4. 2020, Delo, str. 10)

5.6.6.1.5 Poseg v zasebnost in kršenje varovanja osebnih podatkov

»Tudi slovenska vlada ima načrte, kako s pomočjo lokacijskih podatkov mobilnih operaterjev spremljati premike prebivalstva v državi.« (Mekin, B., 3.4.2020, Mladina, str. 24)

5.6.6.1.6 Zapiranje državnih mej

»Če že drugega ne, bodo najbolj razvite države naredile načrte t.i. rušenja mostov ter se na hitro in brezkompromisno zaprle pred zunanjim svetom v primeru ponovne grožnje pandemije.« (Ian, T., 9. 4. 2020, Demokracija, str. 42)

6 Ukrepi odvrtaajo pozornost od drugih težav

Nastala situacija je zahtevala takojšnje ukrepanje, kar so nekateri avtorji raziskovanih besedil razumeli tudi kot odtegotvanje pozornosti od drugih težav, ki so ostale nerešene. To je razvidno v spodnjem citatu: *»Čeprav se v tem trenutku vsi bolj ali manj intenzivno ukvarjamo z novim koronavirusom SARS-CoV.2, ki razsaja med nami, je vsaj tako kot bolezen COVID.19 za Evropo nevarna tudi migrantska kriza, ki jo je Evropi za zdaj požrtvovalno prihranila-kajpak desna-grška vlada, ki s pokončno držo in vztrajnostjo uspešno preprečila azijsko-afriško invazijo, ki jo sponzorira turška vlada pod vodstvom islamističnega predsednika Erdogana.«* (Ian, T., 16. 4. 2020, Demokracija, str. 46)

7 Za ukrepi se skriva skrita agenda

V besedilih smo zasledili tudi očitke o tem, da bi naj politiki v interventnih zakonih, namenjenim obvladovanju epidemije, vključevali tudi člene, ki se ne navezujejo na epidemijo.

»Po besedah pravnika Tomaža Petroviča je jasno, da gre za 'interventno in sistemsko nedomišljeno zakonodajo', ki se jo vsiljuje pod pretvezo protivirusnih ukrepov.« (Priatelj Videmšek, M., 30. 4. 2020, Delo, str. 4)

3.6.6.4 Ukrepi za politike ne veljajo

Identificirali smo tudi sporočila o tem, da bi naj politiki pogosto kršili ukrepe, ki so jih uvajali, pri čemer so uveljavljali kazen za državljane v primeru kršitve, sami pa niso bili podvrženi enakim sankcijam. To bi lahko razumeli kot izraz dvojnega merila pri uveljavljanju zakona.

»Današnje oddajo bom zaključil s kratko analizo katastrofalnih razmer v našem krivosodju. Izpostavil bom sklep državnega tožilstva, da prijavo kaznivega dejanja sprehajanja predsednika države in notranjega ministra z armado oprod ob Kolpi brez mask in ne upoštevajoč zapovedano varnostno razdaljo zavrže z razlago: 'Ni razloga za pregon, ker sprehajalci niso nikogar okužili!'« (Senković, Z., 23. 5. 2020, Dnevnik, str. 23)

3.6.6.5 Državljani ne zaupajo v ukrepe proti širjenju virusa SARS-CoV-2

Zaradi netransparentnosti politikov pri uveljavljanju državnih ukrepov je to povzročilo občutke nezaupanja do ukrepov: *»Res je, da čas pritiska, toda če oblast ne igra z odprtimi kartami, ne zbuja zaupanja, zaupanje pa bo zlasti v kasnejših fazah krize postalo ključna kategorija.«* (Lorenci, J., 27. 3. 2020, Mladina, str. 17)

Kot je razvidno iz citata, je zaupanje do vladnih organov pomembno za premagovanje epidemije in njenih posledic.

8 Politika izkorišča razmere za povečanje politične moči

Identificirali smo vsebino, ki je zajemala sporočila o tem, da bi naj številni politiki epidemijo izkoriščali za povečevanje politične moči. Z različnimi očitki, vezanimi na soočanje z epidemijo, bi naj nasprotno politično opcijo med seboj politično obračunavale s populističnimi ukrepi, kot je na primer denarna pomoč, pa pridobivali politične točke.

Zaznali smo tudi vsebino, v kateri bi lahko prepoznali sporočila o tem, da politiki izkoriščajo razmere, da si dodeljujejo dodatne pristojnosti, kot je razvidno v citatu: *»Dejstvo, da je sovpadla s šokom izrednega stanja, le še podžiga sume, da bo nova oblast skušala razmere izkoristiti za kopičenje pristojnosti, kakršne ji po ustavnosti ne pripadajo.«* (Lisjak, L., 21. 3. 2020, Delo, str. 8)

3.6.7.1 Politično obračunavanje

Identificirali smo vsebine, ki so izpostavljanje, da politiki obračunavajo s svojimi nasprotniki tako, da kritizirajo njihove poteze in jih poskušajo povezovati kot radikalne. To je razvidno v spodnjem citatu: *»Je pa verjetno, da bo skrajna levica poskušala v ta orbanovski stereotip strpati vsak še tako nedolžen ukrep nove vlade.«* (Kos, S., 14. 3. 2020, Delo, str. 6)

3.6.7.2 Politiki izkoriščajo razmere za nabiranje političnih točk/populizem

»Težavo imamo tudi, ko politika iz paketa ukrepov za blažitev posledic epidemije brez pomisleka o državni blagajni deli populistične bonbončke.« (Gole, N., 16. 5. 2020, Delo, str. 1)

3.6.7.3 Politiki izkoriščajo razmer za državni udar

Identificirali smo sporočila o tem, da si politiki prizadevajo, da bi v času kriznih razmer izvedli nasilen prevzem oblasti, torej državni udar, kot je razvidno iz citata: *»Profesorica Milena Mileva Blažič se je shoda udeležila na kolesu: 'Vsak petek sem tu, ker mislim, da je vlada pod pretvezo epidemije izvedla državni udar.'«* (Priatelj, Videmšek, M., 16. 5. 2020, Delo, str. 5)

Situacijo na Madžarskem so navedli kot primer vzpostavljanja totalitarizma, kot je mogoče zaznati v citatu: *»Liberalni komentatorji po 'civiliziranem' svetu so enoglasni, da je to,*

kar je v ponedeljek s sprejetjem 'zakona o posebnih pooblastilih' uresničil parlament v Budimpešti, diktatura, poosebljanje evropske 'neliberalne demokracije', madžarski premier Viktor Orban pa da se je s tem ustoličil za absolutnega vladarja v državi.» (Čibej, B., 1. 4. 2020, Delo, str. 5)

3.6.7.4 Politiki namigujejo na »Globoko državo«

Pojavljale so se tudi vsebine, v katerih je bila omenjena besedna zveza »Globoka država«, ki bi naj označevala skrito politično skupino, ki iz ozadja vpliva na politično dogajanje. Besedna zveza že sama po sebi označuje zlovesčo elito, ki je glavni akter znotraj nekaterih teorij zarot.

»Ali kot je na družabnih omrežjih ugotovila državna sekretarka Jelka Godec, ko je svoj zapis sklenila nekako takole: Globoki državi je v interesu sejanje sovraštva. /.../ Razdeliti narod, da lahko vlada.« (Kocjan, V., 7. 5. 2020, Demokracija, str. 36)

3.6.7.5 Politiziranje humanitarne pomoči

Identificirali smo tudi vsebino, ki je sporočala, da so si države, ki so v času epidemije ponujale humanitarno pomoč drugim državam, to počele z namenom, da si pridobijo gospodarsko in politično moč in si s tem izboljšajo strateški položaj na globalni ravni.

»Na globalni ravni, vemo, ni mogoče govoriti o njej (solidarnosti), prav tako ne o darežljivosti med državami, kajti za darovanimi maskami in hitrimi testi se jasno kaže nasilna geopolitična strategija Kitajske.« (Podkrižnik, M., 4. 4. 2020, Delo-Sobotna priloga, str. 10)

3.6.7.6 Zaščitne maske so dobile status orožja

Zaščitne maske so predstavljale glavno »orožje« pri »vojni« proti virusu, zato so jih mnogi dojemali kot strateško dobro, kot jo je nekoč v vojaških spopadih predstavljal smodnik.

»Maske imajo v pandemiji status orožja iz klasične vojne.« (Stepišnik, M., 10. 4. 2020, Dnevnik, Nepreslišano)

3.6.7.7 Politiki poskušajo lobirati proizvajalce zaščitne opreme in cepiv

Zaznali smo tudi vsebino o poskusih lobiranja podjetij, ki so si prizadevala za razvoj cepiva. To pomeni, da bi naj politiki poskušali podkupovati ta podjetja z namenom, da si prvi zagotovijo dostop do cepiv.

»Nespodobna Trumpova ponudba milijarde dolarjev nemškemu laboratoriju, ki naj bi bil najdlje v razvoju novega cepiva, kaže grdo podobo 'America first' in tega, kako se ta slogan odslikava na ameriško-evropskih (zlasti nemških) odnosih.« (Cigler, M., 21. 3. 2020, Dnevnik-Objektiv, str. 8)

3.6.7.8 Kitajska izkorišča razmere za povečevanje politične moči

Ena najpogosteje izpostavljenih držav v času epidemije covid-19 je bila prav Kitajska. V sporočilih iz medijev je zaznati, da bi si naj s svojim delovanjem poskušala pridobivati moč na globalni ravni, hkrati pa obračunavala s političnimi nasprotniki, kot sta ZDA in EU.

»'Kitajska nasilno uveljavlja sporočilo, da je lahko – v nasprotju z ZDA- odgovorna in zanesljiva partnerica', je opozoril Borrell in poudaril, da poskušajo s tem očitno diskreditirati Evropsko unijo, posamezne evropske države pa prikazati kot epicenter pandemije, obdan s splošnim kaosom in nesposobnostjo učinkovitega reševanja problema.« (Bakovič, Z., 26. 3. 2020, Delo, str. 5)

9 Politiki se v epidemiji finančno okoriščajo

»DeSUS nekaj malega godrnja, kar je tudi razumljivo, saj mu drugače od ostalih koalicijskih partnerjev, (še?) ni uspelo z maskami mastno zaslužiti.« (Fajdiga, B., 5. 5. 2020, Dnevnik, Prebliski)

V raziskavi, v kateri so bili vključeni tiskani mediji, je bila vsebina o tem, da se politiki v epidemiji zelo pogosto finančno okoriščajo. Največ je bilo sporočil, v katerih je bilo mogoče zaznati obtoževanje politikov, da se pri nabavah zaščitne opreme poslužujejo nepotizma ter si pri podpisovanju pogodb s podjetji, ki bi to opremo zagotovila, izplačujejo velike provizije in na ta način nezakonito trošijo denar iz državne blagajne.

3.6.8.1 Politiki si pri nakupih zaščitne opreme izplačujejo provizije

»V 'izrednih razmerah' (tj. ko so cene najvišje) oblast s sklicevanjem na fiktivne evropske direktive zahteva nakup zaščitne opreme le preko nekvalificiranih zasebnih posrednikov in jim omogoča bogate provizije, ko se razmere umirijo, pa bi omogočila neposreden uvoz; v dobičkonosne posle se ves čas vmešavajo politiki.« (Splichal, S., 9. 5. 2020, Dnevnik, Objektiv, str. 13)

3.6.8.2 Politiki izbirajo ponudnike zaščitne opreme, pri katerih so zaposleni njihovi sorodniki – Nepotizem

»Pojavili so se med drugim dvomi o višini stroškov prevoza, ki ga je za nabavo zaščitne opreme s Kitajske izvedel podjetnik Joc Pečecnik, ter tudi pomenu dejstva, da so pri nekaterih dobaviteljih zaposleni družinski člani članov vlade.« (Eržen, B. in Kos, S., 17. 4. 2020, Delo, str. 2)

3.6.8.3 Kitajska se v epidemiji finančno okorišča

V vsebinah, povezanih s finančnim okoriščanjem, je bila omenjena tudi Kitajska. Očitali so ji naklepni oportunistični pri odkupovanju velikih tujih družb, ki so se v času epidemije znašle pred propadom in zaradi tega izgubljale na ceni.

»Kitajska pa kot da bi se zavedala, kaj jo čaka, zdaj obdobje koronavirusa izkorišča za velike nakupe tujih družb.« (Bakovič, Z., 30. 5. 2020, Delo-Sobotna priloga, str. 12)

3.6.9 Politiki prioritizirajo gospodarski in ne zdravstveni položaja države

»Kitajci so žrtvovali ekonomijo, da bi (pred virusom) rešili prebivalstvo, na Zahodu žrtvujejo prebivalstvo, da bi rešili ekonomijo.« (Mastnak, T., 18. 3. 2020, Dnevnik, str. 12)

Identificirali smo tudi vsebino, znotraj katere je bila politika obsojana zaradi odločitev, ki so ogrozile zdravstveni položaj prebivalstva na eni strani in izboljšanje gospodarskega položaja na drugi strani. Očitki so zajemali predvsem politične direktive zdravstvu, da sprošča kapacitete na intenzivnih oddelkih in s tem zavrne posameznike, ki imajo manjšo možnost preživetja. Zajemali so tudi vsebino, v kateri so obsojali ponoven zagon gospodarstva, kljub velikemu tveganju za okužbo, in s tem ogrozili življenje delavcev.

3.6.9.1 Politiki žrtvujejo šibkejše državljane

»Tudi v mednarodnem merilu nesorazmerno visok davek, ki ga je po slovenskih domovih za starejše terjalo covid-19, je sprožil očitke, da so odločevalci tej populaciji namenoma odrekli bolnišnično zdravljenje, saj naj bi zmogljivosti bolnišnic ohranjali za primer obsežnejšega izbruha koronavirusne bolezni med prebivalstvom.« (Jager, V., 15. 5. 2020, Mladina, str. 34)

3.6.9.2 Politiki žrtvujejo delavce

»Brazilija se mora takoj vrniti v normalno življenje. Ali bodo zaradi tega nekateri umrli? Bodo pač umrli, žal mi je. Takšno je življenje, to je realnost.« (Jair Bolsonaro, brazilski predsednik po Tecco, S., 31. 3. 2020, Dnevnik, str. 7)

3.6.10 Problematičnost politične ideologije

»V Sloveniji se znova opaža, da je za nekatere politike in medije ideologija bolj važna kot varnost ljudi.« (Griesser Pečar, T., 16. 4. 2020, Demokracija, str. 6)

Vsebinska, ki je bila zajeta znotraj kategorije Problematičnost politične ideologije, je vsebovala kritiko nekaterih političnih ideologij, ki bi naj zaradi svojih vodil povzročile

epidemijo, povečale možnost za razširitev virusa ter celo poglobljale krizne razmere, epidemijo pa razumele kot priložnost za odstranitev neproduktivne populacije, ki bi naj predstavljala državam velik strošek.

3.6.10.1 Globalizem

»Dogajanje znova dokazuje, da ima lahko nebrzdani globalizem temne plati; ena od njih je ta, da virus, ki se decembra 2019 pojavi na Kitajskem, do marca 2020 brez težav doseže domnevno neosvoljivo trdnjavo pod Alpami.« (Černek, M., 19. 3. 2020, Demokracija, str. 29)

»Vsakršno omejevanje toka ljudi, kapitala ali dobrin je namreč za svetovne globalistične lobije smrtni greh, saj znižuje dobiček; če virus 'počisti' staro in bolešno prebivalstvo, pa je to sploh koristno in osvežujoče za globalizacijsko gospodarstvo, saj gre pri tem za najboljšo pokojninsko reformo in znižanje socialnih transferjev ter manjše stroške zdravstvenih sistemov.« (Ian, T., 14. 5. 2020, Demokracija, str. 46)

3.6.10.2 Kapitalizem

»Najverjetnejši izid epidemije bo prevlada novega barbarskega kapitalizma: številne stare in šibke bomo žrtvovali in pustili umreti, delavci se bodo morali sprijazniti z veliko nižjo življenjsko ravno, digitalni nadzor našega življenja bo ostal stalnica, razredno razlikovanje bo še izraziteje kot zdaj vprašanje življenja in smrti.« (Žižek, S., 22. 4. 2020, Mladina, str. 11)

3.6.10.3 Multikulturalizem

»Na drugi strani iz dneva v dan poslušamo mantre levičarjev, ki nam na vsakem koraku prodajajo internacionalizem in multikulturalizem ter nas prepričujejo, da bomo bolje živeli in uspevali v okolju raznolikih kultur in etnične pisanosti. In potem pride virus in dokaže, da so nam prav grdo lagali in nas žejne peljali čez vodo...« (Ian, T., 26. 3. 2020, Demokracija, str. 46)

3.6.10.4 Neoliberalizem

»Eni bi umrli, drugi bi si umili roke. To bi bila 'tržna rešitev' krize. To se zgodi, ko neoliberalizem 'zasije' kot kult smrti.« (Štefančič, M., 3. 4. 2020, Mladina, str. 40)

3.6.10.5 Komunizem

»Za njih (avtoritarne režime) je nasprotno značilno, da lokalni oblastniki in od njih odvisni 'strokovnjaki' njihovim nadrejenim po navadi ne sporočajo slabih novic.« (Rizman, R., 7. 3. 2020, Delo-Sobotna priloga, str. 11)

3.6.11 Epidemija je bila načrtovana

Identificirali smo tudi vsebino, v kateri smo prepoznali sporočilo o tem, da je bila epidemija načrt politikov. Virus naj bi politiki ustvarili zavoljo političnih ciljev, ga namenoma izpustili v državo oziroma izvajali politični eksperiment in eksperiment manipulacije.

»Prepričanje je (Trump), da je žrtev zarote, da so pandemijo lansirali, da bi uničili ameriško ekonomijo in preprečili njegovo ponovno izvolitev.« (Štefančič, M., 22. 5. 2020, Mladina, str. 44)

Kot je razvidno iz zgornjega citata, so v raziskovanih besedilih bila prisotna sporočila tudi o tem, da je bila pandemija načrtno ustvarjena za voljo doseganja določenih ekonomsko-političnih ciljev.

3.6.11.1 Virus je bil namenoma izpuščen v Slovenijo

Zaznali smo vsebino, v kateri je bilo mogoče zaznati sporočilo o tem, da je virus SARS-CoV-2 bil v Slovenijo namenoma izpuščen. Da bi se naj za to politiki celo odločili:

»Če boste zboleli s korono, ste po teoretični bojazni omenjenega gospoda zato, ker so se pristojni namenoma dogovorili, da spustijo virus v državo.« (Šuligoj, B., 2. 3. 2020, Delo, str. 7)

3.6.11.2 Virus je politični eksperiment

Identificirali smo vsebino, v kateri je bila epidemija opisana kot načrtovan eksperiment s strani zlovešče elite.

»Čutili so se prikrajšane, ogoljufane, del politično vodenega eksperimenta...In ko so začeli okuženi padati kot zrele hruške s poletnega drevesa, so bili še bolj prepričani, da je res šlo za eksperiment in da smo tudi Slovenci skupaj z vsem svetom samo poskusni zajčki neke zarote.« (Šuligoj, B., 9. 3. 2020, Delo, str. 7)

Identificirali smo tudi vsebino o tem, da bi naj razmere zagotavljale eksperimentalno opazovanje vpliva radikalnih ukrepov na človeško obnašanje ter omogočale razvijanje taktik psihološkega vojskovanja.

»V bistvu me je najbolj strah možnosti, da oblastniki trenutno nujnost posameznih radikalnih ukrepov izkoriščajo za nekakšen gigantski sociološki eksperiment v realnem času, kjer se testira reakcija prebivalstva na izjemne posege v normalno življenje...Bojim se tega, da današnji položaj skrbno proučujejo številni specialisti za manipulacijo človeškega obnašanja in psihološko vojskovanje.« (Vuksanović, I., 21. 3. 2020, Dnevnik-Objektiv, str. 6)

10 PREGLED GLAVNIH UGOTOVITEV

V naši raziskavi smo identificirali pojav šestih glavnih tem, ki prikazujejo ideje ali akterje, ki so nastopali kot odgovorni za nastalo epidemijo, naj bi bili kreatorji virusa SARS-CoV-2 ter glavni idejni vodje razširitve okužbe po celem svetu, saj bi ta omogočila, da dosežejo določene cilje. To sovпада z opredelitvijo teorij zarot Braiana L. Keeleya (1999), ki izpostavlja, da teorije zarot vodi prepričanje, da so določeni dogodki bili povzročeni s strani posameznikov, ki imajo interes, da se ti dogodki zgodijo. Glavni temi sta tudi Mediji in Kapital, ki bi naj bili zaradi sodelovanja s tako imenovanimi »odgovornimi« prav tako soodgovorni za svetovno pandemijo in hkrati eni izmed akterjev znotraj teorij zarot, povezanih z epidemijo covid-19.

Identificirali smo teme Bog/Narava, Stigmatizirani posamezniki, Kapital, Mediji, Znanost/Stroka ter Politika. V nadaljevanju bomo vsako izmed tem natančneje opredelili ter podkrepili z literaturo iz teoretičnega uvoda.

Pod identificirano temo Bog/Narava smo združili dve ideji, ki se v svoji osnovi postavita nad človeško delovanje. Človek je v tem kontekstu predstavljen kot podrejen, njegovo »usodo« oziroma življenje kontrolira bog oziroma narava. Kot smo že izpostavili v poglavju 3.1 Bog/Narava, Sveto pismo pripoveduje o tem, da bog za izvršitev svojih sodb uporablja naravno silo, kot so na primer suše, poplave, bolezni in podobno. Temo smo razdelili na dve kategoriji, in sicer Kazen boga in Kazen narave.

Kot navajamo v teoretičnem uvodu, kjer smo iskali povezave med religijo, ki na določen način prestavlja zastopništvo boga, in teorijami zarot, obstajajo med njima podobne funkcije. V naših izsledkih smo pod kategorijo Kazen boga prepoznali predvsem funkcijo odkrivanja zlega (Robertson, Asprem in Dyrendal, 2018). V vsebini smo tako zaznali opredelitev točno določenih grehov (homoseksualnost, spolna revolucija, splav), ki bi jih naj bog, tako da je nad svet poslal pandemijo, tudi kaznoval. Kot navajajo Robertson, Asprem in Dyrendal (2018) se religija poslužuje identificiranju »demonskih« sovražnikov, ki bi naj bili odgovorni za neko krizno situacijo. Te »demonске« sovražnike v kontekstu naše raziskave predstavljajo homoseksualci, posamezniki, ki so bili del spolne revolucije in posameznice, ki so se odločile za umetno prekinitev nosečnosti.

Kategorija Kazen narave pa zajema vsebino, v kateri je mogoče zaznati sporočilo, da je epidemija posledica človeškega izkoriščanja narave, naravnih virov ter onesnaževanja, torej, na nek način kazen narave. Avtorja Jolley in Douglas (2014, v Dagnal, idr., 2015) sicer navajata, da teorije zarot večinoma zavračajo koncept podnebnih sprememb, vendar se to ni izrazilo v naši raziskavi.

Naslednja identificirana tema, katere ugotovitve bomo povzeli, je tema Stigmatizirani posamezniki. Pod to temo smo umestili vsebino, v kateri so bili izpostavljeni točno določeni posamezniki, ki so zaradi nekaterih lastnosti bili označeni kot »grešni kozli« in

bili zato žrtve stereotipiziranja, predsodkov, rasizma ali so bili podvrženi drugačni zdravstveni oziroma kazenski obravnavi. Pod to temo smo opredelili kategorije Kitajci, Italijani, Evropejci, Migranti, Verni in Okuženi. Douglas (1995, v Prijatelj, 2016) izpostavlja, da je potreba po identifikaciji »grešnega kozla« motivirana s strani osebne ali kolektivne frustracije, pri čemer lahko epidemijo razumemo kot slednjo. Na tem mestu bi bilo potrebno izpostaviti tudi ugotovitev Uscinskega (2014, v Panchal in Jack, 2020), da se v primeru grožnje lahko razvije tudi »kolektivni narcizem«, ki omogoča skupini, da ohrani konotacijo »mi proti njim« (Wood, Douglas in Sutton, 2012 v Panchal in Jack, 2020). Širjenje nestrpnosti do drugih narodov in povečano simpatiziranje z nacionalizmom je značilno za krizne situacije (Kosterman in Feshbach, 1989, v Mu, 2020), kar smo identificirali tudi v naši raziskavi v obliki rasizma do Kitajcev, poimenovanje virusa »kitajski virus« (Identificirala tudi Macleod, 2020 in Rustuccia, 2020) in širjenja predsodkov do Italijanov. Rasizma sicer ni mogoče enačiti s teorijami zarot, vsekakor pa lahko te vplivajo na razvoj rasizma in obratno.

Izpostavili bi tudi kategorijo Migranti, pod katero smo umestili vsebino, v kateri je bilo izpostavljeno, da so oni odgovorni, da se je virus razširil po svetu, kar je skladno z ugotovitvami Prijatelja (2016), da so predmet obtoževanja pogosto tudi družbene manjšine. Kategorijo lahko teoretsko podkrepimo tudi z ugotovitvijo študije (Matthes in Schmueck, 2017, v Baptista Ferreira, 2021), da populistične publikacije pripisujejo odgovornost za socialne probleme migrantom in manjšinam.

V temo Kapital smo umestili vsebino, v kateri smo prepoznali sporočilo o tem, da bi naj nekateri izkoristili razmere, da si izboljšajo ekonomski položaj. Vsebine o kapitalu v teoretičnem uvodu nimamo posebej izpostavljene, ampak kapital prištevamo pod pojmovanje moči. Ekonomska moč se povezuje velikokrat tudi s politično močjo, kar namiguje na povezanost kapitala in politike, tako lahko predpostavljamo, da kapital vpliva na politično moč in obratno. Povezuje pa se tudi s temo znanost. V nalogi ga razumemo tudi kot neke vrste sredstvo za doseganje vpliva in moči. Vpliv in moč v kontekstu teorij zarot pripisujejo (Hofstadter, 1966, v Swami, Chamorro-Premuzic in Furnham, 2010) skritim elitam, ki bi naj bile odgovorne za krizne dogodke, kot je tudi epidemija.

Tema Mediji zajema vsebino, ki je medije obtoževala zavajanja in senzacionalizma. V kriznih situacijah, h katerim prištevamo tudi pandemijo covid-19, se pomembnost medijev poveča in informacije, ki jih ti vključijo, so ključnega pomena za delovanje družbe, zato je pomembno, da so ljudem na voljo zanesljivi viri informacij (Lonstaff, 2005, v Baptista Ferreira, 2021). Mediji igrajo pomembno vlogo pri tem, kako javnost dojema situacijo, saj jo na nek način tudi konstruirajo (Neveu, Quere in Libbrecht, 1997, v Runnels 2019). Mediji v okviru naše raziskave ne nastopajo kot samostojni akterji zarote, pač pa jih obravnavamo bolj kot orodje politike oziroma njene priležnike. V naši raziskavi smo

identificirali očitke o tem, da so politično pristranski. Stoud (2008 v Baptista Ferreira, 2021) ugotavlja, da se teoretiki zarot distancirajo od uradnih medijev in jih obtožijo laganja in kolaboriranja s političnimi elitami. Mediji nastopajo tudi v vlogi razširjevalcev teorij zarot in tako predstavljajo pomemben člen teh teorij.

Tema Znanost/Stroka se navezuje na vsebino, ki je virus SARS-CoV-2 razlagala kot njen produkt. Identificirali smo teorije zarot o tem, da bi naj bil virus narejen v laboratoriju. To so identificirali tudi Frankovic (2020) in Imhoff in Lamberty (2020) – iz laboratorija je bil po nesreči ali namenoma izpuščen; povezovali so ga tudi s 5G mobilnim omrežjem, kar so identificirali tudi Yildirim, (2022), Evanega in sodelavci (2020) in Ahmed in sodelavci (2020); širili informacijo o tem, da bi se naj v cepivu zoper covid-19 nahajal mikročip za sledenje (Identificirali tudi Radomirović Maček, 2023; Yildirim, 2022 in Evanega, idr., 2020). Slednjo so neposredno povezali z znanstvenikom Billom Gatesom in ga obtožili, da izkorišča razmere, da ustvarja dobiček in si pridobiva vpliv (Identificirala tudi Evanega, idr., 2020 in Bruns, idr., 2020). Tako smo predpostavili, da obstaja povezava med temo Znanost/Stroka in temo Kapital. Znotraj teme smo identificirali tudi očitke, da bi naj znanost zavajala glede števila smrtnih žrtev in dajala lažne zdravstvene nasvete zoper preprečevanje okužbe. Zaznali smo tudi vsebino, da je stroka, natančneje medicinska stroka, bila v svojem delovanju nepremišljena in da naj bi ignorirala nevarnost, ter tako bila odgovorna za razširitev virusa SARS-CoV-2. V vsebini smo zaznali tudi sporočilo, da je Svetovna zdravstvena organizacija zaradi ščitjenja kitajskih interesov zanemarila svojo nalogo in javnosti prikrivala prave informacije. Nezaupanje v znanost je ena izmed glavnih značilnosti teorij zarot (Imhoff, idr., 2018), kar se je izrazilo tudi v naši raziskavi.

Tema Politika je najobširnejša izmed identificiranih tem. Zajema kar 11 kategorij, ki jim pripadajo številne podkategorije, kot je razvidno v grafičnem prikazu (Slika 3–5). Kategorijo Virus SARS-CoV-2 je biološko orožje (Identificirali tudi Radomirović Maček, 2023; Evanega, idr., 2020 in Andersen, idr., 2020), bi bilo možno povezati z dogajanjem, ko se je pojavil virus HIV. O njem so prav tako krožile teorije zarot, da gre za biološko orožje, kar je pomembno vplivalo na razvoj skepticizma do preventivnih akcij, povezanih z njim (Bird in Bogart, 2005, v Grzesiak-Feldman, 2013).

Identificirali smo tudi vsebino, ki je navajala, da je virus SARS-CoV-2 namenjen demografskemu čiščenju (Identificirali tudi Yildirim, 2022 ter Imhoff in Lamberty, 2020). Kategorija Politika prikriva informacije in zavaja. Tu gre za zmanjševanje zaupanja do politikov, ki so bili v epidemiji glavni odločevalci. Ravno prikrivanje resničnih informacij javnosti bi naj bilo, kot navajajo Swami, Chamorro-Premuzic in Furnham (2010), eno izmed ključnih dejanj zarotniških elit. Baptista Ferreira (2021) izpostavlja, da je za teoretike zarot značilno nizko zaupanje v uradne vire informacij. Teorije zarot celo slonijo na osnovni predpostavki nezaupanja do avtoritete (Van Prooijen in Jostman, 2013). V raziskovanih besedilih smo tako identificirali vsebino, ki je politike obtoževala prikrivanja

nevarnosti virusa v zgodnjih fazah epidemije (Kitajska – identificiral tudi Baptista Ferreira, 2021), OZN) in s tem povzročila razširitev okužbe po celem svetu ter prikrievanja realnih informacij o številu smrtnih žrtev zaradi bolezni covid-19. Argument za nezaupanja smo identificirali v vsebini pod kategorijo Zgodovina prikrievanja in zavajanja se ponavlja. Na tem mestu bi bilo smiselno povzeti tudi ugotovitev Barkuna (2016, v Pytlik, Soll in Mehl, 2020), da se naklonjenost posameznika teorijam zarot s starostjo povečuje, ki jo razloži na način, da na verjetje vplivajo pretekle izkušnje.

Kategorija Politika cenzurira zajema vsebino, v kateri je bilo mogoče prepoznati vsebino o tem, da je politika želela vzpostaviti nadzor nad javnim prikazovanjem informacij, tako s strani medijev kot znanosti. Mediji imajo velik vpliv na ljudi, saj se na podlagi informacij, ki jih posredujejo, kasneje tudi odločajo (Lonstaff, 2005, v Baptista Ferreira, 2021). Kot navaja Prijatelj (2016) mediji ustvarjajo javno podobo posameznikov, zlasti javnih oseb, kar so tudi politiki, hkrati pa, kot izpostavljajo Neveu, Quere in Libbrecht (1997, v Runnels 2019), ne navajajo zgolj objektivne resnice, pač pa jo tudi konstruirajo. Če povzamemo, mediji predstavljajo pomembno politično orodje, njihova cenzura pa politikom omogoča, da ustvarjajo lastno javno podobo.

Na drugi strani cenzura znanosti onemogoča prost pretok znanstvenih ugotovitev v okviru svetovne znanosti. Očitki so v naši raziskavi zadevali predvsem Kitajsko in se navezujejo na predhodno kategorijo Politiki prikrievajo informacije in zavajajo. Cenzura znanosti bi naj vplivala na razširitev okužbe in zakasnjena ukrepanja v smeri omejevanja te.

Kategorija Politika podreja, ponovno vključuje znanost in medije in predpostavlja uporabo teh za politične cilje oziroma favoriziranje tistih, ki poročajo v skladu z njihovim prepričanjem ter odstranjevanjem in ignoriranjem tistih, ki bi lahko ogrozili njihove cilje. Politika bi naj podrejala medije z namenom političnega obračunavanja s svojimi nasprotniki. Kot navaja Fenster (1999, v Moffitt, King in Carley, 2021) so teorije zarot pomemben instrument političnega diskurza. Van Prooijen, Krouwel in Polet (2015, v Barkun, 2016) pa ugotavljajo, da so namenjene prav obračunavanju s političnimi nasprotniki. S podrejanjem medijev bi naj politiki vplivali tudi na širjenje panike, kar bi jim omogočalo uvedbo strožjih ukrepov za zaježitev pandemije, saj strah pred smrtjo, kot navajajo Jost in drugi (2003, v Grzesiak-Feldman, 2013), poveča naklonjenost posameznikov do bolj radikalnih zaostritev in pripadnost konservativnim političnim strankam.

Kategorija Politika je podcenjevala nevarnost bi lahko na nek način povezovali tudi s kategorijo o podrejanju znanosti, saj bi naj ignorirala priporočila stroke in ravno zaradi tega sprejemala nestrokovne odločitve v zvezi z obvladovanjem epidemije.

V kategoriji Politični ukrepi za zaježitev epidemije je bila zajeta vsebina o tem, da so pod pretvezo ukrepov politiki dosegali nekatere druge cilje oziroma se za ukrepi skriva neka skrita agenda. Najpogosteje zastopana vsebina je bila, da ukrepi vodijo v radikalizacijo

države, kar bi naj bil interes takratne vlade. Kot smo navedli že zgoraj (Jost, idr., 2003, v Grzesiak-Feldman, 2013), krizne situacijo pogosto vplivajo na to, da so ljudje pripravljene sprejeti skrajne ukrepe, da bi zavarovali lastna življenja in življenja svojih bližnjih ter spodbudijo naklonjenost do konservativnih političnih strank.

V naši raziskavi smo identificirali vsebino, ki je poročala o tem, da se v ukrepih skrivajo tudi posebna vojaška in policijska pooblastila, da ukrepi kršijo človekove pravice (identificirali tudi Oleksy, idr., 2021 in Andersen, idr., 2020) in neustavno posegajo v zasebnost državljanov, kar bi naj ogrožalo demokracijo. Identificirali smo tudi sporočila o tem, da je radikalnejša politika, na primer ukrep zapiranje državnih mejnih prehodov, rešitev, saj bo to onemogočalo vdor okuženih tujcev, zunanjih sovražnikov, v državo. Strah pred zunanjimi akterji, kot navaja Holm (2009, v Pytlik, Soll in Mehl, 2020), pa je osnova zarotniškega mišljenja, kar sovpada tudi z nekaterimi vidiki blodnjave motnje. Uvajanje nujnih preventivnih ukrepov so nekateri tolmačili tudi kot odvrčanje pozornosti od nekaterih drugih težav, kot je na primer »migrantska kriza«.

Kategorija Izkoriščanje pandholmemije za povečevanje politične moči (identificiral tudi Frankovic, 2020) je zajemala vsebino, v kateri smo zaznali, da so politike obsojali, da izkoriščajo krizne razmere za povečevanje svoje politične moči, očitali so jim politično obračunavanje, nasilen prevzem oblasti in populizem, v smislu nabiranja političnih točk. Populiste avtorji (Canovan, 2002, v Baptista Ferreira, 2021) opisujejo kot posameznike, ki se prikazujejo kot zaščitniki ljudstva in kot izrazito kontra-elitistični oziroma v svojih idejah brezkompromisno obsojajo, kritizirajo in napadajo posameznike, ki imajo politično moč, kljub temu, da so sami del vladajoče elite. V raziskovanih vsebinah smo zasledili tudi besedno zvezo »Globoka država« (identificiral tudi Evanega, idr., 2020), ki že sama po sebi namiguje na obstoj politične elite, ki iz ozadja vodi in odloča. Sporočila o tem, da bi naj maske in zaščitna oprema dobile status orožja, opozarjajo tudi na to, da so države, ki so dostopale do teh materialov, imele pomembno geopolitično prednost, podobno kot imajo prednost v *vojaški* vojni tiste države, ki imajo večji dostop do orožja. Prav tako je bilo v sporočilih znotraj te kategorije izpostavljeno sporočilo o tem, da bi naj države, ki so nudile humanitarno pomoč, to počele za to, da si zagotovijo bolj strateški položaj v gospodarstvu in politiki.

Kategorija Politika se finančno okorišča zajema vsebino, v kateri smo lahko prepoznali povezavo med temo Politika in Kapital. Prej opisana kategorija naslavlja predvsem politično moč, medtem ko se ta kategorijo navezuje na ekonomsko moč. Moč pa je, kot navaja Hofstadter (1966, v Swami, Chamorro-Premuzic in Furnham, 2010) v kontekstu teorije zarot, ena izmed predpostavljenih lastnosti vladajočih elit. Politiki bi si naj ustvarjali zaslužek pri sklenitvah pogodb za nakup zaščitne opreme s podjetji, v katerih bi naj bili zaposleni njihovi sorodniki ter si izplačevali provizije. V tej kategoriji pa se ponovno nahaja Kitajska, ki bi naj izkoriščala slab gospodarski položaj nekaterih podjetij in jih kupovala po nižjih cenah. Nekateri so izpostavljali, da bi naj to v naprej načrtovala.

V Kategoriji Politika je prioritizirala gospodarski in ne zdravstveni položaj države so zajete vsebine, v katerih smo prepoznali sporočila, da so politiki žrtvovali neproduktivno prebivalstvo in žrtvovali delavce s tem, ko so ponovno zagnali gospodarstvo, kljub temu da obstaja visoka nevarnost za okužbo. Predpostavljali bi lahko, da je omenjena teorija zarote naslavljala predvsem občutek nemoči, ki, kot navaja Hofstadter (1964, v Swami, Chamorro-Premuzic in Furnham, 2010), poveča možnost verjetje v njo.

Prav tako bi jo lahko označili kot populistično, saj izpostavlja, da elita žrtvuje ljudi, kar pomeni, da naj ne bi zastopali interesov ljudstva, pač pa gospodarske interese (Mudde, 2004, v Baptista Ferreira, 2021).

Kategorija Problem politične ideologije – nezaupanje in nezadovoljstvo s političnim sistemom bi naj bil pomemben faktor za širjenje tovrstnih teorij (Abalakin-Paap, idr., 1999; Goertzel, 1994, v Van Prooijen, Douglas, 2017). V proučevani vsebini smo zaznali kritiko globalizma, multikulturalizma, kapitalizma, neoliberalizme in komunizma. Miller (2002 v Swami, Chamorro-Premuzic in Furnham, 2010) izpostavlja, da je verjetje teorijam zarot tudi v funkciji socialne kritike.

Zadnja kategorija znotraj teme Politika je Epidemija je bila načrtovana. Kategorija zajema vsebino, v kateri so politikom očitali, da so virus ustvarili z namenom, da dosežejo določene ekonomske in politične cilje, celo, da se na ta način vojskujejo proti drugi državi in jo poskušajo politično in ekonomsko uničiti. Zajema tudi vsebino o tem, da bi naj politiki namenoma izpustili virusa v državo ter izvajali politični eksperiment in eksperiment manipuliranja. Kategorija predstavlja zelo tipično teorijo zarote, saj je v vsebini identificirana zlovešča elita, ki je ustvarila situacijo z namenom doseganja lastnih sebičnih ciljev, kar ponuja zelo jasno in preprosto vzročno razlago nastale situacije (Van Prooijen in Jostman, 2013).

11 METODOLOŠKI PREMISLEK

Parametri objektivnosti, zanesljivosti, občutljivosti in veljavnosti v kvalitativnem raziskovanju niso tako jasno določeni kot v kvantitativnem raziskovanju. Kljub temu pa to ne pomeni, da ne obstajajo (Vogrinc, 2008).

Refleksivnost, kot izpostavljata Altheide in Johnson (1994, v Vogrinc, 2008), predstavlja koncept veljavnosti v kvalitativni metodologiji. Vogrinc (2008) jo opiše kot zavedanje raziskovalca, da je tudi sam del sveta, ki ga proučuje in da s svojimi izkušnjami, znanjem, stališči, pričakovanji in odnosom do proučevane teme vpliva na proučevano dogajanje. Da bi zagotovili čim večjo veljavnost naše raziskave, v nadaljevanju opredelimo naše predhodno znanje, izkušnje, stališča ter pričakovanja do proučevane teme.

Pred proučevanjem teorij zarot, natančneje pred pandemijo COVID-19, jim mi kot raziskovalci nismo posvečali velike pozornosti. Teoretike zarot smo dojemali kot posameznike, ki se težko sprijaznijo z naključji in v želji, da bi osmislili pomembne dogodke, ustvarijo zanimive, kriminalne zgodbe, ki bi pritegnile njihove poslušalce. Ob nastopu epidemije smo predpostavljali, da se bo pojavnost teorij zarot v medijih povečal, saj tovrstne teorije pridobivajo na svoji moči in vplivu na javno mnenje predvsem v času krize. Želeli smo, da bi s perspektive raziskovalca opazovali dogajanje z določeno distanco, ki je zahtevana s strani raziskovalcev, in bi tako dostopali do informacij, s katerimi razpolagajo posamezniki. Zato smo se odločili, da zasnujemo to raziskavo.

V prvi fazi zbiranja podatkov smo si začeli ustvarjati natančnejšo predstavo o tem, kaj so, kako delujejo in čemu so namenjene teorije zarot. Poskusili smo zajeti čim širšo paleto vsebin, v katerih bi bilo moč prepoznati kakršno koli zavajanje, okoriščanje, pripisovanje krivde za epidemijo, izkoriščanje razmer. Teorije zarot smo razumeli skozi perspektivo psihodinamike, torej kot projekcijo, tendenco posameznika, da ljudi, na podlagi lastnih zloveščih vzgibov, označuje kot njegove preganjalce. Na teorije zarot smo gledali tudi skozi perspektivo psihopatologije, jih razumeli kot blodnje na družbeni ravni. Predvidevali smo, da bomo preko poglobljanja razumevanja družbene dinamike, ki se navezuje na teorije zarot, hkrati poglobili tudi znanje o blodnjah v kontekstu psihopatologije posameznika. Tako bi lahko intervencije proti širjenju vpliva teorij zarot v družbi potencialno prenesli tudi na individualno raven in obratno. Tekom faze kodiranja smo se začeli spraševati tudi o funkciji teorij zarot. Začeli smo jih dojemati kot sekularno religijo, ki je nastala kot posledica ateizma, torej, neke vrste nadomestilo za boga, ki je bil tako rekoč izgnan iz vsakdana povprečnega sodobnega posameznika. Na podlagi tega razumevanja smo kasneje oblikovali idejo »modela hierarhije resnic«, ki razlaga družbeno resničnost s pomočjo ideje, ki jo določeni posamezniki ali skupine ljudi postavljajo na položaj »ultimativne resnice«.

To hierarhijo resnic bi lahko prikazali v obliki piramide, pri čemer je posamezen trikotnik, ki to sestavlja, hierarhično razdeljeni v tri nivoje, in sicer 1. nivo predstavlja idejo, osebo,

skupino ljudi, ki nosijo v sebi ultimativno moč in s tem dostopnost do objektivne resnice. 2. nivo trikotnika predstavlja posameznike, ki s svojim delovanjem pripisujejo objektivno resničnost in moč 1. nivoju ter širijo znanje. 3. nivoju trikotnika, ki predstavlja posameznike, kateri aktivno ne krepijo položaja ultimativne resnice 1. nivoju, pač pa zgolj sledijo pričevanjem drugega nivoja. Na vrhe teh trikotnikov lahko postavimo Boga, znanost, politiko, kapital in teorije zarot. Nadalje pa sestavljamo različne piramide, odvisno od tega, med katerimi idejami obstajajo odnosi, pri čemer lahko v piramido vnašamo tudi druge ideje.

Omenjeno idejo smo predstavili zato, saj bi lahko (nezavedno) vplivala na oblikovanje glavnih tem v procesu kategoriziranja. Možnost, da bi lahko idejo resnice dinamično uprizorili s pomočjo piramide, bi se lahko izkazala za koristen model za razumevanje te tematike, zato smo se s težavo distancirali od nje. Izdelali smo grafični prikaz ene izmed piramid resnic, ki ga dodajamo v prilogi.

Zanesljivost in objektivnost pridobivanja znanstvenih spoznanj v okviru kvalitativne metodologije zagotovimo tudi tako, da se vprašamo, ali so podatki skladni z uporabljenimi metodo in ali omogočajo posploševanje izven raziskovalnega konteksta (Vogrinc, 2008). Prav tako je v kvalitativni analizi vsebine zaželeno, da v raziskavi sodeluje več raziskovalcev, saj se tako izgubi manjše število podatkov, hkrati pa se zagotovi večja zanesljivost pri kodiranju in kategoriziranju (Willig, 2008).

Podatke smo zbirali sami, zato obstaja verjetnost, da smo določene vsebine, ki bi jih bilo potrebno vključiti v našo raziskavo, tudi prezrli ali vključili katere, ki jih drugi raziskovalci ne bi identificirali kot teorije zarot. To pomeni, da nismo zagotovili skladnosti raziskovalcev, saj smo raziskovali sami. Citate smo kodirali po principu prostega kodiranja. Nekaj citatov smo zaradi neustrezne vsebine tudi odstranili. Najprej smo kodirali revijo Mladina, nato časopis Dnevnik, sledila je revija Demokracija in na koncu časopis Delo. Menimo, da sosledje kodiranja ni vplivalo na proces kodiranja, saj smo po potrebi pripisovali tudi nove kode. Tekom kategoriziranja kod smo nekatere kode zaradi enakega pomena združili, tako smo iz začetnih (po prvi fazi kodiranja) 113 kod prvega reda pridobili oziroma ohranili 99 kod prvega reda. Pri identificiranju glavnih tem smo opazili, da je akterje v identificiranih teorijah zarot mogoče namestiti na vrhove piramide hierarhije resnic. Kljub temu te ideje nismo nadalje razvijali, saj smo se želeli izogniti predhodnemu opredeljevanju kategorij. Ko smo zaključili s postopki kategoriziranja, smo iz nastalih ugotovitev izdelali grafični prikaz tem ter pripadajočih kategorij in podkategorij. To nam je omogočilo, da smo ustreznost kategoriziranja ponovno preverili.

Tako smo ugotovili, da bi bilo ustrežnejše, da kategorijo WHO ščiti kitajski interes predstavimo iz teme Politika v temo Znanost, saj se je nanašala na pristranost znanosti in ne podrejanje te s strani politike. Opazili smo tudi, da smo kot podkategorijo znotraj kategorije Stigmatizirani posamezniki navedli rasizem. To smo v razpravi argumentirali

tako, da rasizem sicer sam po sebi ne predstavlja teorije zarote, kljub temu pa lahko omogoči oblikovanje e, hkrati pa lahko predstavlja tudi njeno posledico.

Če bi želeli naše ugotovitve posplošiti izven vzorca raziskave, bi morali zasnovati kvantitativno študijo kot nadaljevanje naše raziskave. Medtem ko je cilj kvantitativnih raziskovalcev doseči objektivna in zanesljiva spoznanja, ki bi natančno izražala tisto, kar se v proučevani situaciji dogaja, je cilj kvalitativnih raziskovalcev dojeti avtentično razumevanje družbenih procesov oziroma skupin, ki so predmet proučevanja (Vogrinc, 2008). Na tem mestu bi bilo smiselno citirati filozofa Alfreda Schutza: »Torej znanost, ki želi interpretirati in razložiti človekovo vedenje in misel, mora začeti z definicijo fundamentalnih struktur realnosti, ki se zdi človeku, ki obdrži naravno držo, samoevidentna. Ta realnost pa je svet vsakdanjega življenja.« (Schutz 1974, v Adam 1980, str.48, v Vogrinc, 2008). Kar bi lahko pomenilo, da je pri raziskovanju človeškega vedenja in misli smiselno v začetku s pomočjo kvalitativne metodologije opredeliti vsebino pojavov ter kasneje z uporabo kvantitativnih metod opredeliti frekventnost pojava ter razlike med pojavnostjo različnih pojavov. To bi zagotovilo večjo veljavnost ugotovitev, pridobljenih s kvalitativno metodologijo.

Kot pomanjkljivost v predstavitvi naših rezultatov bi izpostavili navajanje citatov iz časopisov in revij, vključenih v raziskavo. V poglavju Rezultati smo pri vsakem citatu navedli ime revije oziroma časopisa, v katerem se je le-ta nahajal, kar pa ni skladno z APA standardom navajanja literature. Menimo, da bi to lahko zagotovilo večji vpogled v izvor citata. Vire citatov, ki smo jih uporabili v predstavitvi rezultatov, smo kasneje navedli v ločenem seznamu literature, ki ga dodajamo v prilogah.

3.9 SMERNICE ZA NADALJNJE RAZISKOVANJE

Vrednost našega dela vidimo v tem, da ponudi podroben pregled vsebin teorij zarot v tiskanih slovenskih medijih v času epidemije covid-19. Menimo, da teme, ki smo jih pridobili tekom kategoriziranja podatkov, predstavljajo, vsaka posebej, potencialno izhodišče za nadaljnje raziskovanje, prav tako bi bilo zanimivo nadalje raziskovati tudi povezave med njimi. Zaznane povezave med temami dodajam k prilogam. Vsekakor menimo, da bi lahko svojo študijo nadgradili s kvantitativnimi rezultati, kar bi, kot smo že omenili, omogočilo posploševanje naših ugotovitev izven vzorca raziskave. Predlagamo na primer preoblikovanje identificiranih kod v vprašalnik, ki bi na kvantitativen način preverjal frekvenco teorij zarot v določeni populaciji. Perspektivo za nadaljnje raziskovanje vidimo tudi v ideji »modela hierarhije resnic«, katero bi bilo potrebno še podrobneje opredeliti in razdelati ter zasnovati študijo, ki bi preverjala smiselnost tega modela in je prav tako dodana v prilogah. V priloge smo dodali tudi tabelo, v katerih so prikazane kode, ki so se pojavljale v politično opredeljenih časopisih in revijah

(Demokracija, Mladina, Dnevnik). Ta bi lahko služila kot perspektiva za nadaljnje raziskovanje vsebin teorij zarot, ki se pojavljajo v politično opredeljenih časopisih in revijah. V letu 2020, ko smo začeli z zbiranjem podatkov in kodiranjem, je bil dostopen skromen obseg literature. V zadnjih treh letih pa so teorije zarot vse bolj proučevana tema prav v kontekstu epidemije virusa SARS-CoV-2. Velik obseg novih študij nam je tako omogočil boljši vpogled v proučevano temo. Ker pa smo večinoma izhajali iz angleških virov, svoj prispevek vidimo tudi v tem, da smo v našem delu v slovenskem jeziku predstavili obsežen pregled literature iz področja teorij zarot.

4 SKLEPI

V magistrskem delu smo se ukvarjali s področjem teorij zarot, natančneje, z identificiranjem vsebine teorij zarot, ki so se v času epidemije virusa SARS-CoV-2 pojavljale v izbranih slovenskih tiskanih medijih. Z uporabo kvalitativne metodologije smo v procesu kodiranja identificirali šest glavnih tem, ki so predstavljale akterje oziroma ideje, katerim so avtorji proučevanih besedil pripisovali zarotniški značaj ali vedenje v času epidemije bolezni covid-19. Identificirali smo teme Bog/Narava, Stigmatizirani posamezniki, Kapital, Mediji, Znanost/Stroka in Politika. Teme smo nadalje razdelili v podredne kategorije, ki so natančneje opisovale dejanja in namere teh akterjev. Bog kot akter zarote nastopa bolj v vlogi nadzornika in sodnika, ki sicer nima zlovesčih namenov, kljub temu pa ga religija lahko uporabi kot orodje za določanje grešnikov, te pa označi kot krive za svetovno pandemijo. Tako je homoseksualce, spolne revolucionarje in posameznice, ki so umetno prekinile nosečnost, označila kot grešnike, ki jih bog kaznuje, vendar smo te kazni deležni tudi vsi ostali. Narava kot ateistična različica boga bi se naj z epidemijo uprla njenemu izkoriščanju in onesnaževanju. Tema Stigmatizirani posamezniki izpostavlja posameznike, ki so zaradi svoje nacionalnosti ali osebnih okoliščin postali »grešni kozli« te epidemije. Njihova krivda je bila utemeljena na stereotipnih predstavah o njihovi kulturi, zaradi česar so bili deležni rasizma in predsodkov. Tema Kapitala je sicer nastopala samostojno, vendar menimo, da je pomembnejša povezava s temo Znanost in Politika, ki smo jo identificirali tekom naše raziskave. Sicer pa opredeljuje vedenja posameznikov, ki so v svojem delovanju dali prednost kapitalu in ne dobrobiti ljudi. Tema Mediji prav tako nastopa samostojno, pri čemer se povezuje tudi s temo Politika. Medijem, ki v času krize predstavljajo pomemben vir informacij in oblikujejo javno mnenje in podobo, je bilo očitano, da zavajajo, da so senzacionalistični in politično pristranski. Tema Znanost zajema predvsem vsebine, ki izražajo strah, da je sodobna znanost in tehnologija svoja odkritja uporabila v zle namene ter jih izkoristila za vpliv in profit. Na drugi strani Stroka zajema vsebine, ki vsebujejo predvsem očitke medicinski stroki, da je ravnala nepremišljeno in ignorirala nevarnost. Najobsežnejša tema je tema Politika, znotraj katere so zajeta sporočila o tem, da je bil virus SARS-CoV-2 izdelan z namenom biološke vojne; da politiki na vse možne načine (politično obračunavanje, populizem, državni udar, humanitarna pomoč, lobiranje) izkoriščajo, celo ustvarjajo epidemijo za pridobivanje politične moči; da pod pretvezo preventivnih ukrepov na skrivaj uvajajo zakonske spremembe, ki vodijo v radikalizacijo; da zavajajo in prikrivajo informacije javnosti; da so podrejajo medije in znanost; se finančno okoriščajo z državnim denarjem; podcenjujejo nevarnost ter žrtvujejo neproduktivne in ogroziijo produktivne zavoljo gospodarstva. Zanimivo kategorijo pod temo Politika predstavlja kategorija Problem ideologije, pod katero so zajete teme, ki vsako izmed ideologij (globalizem, kapitalizem,

multikulturalizem, neoliberalizem in komunizem) označijo kot odgovorno za epidemijo virusa SARS-CoV-2.

Teorije zarot razumemo kot skrajni družbeni izraz, preko katerega lahko dostopamo do razumevanja realnega stanja družbe, saj informirajo o čustvih, povezanih s socialnim dogajanjem, o zaupanju do odgovornih, o družbeni neenakosti, ubesedijo skrbi in izzive, ki jih prinašajo sodobne tehnologije ter informirajo o splošnem družbeno-političnem vzdušju, ki vlada v državi.

VIRI

Ahmed, W., Vidal-Alaball, J., Downing, J., Lopez Segui, F. (2020). COVID-19 and the 5G Conspiracy Theory: Social Network Ananlysis of Twitter Data. *Journal of Medical Interner Research*. Pridobljeno dne 1. 4. 2023 s spletne strani: <https://www.jmir.org/2020/5/e19458/>

Andersen K. G., Rambaut A., Lipkin W. I., Holmes E. C., Garry R. F. (2020). The proximal origin of SARS-CoV-2. *Nature Medicine*, 26(4), 450–452. Pridobljeno dne 15. 4. 2023 s spletne strani: <https://www.nature.com/articles/s41591-020-0820-9>

Arnold, G.B., (2008). *Conspiracy Theory in Films, Television and Politics*. Westport: Praeger.

Baptista Ferreira, G. (2021). Conspiracy Theories in Times of COVID-19 Pandemic: Popilsm, Social Media and Misinformation. *Comunicacao e sociedade*, vol.40. Pridobljeno dne 3. 2. 2023 s spletne strani: <https://journals.openedition.org/cs/6119>

Barkun, M. (2016). Conspiracy Theories as Stigmatized Knowledge. *Sage Journals, Diogenes*, 1-7. Pridobljeno dne 23. 3. 2020 s spletne strani: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0392192116669288>

Boyacı Yıldırım, M. (2022). COVID-19 Infodemic: A study on the Fragile Five countries. *Journal of Public Affairs*, e2846. Pridobljeno dne 1. 4. 2023 s spletne strani: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9878246/>

Bruns, A., Harrington, S., Hucombe, E. (2020). Corona? 5G? or both?: The dynamics of COVID-19/5G conspiracy theories on Facebook. *Media International Australia incorporating Culture and Policy*. 177(1). Pridobljeno dne 23. 3. 2023 s spletne strani: https://www.researchgate.net/publication/343429176_'Corona_5G_or_both'_the_dynamics_of_COVID-19_5G_conspiracy_theories_on_Facebook

Byford, J. (2011). *Conspiracy Theories: A Critical Introduction*. Palgrave Macmillan, Hapshire, Anglija.

Dagnall, N., Drinkwater, K., Parker, A., Denovan, A., Parton, M. (2015). Conspiracy theory and cognitive style: a worldview. *Frontiers in Psychology*. Pridobljeno dne 25. 4. 2020 s spletne strani: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2015.00206/full>

Dawkins, R. (2006). *Sebični gen*. Mladinska knjiga: Ljubljana.

Douglas, K. in Sutton, R.M. (2018). Why conspiracy theories matter: A social psychological analysis. *Eurepean Review of Social Psychology*, 29(1). Pridobljeno dne 20. 8. 2022 s spletne strani: <https://kar.kent.ac.uk/69805/>

Douglas, K., Sutton, R.M. in Cichočka, A. (2017). The Psychology of Conspiracy Theories. *Current Directions in Psychological Science*, 26(6), 538-542. Pridobljeno dne 20. 8. 2022 s spletne strani: <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/0963721417718261>

Dernovšek, M. Z. in Vogrinec Švigelj, B. (2021). Stara in nova klasifikacija osebnostnih motenj. *Socialni izziv* 42(26) Socialna zbornica Slovenije. Pridobljeno dne 30. 3. 2023 s spletne strani: https://www.omra.si/media/2108/prispevek_dernovsek-vogriner.pdf

Dow, B.J, Johnson, A.L., Wang, C.S., Whiston, J., Menon, T. (2021). The COVID-19 pandemic and the search for structure: Social media and conspiracy theories. *Soc Personal Psychol Compass*, 15(9). Pridobljeno dne 1. 4. 2023 s spletne strani: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8420120/#>

Evanega, S., Lynas, M., Adams, J., Smolenyak, K. (2020): Coronavirus Misinformation: Quantifying sources and themes in the COVID-19 infodemic. Cornell University. Pridobljeno dne 1. 4. 2023 s spletne strani: https://www.researchgate.net/publication/346332946_Coronavirus_misinformation_quantifying_sources_and_themes_in_the_COVID-19_'infodemic'_Preprint

Feldstein, M. (2004). Watergate Revisited. *American Journalism Review*. Pridobljeno dne 20. 3. 2023 s spletne strani: <https://web.stanford.edu/class/comm1a/readings/feldstein-watergate.pdf>

Finkelstein, R. (2008). *A Memetics Compendium*. University of Maryland University College. Pridobljeno dne 30. 3. 2021 s spletne strani: <https://www.are.na/block/11307769>

Frankovic K. (2020). *A growing number of Americans want stronger action against coronavirus—and conspiracies are abound*. YouGov. Pridobljeno dne 30. 4. 2020 s spletne strani: <https://today.yougov.com/topics/health/articles-reports/2020/03/11/growing-number-americans-want-stronger-action-again>

Grzesiak-Feldman, M. (2013). The Effect of High-Anxiety Situations on Conspiracy Thinking. *Current Psychology* 32(1). Pridobljeno dne 23. 6. 2020 s spletne strani: https://www.researchgate.net/publication/257772194_The_Effect_of_High-Anxiety_Situations_on_Conspiracy_Thinking

Hočevar Grom, A., Belšak Čolaković, A., Lavtar, D. in Rehberger, M. (b.d.). *Pandemija covida-19 in življenje prebivalcev Slovenije*. www.nijz.si. Pridobljeno dne 25. 4. 2023 s spletne strani: <https://obcine.nijz.si/vsebine/izbrane-vsebine/pandemija-covida-19-in-zivljenje-prebivalcev-slovenije-148/>

Hočevar Grom, A.; Belščak Čolaković, A.; Rehberger, M., Lavtar, D., Gabrielčič Blankuš, M.; Jeriček Klanšček, H., Vinko, M.; Korošec, A.; Vrdelja, M.; Žagar, J. in Keršič Svetel, M. (2021). *PADEMIJA COVID-19 V SLOVENIJI: Izsledki spletne raziskave o vplivu pandemije na življenjepis (SI-PANDA)*, 17. val. www.nijz.si. Pridobljeno dne 20. 3. 2020 s spletne strani: <https://nijz.si/zivljenjski-slog/izsledki-panelne-spletne-raziskave-si-panda/>

Imhoff, R. in Lamberty, P.(2017). Too special to be duped: Need for uniqueness motivates conspiracy beliefs. *European Journal of Social Psychology*, 47(6). Pridobljeno dne 25. 3. 2020 s spletne strani: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/ejsp.2265>

Imhoff R., Lamberty P., Klein O. (2018). Using power as a negative cue: How conspiracy mentality affects epistemic trust in sources of historical knowledge. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 44, 1364–1379. Pridobljeno dne 7. 4. 2021 s spletne strani: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/29716422/>

Imhoff, R.; Lamberty, P.(2020). A bioweapon or a hoax? The link between distinct conspiracy beliefs about the Coronavirus disease (COVID-19) outbreak and pandemic behaviour. *Soc Psychol Personal Sci.* 11(8). Pridobljeno dne 2. 3. 2023 s spletne strani: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7342934/>

Kahneman, D.(2016). *Razmišljanje hitro in počasno*. Umco:Ljubljana.

Keeley, B.L.(1999). Of Conspiracy theories. *The Journal of Philosophy*. Vol.96, No.3, pp. 109-126. Pridobljeno dne 1. 9. 2021 s spletne strani: <https://www.jstor.org/stable/2564659>

Kordeš, U. in Smrdu, M. (2015). *Osnove kvalitativnega raziskovanja*. Založba univerze na Primorskem: Koper.

Kores Plesničar, B. (2015). Shizofrenija – patofiziologija, etiologija, epidemiologija. *Farmaceutski vestnik*, 66 (2), 145–151. Pridobljeno dne 30. 3. 2023 s spletne strani: https://www.sfd.si/wp-content/uploads/sfd/datoteke/kores_plesnicar.pdf

Kuzelewska, E., Tomaszuk, M. (2022). Rise of Conspiracy Theories in the Pandemic Times. *Int J Semiot Law.* 2022;35(6). Pridobljeno de 1. 4. 2023 s spletne strani: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9325658/>

Lamberty P., Imhoff R. (2018). Powerful pharma and its marginalized alternatives? *Social Psychology*, 49, 255–270. Pridobljeno dne 1. 4. 2023 s spletne strani: https://www.researchgate.net/publication/326714455_Powerful_Pharma_and_Its_Marginalized_Alternatives_Effects_of_Individual_Differences_in_Conspiracy_Mentality_on_Attitudes_Toward_Medical_Approaches

Lašar, I. (1999). Blodnjava motnja. *Viceversa*. Pridobljeno dne 30. 3. 2023 s spletne strani: http://psihater-leser.com/dusevne_motnje/blodnjava_motnja/

Leigh, H. (2012). Memory, Memes, Cognition, and Mental Illness-Toward a New Synthesis. *Journal of Cognitive Science* 13(3): 329-354, Pridobljeno dne 8. 10. 2020 s spletne strani: https://www.researchgate.net/publication/290463188_Memory_Memes_Cognition_and_Mental_Illness_-_Toward_a_New_Synthesis

Macleod, A. (2020, March 24). In pursuit of Chinese scapegoats, media reject life-saving lessons. Fairness & accuracy in reporting. *Soc Personal Psychol Compass* 15(9). Pridobljeno dne 1. 4. 2023 s spletne strani: <https://fair.org/home/in-pursuit-of-chinese-scapegoats-media-reject-life-saving-lessons/>

Mitchell, A. , Jurkowitz, M. , Oliphant, J. B. , & Shearer, E. (2020, June 29). Most Americans have heard of the conspiracy theory that the COVID-19 outbreak was planned, and about one-third of those aware of it say it might be true. *Pew Research*

Center. Pridobljeno dne 2. 4. 2023 s spletne strani: <https://www.journalism.org/2020/06/29/most-americans-have-heard-of-the-conspiracy-theory-that-the-covid-19-outbreak-was-planned-and-about-one-third-of-those-aware-of-it-say-it-might-be-true/>

Moffitt, J.D., King, C. in Carley, K.M. (2021). Hunting Conspiracy Theories During the COVID-19 Pandemic. 1-17, *Social media+society*. Pridobljeno dne 1. 4. 2023 s spletne strani: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/20563051211043212>

Mu, M. (2020). The Prevalence and Antecedents if Nationalism Conspiracy Theories During Covid-19 in China. *Advaces in Social Science, Education and Hummanities Research*, vol. 466. Pridobljeno dne 20. 2. 2023 s spletne strani: https://www.researchgate.net/publication/345084311_The_Prevalence_and_Antecedents_of_Nationalism_Conspiracy_Theories_During_Covid-19_in_China

Oleksy, T., Wnuk, A., Maison, D., & Łyś, A. (2020). Content matters. Different predictors and social consequences of general and government-related conspiracy theories on COVID-19. *Personality and Individual Differences*, 168. Pridobljeno dne 1. 4. 2023 s spletne strani: https://www.researchgate.net/publication/343141697_Content_matters_Different_predictors_and_social_consequences_of_general_and_government-related_conspiracy_theories_on_COVID-19

Osborne, Charlie. 2020. 5G mast arson, coronavirus conspiracy theories force social media to walk a fine censorship line. *ZDNet*. Pridobljeno dne 2. 4. 2023 s spletne strani: <https://www.zdnet.com/article/amid-5g-mast-arson-and-coronavirus-conspiracy-theories-social-media-walks-a-fine-line/>

Panchal, R., Jack, A. (2020). The contagiousness of memes: containing the spread of COVID-19 conspiracy theories in a forensic psychiatric hospital. *BJPsych Bull* 13:1-7. Pridobljeno 3. 4. 2021 s spletne strani: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7711333/>

Popper, K.R. (1945). *The Open Society and its Enemies*. Vol.11: The High Tide of Prophecy: Hegel, Marx and the Aftermath. George Routledge and Sons, LTD: London

Prijatelj, E. (2018). Žrtvovanje, nasilje in grešni kozel. *Bogoslovni vestnik* 76(2), 293-302. Pridobljeno dne 30. 3. 2023 s spletne strani: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-3UXVXVZD>

Pytlik, N., Soll, D., Mehl, S. (2020). Thinking Preferences and Conspiracy Belief: Intuitive Thinking and the Jumping to Conclusion-Bias as a Basis for the Belief in Conspiracy Theories. *Front Psychiatry*. Pridobljeno dne 30. 6. 2021 s spletne strani: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7530244/>

Radomirović Maček, K. (2023). Teorije zarot o COVID-19 na slovenskem spletu. *Svetovi*. Pridobljeno dne 2. 5. 2023 s spletne strani: <https://journals.uni-lj.si/svetovi-worlds/article/view/11243/11940>

Restuccia, A. (2020). White house defends Trump comments on 'Kung Flu,' coronavirus testing. *The Wall Street Journal*. Pridobljeno dne 1. 4. 2023 s spletne strani: <https://www.wsj.com/articles/white-house-defends-trump-comments-on-kung-flu-coronavirus-testing-11592867688>

Robertson, D.G., Dyrendal, A. (2018). Conspiracy Theories and Religion: Superstition, Seekership, and Salvation. *Conspiracy Theories and The People Who Believe Them* (pp.411-421). Pridobljeno 20. 6. 2021 s spletne strani: <https://www.researchgate.net/publication/329821313>

Robertson, G.R., Aspren, E., Dyrendal, A. (2018). Introducing the Field: Conspiracy Theory in, about, and as a Religion. *Handbook of Conspiracy Theory and Contemporary Religion*. Pridobljeno 30. 6. 2021 s spletne strani: <https://www.researchgate.net/publication/335054853>

Runnels, R. (2019). Conspiracy Theories and the Quest for Truth. *Digital Commons @ACU, Electronic Theses and Dissertations*. Paper 180. Pridobljeno dne 4. 5. 2020 s spletne strani: <https://digitalcommons.acu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1188&context=etd>

Shanapinda, Staanely. 2020. No, 5G radiation doesn't cause or spread the coronavirus. Saying it does is destructive. *The Conversation*. Pridobljeno dne 1. 4. 2023 s spletne strani: <https://theconversation.com/no-5g-radiation-doesnt-cause-or-spread-the-coronavirus-saying-it-does-is-destructive-135695>. Accessed 13.03.2022.

SSKJ. (1995) *Zarota*. DZS.

Stempel, C., Hangrove, T., Stempel, G.H. (2007). Media Use, Social Structure, and Belief in 9/11 Conspiracy Theories. *Journalism and Mass Communication Quarterly* 84(2): 353-357. Pridobljeno dne 25. 3. 2020 s spletne strani: https://www.researchgate.net/publication/239775181_Media_Use_Social_Structure_and_Belief_in_911_Conspiracy_Theories

Swami, V., Chamorro-Premuzic, T., Furnham, A. (2010). Unanswered Questions: A Preliminary Investigation of Personality and Individual Difference Predictors of 9/11 Conspiracist Beliefs. *Applied Cognitive Psychology*, 24(6), 749-761. Pridobljeno dne 25. 3. 2020 s spletne strani: https://www.researchgate.net/publication/229777315_Unanswered_Questions_A_Preliminary_Investigation_of_Personality_and_Individual_Difference_Predictors_of_911_Conspiracist_Beliefs

Van Prooijen, J.W., Jostmann, N.B. (2013). Belief in conspiracy theories: The influence of uncertainty and perceived morality. *European Journal of Social Psychology*, 43(1), 109-115. Pridobljeno dne 15. 4. 2020 s spletne strani: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/ejsp.1922>

Van Prooijen, J.W., Krouwel, A. in Pollet, T. (2015). Political Extremism Predicts Belief in Conspiracy Theories. *Social Psychological and Personality Science* 6(5). Pridobljeno dne 30. 6. 2021 s spletne strani: https://www.researchgate.net/publication/271714033_Political_Extremism_Predicts_Belief_in_Conspiracy_Theories

Van Prooijen, J.W., Douglas, K.M. (2017). Conspiracy theories as a part of history: The role of societal crisis situation. *Memory Studies*, Vol 10(3), pp. 323-333. Pridobljeno dne 30. 6. 2020 s spletne strani: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1750698017701615>

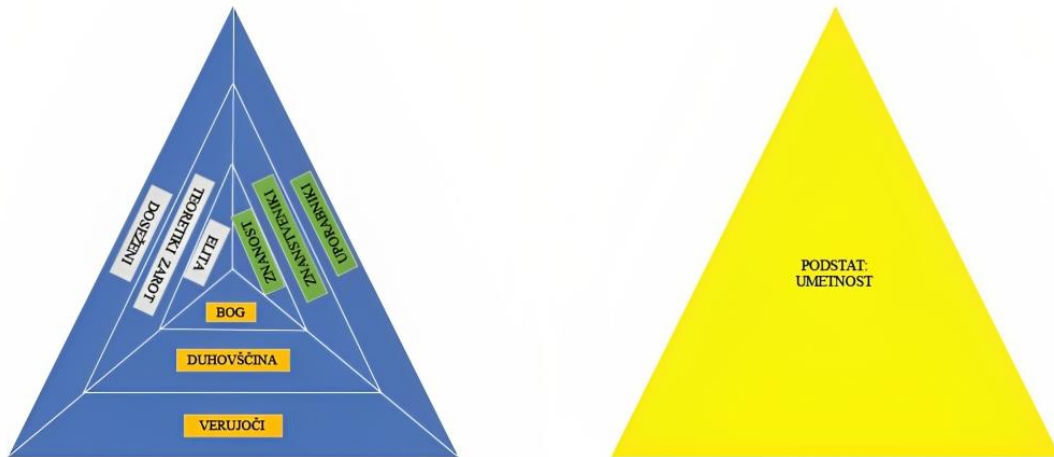
Vogrinc, J. (2008). *Kvalitativno raziskovanje na pedagoškem področju*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.

Willig, C. (2008). *Introducing Qualitative Research in Psychology: Adventures in theory and method*. Open University Press: England.

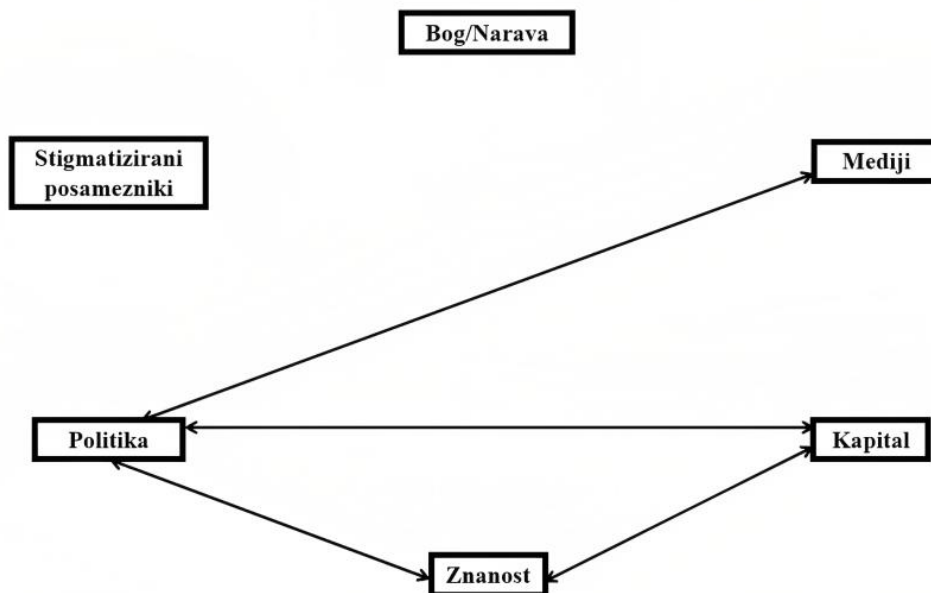
Wood, J.M., Douglas, K.M., Sutton, R.M. (2011). Dead and Alive: Beliefs in Contradictory Conspiracy Theories. *Social Psychological and Personality Science*, 1-7. Pridobljeno dne 25. 3. 2020 s spletne strani: https://www.researchgate.net/publication/235449075_Dead_and_Alive_Beliefs_in_Contradictory_Conspiracy_Theories

PRILOGE

PRILOGA A *Model Hierarhije resnic*

PRILOGA B *Izražene povezave med identificiranimi temami teorij zarot*

PRILOGA C Kode, ki so se pojavile samo v politično opredeljenih revijah in časopisih (Demokracija, Mladina, Dnevnik)

POLITIČNO OPREDELJENI ČASOPISI IN REVIE		
DNEVNIK-levo sredinska politična opredeljenost	MALDINA- leva politična opredeljenost	DEMOKRACIJA-desna politična opredeljenost
covid-19 je zgolj medijska senzacija		
mediji obračunavajo s politično pozicijo		politična desnica širi paniko, da bi lažje kontrolirala državljane
politiki prikrivajo nepravilnosti		
		mediji so podrejeni politični levici
dvojna merila glede ukrepov za politike in ostale državljane		
		permisivna politika do migrantov ogroža zdravje državljanov
		migranti v času pandemije nemoteno nadaljujejo kriminalno aktivnost
		diskriminiranje okuženih posameznikov, ki so verni
namerna dobava neprimerne zaščitne opreme		
med državami se dogaja kraja medicinske opreme		
politično obračunavanje z Janezom Janšo		politično obračunavanje z Janezom Janšo
vpliv globoke države-politične levice		vpliv globoke države-politične levice
		promocija neoliberalnih vrednot
politiziranje evropske pomoči		epidemija covida-19 je izbruhnila zaradi multikulturalističnih teženj
		zapiranje državnih mej
ameriško lobiranje podjetij, ki se ukvarjajo s proizvodnjo zaščitne opreme in cepiv		
		za vdor covida-19 v Slovenijo so odgovorni sebični zdravstveni delavci, ki so šli na smučanje v Italijo
		WHO je ignorirala grožnjo in s tem zanemarila svojo dolžnost
covid-19 je socialno psihološki eksperiment		
		pandemija covida-19 razkriva pretekle skrivnostne poteze politikov
		Ameriški predsednik Trump je zanemaril svojo dolžnost
		za cerkev državni ukrepi ne veljajo

Kode prvega reda, ki so se pojavile v politično opredeljenih tiskanih medijih

PRILOGA Č *Seznam virov, ki smo jih uporabili pri predstavitvi rezultatov naše raziskave*

- Bakovič, Z. (26. 3. 2020). Diplomacija mask ali maskirana diplomacija?. *Delo*.
- Bakovič, Z. (15. 4. 2020). Virus s partijsko izkaznico. *Delo*.
- Bakovič, Z. (30. 5. 2020). »Najboljši del našega življenja je mimo«. *Delo-Sobotna priloga*.
- Blažič, G. (2. 4. 2020). Spomin na vroče leto 1991. *Demokracija*.
- Cigler, M. (21. 3. 2020). Bičanje mrtvega konja. *Dnevnik-Objektiv*.
- Černek, M. (19. 3. 2020). O koncu globalizma, kot smo ga poznali. *Demokracija*.
- Čibej, B. (1. 4. 2020). Strah pred pandemijo »koronadiktature«. *Delo*.
- Eržen, B. (16. 3. 2020). »Kakšen bo svet po krizi, bo odvisno od ukrepov, ki jih bomo izvajali med njo.«: Luka Mesec. *Delo*.
- Eržen, B. (16. 4. 2020). Ostri odzivi na Trumpovo odločitev. *Delo*.
- Eržen, B. in Kos, S. (17. 4. 2020). Ping pong med obrambnim in gospodarskim ministrstvom. *Delo*.
- Fajdiga, B. (5. 5. 2020). PREBLISKI. *Dnevnik*.
- Fahrion, G., Gebauer, M., Hipp, D., Neukirch, R., Scheuermann, C., Schult, C. in Wiedmann-Schmidt, W. (15.5.2020). Vprašanje krivde. *Mladina*.
- Griesser Pečar, T. (16. 4.2020). REKLI SO. *Demokracija*.
- Gole, N. (16. 5. 2020). Dvesto evrov vsakemu za dopust v domovini. *Delo*.
- Hreščak, A. (21. 3. 2020). OMEJEVANJE SVOBODE TISKA: Janševa vlada bi z novinarskih konferenc izključila-novinarje. *Dnevnik*.
- Hočevar, B. (15. 5. 2020). Razosebljeni v epidemiji. *Delo*.
- Ian, T. (26. 3. 2020). Ubijalski virus globalizacije. *Demokracija*.
- Ian, T. (9. 4. 2020). Virus, ki je ubil globalizacijo *Demokracija*.
- Ian, T. (16. 4. 2020). Ko je kriza, smo vsi desničarji. *Demokracija*.
- Ian, T. (14. 5. 2020). COVID-19: Zakaj moramo umirati?. *Demokracija*.
- Jager, V. (17. 4. 2020). Trgovci z življenjem: Dobičkarstvo in dobrodelnost v času korone *Mladina*.
- Jager, V. (15. 5. 2020). Odpisani z dekretom. *Mladina*.
- Juhat, J. (2. 4. 2020). Kriza in sodelovanje. *Demokracija*.
- Karže T. (2. 4. 2020). Rekli so..., *Demokracija*.
- Kocjan, V. (19. 3. 2020). Mag. Andrej Bručan. *Demokracija*.
- Kocjan, V. (7. 5. 2020). Resnica o medicinskih ventilatorjih Siriusmed R30. *Demokracija*.
- Kos, S. (14. 3. 2020). Če je bila Anna Frank zaprta v hiši dve leti bomo pa tudi mi zdržali dva tedna: Intervju z Žigo Turkom. *Delo*.

- Kos, S. (4. 4. 2020). Nismo še na tem, da bi govorili o diktaturi: Intervju Pavel Gantar. *Delo*.
- Kovač, D. (5. 5. 2020). Iskanje virusne kadeče pištole. *Dnevnik*.
- Kravanja, A. (28. 3. 2020). Pandemija kot črna luknja smisla. *Delo*.
- Kralj-King, M. (22. 4. 2020). MNENJA: Proti izkoriščanju izrednega stanja za podrejanje RTV SLO. *Dnevnik*.
- Lisjak, L. (21. 3. 2020). Neizogibna politizacija. *Delo*.
- Lisjak, L. (4. 4. 2020). Kitajski virus. *Delo*.
- Lorenci, J. (27. 3. 2020) Brbotanje. *Mladina*.
- Magdalenc, L. (14. 3. 2020). Kolektivna psihoza je atomska bomba. *Dnevnik*.
- Magdalenc, L. (11. 4. 2020). Je še komu do smeha?. *Dnevnik*.
- Magdalenc, L. (30. 5. 2020). Res mi ni več do smeha. *Dnevnik*.
- Malovrh, P. (15. 4. 2020) Komu koristi izbris pokojnih iz domov?. *Delo*.
- Markež, J. (11. 4. 2020). Ko se zbudimo v tako imenovani demokraciji. *Delo-Sobotna priloga*.
- Mastnak, T. (18. 3. 2020). Neoliberalizem se je v tej krizi deskreditiral. *Dnevnik*.
- Mastnak, T. (29. 4. 2020). Zdravstvena kriza je razkrila krizo sistema. *Dnevnik*.
- Mekina, B. (3.4.2020). Po karanteni še e-karantena: Po omejitvi gibanja vlada še vedno načrtuje nadzor nad prebivalci prek mobilnih lokacijskih postopkov. *Mladina*.
- Mekina, B. (10. 4. 2020). Janša: »Tako imenovana stroka«: Vlada si je uspešno podredila inštitut za javno zdravje. Katera organizacija bo na vrsti naslednja?. *Mladina*.
- Mihajlovič, N. (25. 4. 2020). Vodka, česen in limona na fronti proti EU. *Delo*.
- Mihelj, V. (10. 4. 2020). Koronafašizem 3 (vpliv sadik na rast policijskih pooblastil). *Mladina*.
- Milek, V. (4. 4. 2020). Kaj vse lahko odkrijemo čisto blizu nas, kadar se svet, ki g poznamo, ustavi: intervju dr. Dan Podjed. *Delo-Sobotna priloga*.
- Nikolič, P. (8. 5. 2020). Cerkev nad državo. *Mladina*.
- Osojnik, S. (26. 3. 2020). Koronavirus; prekletstvo ali blagoslov?. *Demokracija*.
- Pelko, A. (18. 4. 2020). Pisma bralcev: Nemogoče je mogoče: koronavirus. *Delo-Sobotna priloga*.
- Prijatelj, Videmšek, A. (11. 4. 2020). Začetek novega vala preganjanj nevladnikov. *Delo*.
- Prijatelj Videmšek, M. (30. 4. 2020). » Ne preostane nam drugega kot boj«. *Delo*.
- Prijatelj, Videmšek, M. (16. 5. 2020). Kolesarji in varuhi narave v en glas proti vladnim potezam. *Delo*.
- Prelovšek, D. (9. 4. 2020). Konec demokracije?. *Demokracija*.
- Podkrižnik, M. (4. 4. 2020). Vojni diskurz, ki se širi skupaj z virusom, je netočen in neumesten. *Delo-Sobotna priloga*.
- Pokličič me po svojem imenu. (31. 3. 2020). SEDEM DNI: Nam novi virus lahko pomaga ozdraveti?. *Delo*.

- Potič, Z. (13. 5. 2020). Janša za zgled daje Trumpa. *Dnevnik*.
- Rizman, R. (7. 3. 2020). Prihaja črni labod. *Delo-Sobotna priloga*.
- Sajovic, B. (19. 3. 2020). Evropa je razglasila epidemijo koronavirusa. *Demokracija*.
- Sajovic, B. (9. 4. 2020). Pomožni organ kitajske komunistične partije. *Demokracija*.
- Sajovic, B. (7. 5. 2020). COVID-19 je prišel iz kitajskega laboratorija. *Demokracija*.
- Sajovic, B. (14. 5. 2020). Požvižgajo se na zakone in uredbe. *Demokracija*.
- Sekulović, A. (9. 4. 2020). Pandemija v času politične korektnosti. *Demokracija*.
- Senković, Z. (23. 5. 2020). No pasaran*. *Dnevnik*.
- Smolej, F. (2.4.2020). COVID-19-mnenja o nepotrebni paniki?. *Demokracija*.
- Soban, B. (4. 4. 2020). Kukavičje jajce in bele halje. *Delo-Sobotna priloga*.
- Splichal, S. (9. 5. 2020). KORONADEMOKRACIJA: Čas brez javnosti, čas brez zasebnosti. *Dnevnik-Objektiv*.
- Stepišnik, M. (10. 4. 2020). NEPRESLIŠANO. *Dnevnik*.
- Stojan, J. (18. 5. 2020). Nežnosti lažnih prerokov. *Delo*.
- Svenšek, K. (14. 3. 2020). Naloga še zdaleč ni opravljena. *Delo*.
- Šokič, I. (19. 3. 2020). Ko krize sploh nismo zmožni dojeti. *Demokracija*.
- Šokič, I. (14. 5. 2020). PISMA BRALCEV: Kdo gradi, kdo ruši?. *Demokracija*.
- Štefančič, M. (20. 3. 2020). Vsota vseh strahov: Koronavirus je pokazal, da tisti, ki navijajo za privatizacijo javnega zdravstva, ogrožajo naše zdravje in naše življenje. *Mladina*.
- Štefančič, M. (3.4.2020). Trenutek odločitve. *Mladina*.
- Štefančič, M. (17. 4. 2020). Hočete življenje ali pravice? Kako bo izgledal svet po pandemiji?. *Mladina*.
- Štefančič, M. (15. 5. 2020). Doktrina koronašoka: Janševa vlada počne vse, pred čemer svari Naomi Klein v knjigi Doktrina šoka. *Mladina*.
- Šuligoj, B. (2. 3. 2020). Satira o bolezni, ki napada duše: Virus in matematika. *Delo*.
- Šuligoj, B. (9. 3. 2020). Satira o mutacijah: Virus tudi na podstrešju. *Delo*.
- Štefančič, M. (22. 5. 2020). Zaprite ga! Zakaj Trump trdi, da je za vse kriv Barack Obama, in zakaj skuša volitve preleviti v državljansko vojno. *Mladina*.
- Tecco, S. (31. 3. 2020). BRAZILIJA: Bolsonaro si s kljubovanjem rahlja tla pod nogami. *Dnevnik*.
- Trampuš, J. (15. 5. 2020). BREZ STRAHU: Kljub strategiji ustrahovanja, ki so ga deležni tisti, ki povzdignejo glas proti vladi, je iz tedna v teden na ulicah več protestnikov. *Mladina*.
- Truden, P. (7. 5. 2020). Hrvaški mediji poročajo, slovenski bijejo bitko z vlado. *Demokracija*.
- Videmšek, B. (4. 4. 2020). Kje je Evropa, kaj je Evropa?. *Delo-Sobotna priloga*.
- Videmšek, B. (30. 4. 2020). Neskončno nevarna odsotnost sveta in refleksije. *Delo*.
- Vidmar, S. (14.3.2020). Življenje v karanteni. *Delo-Sobotna priloga*.

Vuksanović, I. (21. 3. 2020). Človekove pravice in demokracija v (in po) času covid-19: Vladanje z izrednimi odloki je nevarna igra. *Dnevnik-Objektiv*.

Vuksanović, I. (30. 4. 2020). Odločanje v času krize: Med stroko in demokracijo. *Dnevnik-Objektiv*.

Zimic, B. (16. 5. 2020). Ko se oglasijo nasprotniki cepljenja in teoretiki zarote ž. *Delo*.

Žerjavič, P. (2. 4. 2020). Evropska obramba v propagandni vojni. *Delo*.

Žižek, S. (22. 4. 2020). Zmenek v Samari: Stare šale v novi preobleki. *Mladina*.